

Rangaistuksen määrääminen talousrikoksissa

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2015

Työryhmä

KäT Minna Hällström (pj.)
AA Olli Etelämäki
Kis Seita Heinström
KäT Joachim Holmström
KäT Tuomo Kare
KäT Pirjo Keisu
Viskaali Heikki Kempainen
KäT Tero Mikkola
Suunnittelija Hannu Niemi
KäT Petteri Plosila
Kis Ritva Salo
KäT Mikko Sihvola
HON Malla Sunell
KäT Antti Vuorenmaa

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
1.1 Työryhmän lähtökohdat.....	3
1.2 Työryhmän keskeiset havainnot aineistosta ja ehdotus uudeksi laatuhankkeeksi.....	5
2. Rangaistuksen perusteleva talousrikoksissa	6
3. Rangaistuksen määräämisen yleiset lähtökohdat	7
4. Rangaistuksen määräämiseen vaikuttavia seikkoja talousrikoksissa	11
5. Rangaistuksen määräämiseen eri tunnusmerkistöissä vaikuttavia seikkoja	15
5.1 Velallisen epärehellisyys	15
5.2 Velallisen petos.....	20
5.3 Kirjanpitorikos.....	22
5.4 Veropetokset	28
5.5 Rekisterimerkintärikos.....	36
5.6 Rahanpesu.....	38
5.7 Työeläkevakuutusmaksupetos.....	42
6. Lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet	43
6.1 Rikoksen tekemisestä kulunut aika ja oikeudenkäynnin kesto	43
6.2 Tunnustaminen tavallisessa rikosprosessissa.....	49
6.3 Tunnustaminen syyteneuvottelumenettelyssä	53
6.4 Sovinto, korvauksen suorittaminen, vahingonkorvausvelvollisuus ja julkisuus.....	56
7. Lajinvalinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä	58
8. Oheisseuraamukset	63
9. Taloudellinen rikollisuus tilastojen valossa	64
10. EIT:n ja KKO:n oikeuskäytäntö	67

1. Johdanto

1.1 Työryhmän lähtökohdat

Helsingin hovioikeuden vuoden 2015 käräjäoikeuspainotteisen laatuhankeeseen aiheena oli rangaistuksen määrääminen talousrikoksissa. Työryhmän tehtäväksi annettiin selvittää, mitkä seikat ovat oikeuskäytännössä vaikuttaneet talousrikosten rangaistuksen määräämiseen ja minkälainen painoarvo erilaisille tekijöille on annettu. Laatuhankeeseen tavoitteena oli yhtenäistää rangaistuskäytäntöä ja parantaa rangaistuksen määräämistä koskevien perustelujen tasoa talousrikoksissa.

Työryhmän tavoitteena on ollut luoda käytännönläheinen apuväline kaikkien oikeudenkäyntiin osallistuvien työhön. Tehtävänannon mukaisesti työryhmä ei ole luonut yksityiskohtaisia rangaistustaulukoita. Työryhmä on pyrkinyt kartoittamaan rangaistustasoa ja sitä, miten eri tekoja arvioidaan yleisesti ja tunnusmerkistöjen sisällä sekä käsittelemään yleisempiä lieventämisperusteita. Koventamisperusteita on sivuttu lyhyesti yleisessä osassa. Laatuhankeeseen tavoitteiden vuoksi työryhmä on pitänyt tarpeellisena pohtia perusteluvollisuutta ja sen tehostamiskeinoja. Työn rakenne on määräytynyt tämän mukaisesti. Pientä päällekkäisyyttä ei ole voinut välttää.

Työryhmälle annettu tehtävä on ollut laaja ja vaativa. Tehtävän haasteellisuutta on lisännyt se, että tarkasteltujen käräjäoikeuksien ja hovioikeuden tuomioiden perustelut ovat olleet pääsääntöisesti niukat. Tästä syystä työryhmä on pyrkinyt itse muun muassa tarkasteltavana olevaa aineistoa hyväksi käyttämällä määrittämään ja konkretisoimaan sellaisia seikkoja, joilla voi olla merkitystä teon moitittavuutta arvioitaessa.

Työryhmällä on ollut harkintansa mukaan mahdollisuus rajata tai laajentaa tehtäväpiiriä. Työryhmä on valinnut selvityksen kohteeksi tyypillisimmät talousrikokset. Vaikka velallisen petosten ja rahanpesurikosten lukumäärä on vähäinen, myös ne on sisällytetty selvitykseen. Selvityksen ulkopuolelle on rajattu erityisrikoksina ympäristö-, yrityssalaisuus- ja arvopaperi-markkinarikokset, joita on lukumääräisesti vähän tuomioistuimissa. Tutkimusta ei ole myöskään laajennettu talousrikoksiin verrattaviin petoksiin, koska perusteellinen selvitys ei olisi ollut mahdollista toimikauden puitteissa.

Työryhmä on selvittänyt tarkastelun kohteeksi valittujen talousrikosten rangaistuskäytäntöä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen, Korkeimman oikeuden, Helsingin hovioikeuden ja Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuksien ratkaisuksista. Lisäksi työryhmä on saanut velallisen petoksia koskevia tuomioita Turun hovioikeudesta, Itä-Suomen hovioikeudesta ja Rovaniemen hovioikeudesta. Velallisen petosten osalta selvitys on ulotettu koko maahan niiden vähäisen määrän vuoksi.

Alun perin aineiston ulkopuolelle oli rajattu käräjäoikeudet. Koska pelkästään hovioikeuden tuomioihin perustuva aineisto antaisi vääristyneen käsityksen

talousrikosten rangaistuskäytännöstä, on työssä tarkasteltu myös kärjäoikeuksissa lainvoimaiseksi jääneitä ratkaisuja.

Työryhmän käytössä on ollut Helsingin hovioikeuspiirin kärjäoikeuksien 264 lainvoimaista tuomiota toukokuusta 2013 vuoden 2014 loppuun saakka sekä muutama lainvoimaa vailla olevaa kärjäoikeuden tuomio vuodelta 2015. Työryhmä käytössä on ollut Helsingin hovioikeuden vuosina 2011–2014 annetut 210 tuomiota. Lisäksi työryhmän tiedossa on ollut neljä toukokuun loppuun 2015 mennessä Helsingin hovioikeuspiirin kärjäoikeuksissa annettua tunnustamistuomiota ja Helsingin hovioikeuden 14.10.2015 antama tunnustamistuomio ns. Anton-jutussa. Näistä on analysoitu noin 380 juttua. Tarkastelun ulkopuolelle jääneissä ratkaisuissa on ollut kysymys lähinnä ne bis idem -kiellon vuoksi kärjäoikeuteen palautetuista jutuista ja rekisterimerkintärikoksista, joissa ei ole ollut kysymys talousrikoksista. Lisäksi muiden hovioikeuksien ratkaisuista on analysoitu 5 tuomiota.

Talousrikosten rangaistuksen määräämistä ohjaavien Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen lisäksi on otettu huomioon 1990-luvulta lähtien muut ratkaisut, joissa on ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta muuttuneen syyksilukemisen johdosta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja on tarkasteltu silmällä pitäen sitä, mihin seikkoihin pitäisi kiinnittää huomiota oikeudenkäynnin viivästyttä arvioitaessa.

Työryhmä on perehtynyt tarpeellisessa laajuudessa oikeuskirjallisuuteen ja lain esitöihin sekä rangaistuksen määräämisestä laadittuihin raportteihin.

Laatuhankkeen puheenjohtajaksi on valittu kärjätuomari Minna Hällström ja sen jäseniksi asianajaja Olli Etelämäki, asianajaja Ari Halonen, kihlakunnansyyttäjä Seita Heinström, kärjätuomari Joachim Holmström, kärjätuomari Tuomo Kare, kärjätuomari Pirjo Keisu, viskaali Heikki Kempainen, kärjätuomari Tero Mikkola, kärjätuomari Petteri Plosila, kihlakunnansyyttäjä Ritva Salo, kärjätuomari Mikko Sihvola, hovioikeudenneuvos Malla Sunell ja kärjätuomari Antti Vuorenmaa. Työryhmä on kutsunut asiantuntijajäseneksi suunnittelija Hannu Niemen Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista. Ari Halonen ja Joachim Holmström ovat joutuneet jättämään työryhmän kesken sen toimikauden. Työryhmä on kuullut harmaan talouden asiantuntijoina verohallinnosta ylitarkastajia Juha Kuusalaa ja Tarja Valsia. Erikoissuunnittelija Jaana-Maija Kouki on antanut teknistä apua Quicr-tilassa työskentelyssä.

Minna Hällströmillä on ollut kirjoitusvastuu kohdista 1–2, 4, 5.3 ja 6.3, Olli Etelämäellä kohdista 5.7 ja 6.4, Seita Heinströmillä ja Malla Sunellilla kohdasta 5.4, Joachim Holmströmillä kohdasta 5.3, Tuomo Karella kohdasta 5.2, Pirjo Keisulla kohdista 3 ja 8, Heikki Kempaisella kohdasta 6.1, Tero Mikkolalla kohdista 6.2 ja 6.3, Petteri Plosilalla kohdasta 7, Ritva Salolla kohdasta 5.5, Mikko Sihvolalla kohdasta 5.6, Antti Vuorenmaalla kohdasta 5.1. Hannu Niemi on laatinut tilaston kohdassa 9.

1.2 Työryhmän keskeiset havainnot aineistosta ja ehdotus uudeksi laatuhankkeeksi

Johtopäätösten tekemistä aineistosta on rajoittanut se, että osa tutkittavana olevista asioista on ollut hovioikeuden tutkittavana vain joko vastaajan tai syyttäjän valituksen johdosta. Lähes poikkeuksetta valittajana on ollut vain vastaaja, jolloin nimikkeen ankaroittaminen tai rangaistuksen korottaminen taikka koventaminen ei ole ollut hovioikeuden tutkittavana.

Aineiston hyödynnettävyyttä on vaikeuttanut, että alempien oikeuksien rangaistuksen määräämistä koskevat perustelut ovat olleet usein suppeat tai fraasinomaiset tai ne ovat puuttuneet kokonaan. Monet tuomiot koskevat tekokokonaisuutta, joiden osalta yksittäisestä rikoksesta tuomitua rangaistusta ei ole ollut mahdollista päätellä. Kun syyteen teonkuvaus on suppea, aiheutetun vahingon lisäksi rikoksen moitittavuuteen mahdollisesti vaikuttaneet muut seikat jäävät epäselväksi. Johtopäätösten tekeminen rangaistuskäytännöstä on ollut hankalaa etenkin silloin, kun kysymys on useista rikoksista tuomitusta yhteisestä rangaistuksesta.

Poikkeuksen tekevät tunnustamistuomiot, mikä selittyy sillä, että näytön arvioinnin sijasta keskiössä on tuomittava rangaistus. Aineiston vähäisyyden vuoksi ei pysty arvioimaan, miten 1.1.2015 voimaan tullut syyteneuvottelumenettely tulee vaikuttamaan rangaistuskäytäntöön.

Tuomitun rangaistuksen laji näyttää vaikuttavan muutoksenhakualttiuteen. Käräjäoikeuksien sakkotuomiot jäävät useimmiten lainvoimaisiksi. Ehdollinen vankeusrangaistus näyttäisi vähentävän muutoksenhakua silloin, kun vastaaja on tuomittu yksittäisestä rikoksesta.

Tavoiteltu hyöty ja rikoksella aiheutettu vahinko ovat käytännössä talousrikoksissa merkittävimmät rangaistuksen määräämiseen vaikuttavat seikat. Tarkastellun aineiston perusteella tästä vaikutuksesta voidaan tehdä vain suuntaa antavia johtopäätöksiä. Lisäksi rangaistuksissa on ollut havaittavissa epäyhtenäisyyttä ilman selkeitä perusteluja.

Aineistosta tehdyt havainnot osoittavat, että tuomioiden perusteluissa keskitytään näytön arviointiin ja että rangaistuksen määräämistä koskevien perusteluiden laatua on tarvetta kehittää.

Työryhmä ehdottaa, että talousrikoksiin verrattavat petokset otettaisiin jatkossa oman laatuhankkeen kohteeksi. Tällaisia petoksia ovat esimerkiksi avustuspetokset tai yritystoimintaan liittyvät petokset, joilla on kytkentöjä kansainväliseen toimintaan tai kauppaan. Yksittäisen lainkäyttäjän on vaikeaa tehdä johtopäätöksiä rangaistuskäytännöstä tapausten lukuisuuden ja niiden ominaispiirteiden vuoksi. Vaikka näissä rikoksissa näyttäisi olevan rangaistuksissa suurta hajontaa, se saattaa tarkemmassa tarkastelussa selittyä tapausten ominaispiirteiden perusteella. Samassa yhteydessä voitaisiin selvittää myös tunnustamistuomioiden rangaistuskäytäntöä.

2. Rangaistuksen perusteleminen talousrikoksissa

Perustelemisselvollisuudesta

Tuomion perustelemista rikosasioissa koskevat keskeiset oikeusohjeet sisältyvät perustuslain 21 §:n 2 momenttiin ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 4 §:ään.

Korkein oikeus on viime vuosina antanut useita rangaistuksen määräämistä koskevia ennakkopäätöksiä, jotka ohjaavat tuomioistuimia aikaisempaa yksityiskohtaisemmin perustelemaan tuomittavaa rangaistusta. Lisäksi 1.10.2015 voimaan tullut jatkokäsittelylupajärjestelmän soveltamisalan laajennus asettaa käräjäoikeuksissa aiempaa suurempia vaatimuksia tuomion perusteluille (LaVM 24/2014 vp ja LaVL 6/2015 vp).

Vastaajalle tuomittavan rangaistuksen perustelemista on pidettävä välttämättömänä etenkin silloin, kun asiassa on esitetty erilaisia kannanottoja rangaistuksen lajista tai määrästä tai kun on vaadittu kohtuullistamis-, lieventämis- tai koventamisperusteen soveltamista (HE 82/1995 vp s. 128). Vakiintuneesti on myös katsottu, että rangaistus on perusteltava aina, kun se poikkeaa vallitsevasta rangaistuskäytännöstä tai kun ylempi oikeus muuttaa alemman oikeuden ratkaisua tältä osin. Julkaisematon Korkeimman oikeuden ratkaisu 7.2.2012 nro 236 osoittaa, että pitkä vankeusrangaistus jo itsessään edellyttää yksityiskohtaisia perusteluja.

Oikeuskirjallisuudessa ja tuomioistuimissa on esitetty vastakkaisia kannanottoja siitä, täytyykö rangaistusta perustella niin sanotuissa rutiinitapauksissa. Tuomion perustelut kirjoitetaan ensisijassa asianosaisia varten, joten perusteluvelvollisuutta on arvioitava ennen kaikkea tästä näkökulmasta käsin. Kaikilla asianosaisilla ei ole tietoa vakiintuneesta rangaistuskäytännöstä. Asianosaisella on oikeus saada tietää rutiinitapauksessakin, mihin seikkoihin ja minkälaiseen oikeudelliseen päättelyyn rangaistus perustuu (vertaa myös HE 82/1995 vp s. 128). Laissa mainittujen abstraktien mittaamisperusteiden toistaminen ei riitä perusteluiksi, vaan seuraamusta tulee arvioida ratkaistavana olevan tapauksen faktojen valossa.

Avoin ja ymmärrettävä tuomio palvelee myös muita tuomion sisällöstä kiinnostuneita ja edistää samalla rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä ja oikeusvarmuutta.

Työryhmän suositukset perustelemisen tehostamiskeinoiksi

Tärkeää on, että seuraamuskeskustelu erotetaan aina käytäväksi erikseen muusta loppukeskustelusta ja sille varataan riittävästi aikaa. Tällä tavalla korostuu, että rangaistusseuraamus on tärkeä osa rikosprosessia.

Rangaistusta koskevien perustelujen laadun parantaminen edellyttää myös kaikkien osapuolten aktiivista osallistumista seuraamuskeskusteluun. Tästä

syystä puheenjohtajan tulee kehottaa syyttäjiä ja avustajia seuraamuskeskustelussa lausumaan käsityksensä rangaistuksen perusteista asian edellyttämässä laajuudessa kuten rikollisen toiminnan luonteesta ja siitä, onko kyse rikoksen tavanomaisesta ilmenemismuodosta (ns. tyyppitilanne), millä tavalla rikos poikkeaa tyyppitilanteesta lievempään tai törkeämpään suuntaan ja mikä on lieventämis- tai koventamisperusteiden vaikutus seuraamukseen.

Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO 2011:93 ja KKO 2013:92 ja 93 osoittavat rangaistuksen määräämisen optimaalisen perustelumallin laajoissa talousrikoksissa. Työryhmän mielestä perusteluista pitäisi kaikissa tapauksissa ilmetä vähintään, mitä yksittäistä rikosta on pidettävä ankarimmin rangaistavana, mikä on tavoitellun hyödyn ja aiheutetun vahingon yhteismäärä ja muut olennaiset rangaistuksen määräämiseen vaikuttavat konkreettiset seikat. Lisäksi perusteluissa olisi ilmoitettava, miten lieventämis-, kohtuullistamis- ja koventamisperusteiden soveltaminen vaikuttaa rangaistuksen pituuteen tai lajiin.

3. Rangaistuksen määräämisen yleiset lähtökohdat

Yleistä

Rangaistuksen määräämisen keskeiset säännöt ovat RL 6 luvussa: yleiset säännöt (RL 6:1–3), mittaamista koskevat säännöt (RL 6:4–8a) ja rangaistuslajin valintaa koskevat säännöt (RL 6:9–12).

Rangaistuksen määräämisen katsotaan sisältävän osa-alueina (1.) soveltuvan rangaistusasteikon määrittämisen, (2.) rangaistuslajin valinnan ja (3.) rangaistuksen mittaamisen. Kuitenkin vaiheista etenkin rangaistuslajin valinta ja rangaistuksen mittaaminen liittyvät toisiinsa ja myös soveltuvan rangaistusasteikon määrittäminen rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen. Päätettäessä rangaistuksen tulee noudattaa rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia perusteita.

Rangaistuksen mittaamisen taustalla ovat johtavat kriminaalipoliittiset periaatteet, joista keskeisin laista ilmenevä periaate on suhteellisuusperiaate (RL 6:4). Koventamisperusteet (RL 5:5) ja lieventämisperusteet (RL 6:6) ilmentävät myös mittaamista koskevia periaatteita. Rangaistuksen ankaruuden määrää tehdyn rikoksen vakavuus, rangaistusarvo. Rangaistusasteikon keskeisin funktio on ilmentää rikostyyppin ylintä ja alinta rangaistusarvoa ja toimia lainkäyttäjän ensimmäisenä ohjeena siitä, minkälainen rangaistus rikoksesta olisi määrättävä.

Rangaistuskäytännön yhtenäisyys

Rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys (RL 6:3). Yhdenvertaisuuden

toteuttamisessa hyödynnetään normaalirangaistusajattelua, jonka mukaan varsinkin tavallisilla rikoksilla ajatellaan olevan tiettyjä tyypillisiä ilmenemismuotoja, joista tuomitaan rangaistus tietyltä rangaistusvyöhykkeeltä. Usein normaalirangaistusvyöhyke sijoittuu asteikon alapäähän ja normaalirangaistusajattelun vaaraksi onkin nähty se, että rikoksen erityispiirteet eivät tule riittävästi esiin, vaan rangaistukset keskittyvät liian kapealle alueelle. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden arviointi edellyttää tietoa perusteista, joihin nähden yhtenäisyyttä arvioidaan.

Korkein oikeus on useissa rangaistuksen mittaamista koskevissa ratkaisuissa (esimerkiksi KKO 2015:12 kohdat 8–10) todennut, että ”Rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä olennaista on verrata kysymyksessä olevaa tekoa muihin samankaltaisiin tekoihin ja ottaa huomioon niissä mitatut rangaistukset. Rangaistuksen määrääminen perustuu asianomaista rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon. Sen pohjalta tapahtuvassa mittaamisharkinnassa ovat keskeisessä asemassa rangaistuksen mittaamista ohjaavat Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Jos sellaisia ei ole kyseisen rikoksen osalta, huomioon voidaan ottaa samaa rikosta koskevat muut Korkeimman oikeuden ratkaisut, joissa on Korkeimmassa oikeudessa ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta. Verraten usein toistuvissa rikoksissa ”rangaistuskäytännön yhtenäisyyden arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastollisiin ja muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää lain mukaisten rangaistuksen mittaamisperusteiden kannalta oikeudenmukaisena.”

Suhteellisuusperiaate

Rangaistus määrätään noudattaen suhteellisuusperiaatetta (RL 6:4), jonka mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoksen vahingollisuudessa otetaan huomioon sellaiset vahingot, jotka tunnusmerkistö ja sen suojelutavoitteet kattavat. Rikoksen vaarallisuudessa otetaan huomioon lähinnä realisoitumatta jääneen seurauksen vakavuus ja todennäköisyys. Hallituksen esityksessä (HE 44/2002 vp s. 187) todetaan, että kyse on niistä vahingoista ja vaaroista, joiden torjumiseksi kulloinkin kyseessä oleva tunnusmerkistö on säädetty ja joihin tekijän syyllisyys ulottuu.

Korkein oikeus on ratkaisuissa KKO 2011:93 (kohta 12) todennut, että ”määrättäessä rangaistusta kysymyksessä olevan kaltaisista talousrikoksista rikoksella tavoiteltu hyöty ja aiheutettu vahinko ovat keskeisiä perusteita rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnissa”. Korkein oikeus on myöhemmissä ratkaisuissa KKO 2013:92 (kohta 18) ja KKO 2013:93 (kohta 12) todennut, että ”Rangaistusta mitattaessa on kuitenkin tämän ohella tapauskohtaisesti arvioitava, liittyykö rikosiin myös muita teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden sekä tekijän syyllisyyden arviointiin vaikuttavia seikkoja, joille on syytä antaa merkitystä teon rangaistusarvoa määriteltäessä”. Edelleen Korkein oikeus on ratkaisuissa KKO 2013:93 (kohta 24) lausunut, että ”Rikosten A:ssa osoittama korostunut syyllisyys ja rikosten poikkeuksellisen laaja-alainen vahingollisuus edellyttävät rangaistuksen

mittaamista selvästi ankarammaksi kuin jos asiaa arvioitaisiin yksinomaan rikoksilla tavoitellun hyödyn määrän ja aiheutetun vahingon perusteella.”

Huomionarvoista mittaamisessa on myös, että Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2015:18 (kohta 17) todennut, että ne seikat, jotka vaikuttavat rikoksen törkeysarviointiin, otetaan huomioon myös määrättäessä rangaistusta rikoksen rangaistusasteikon puitteissa sitä koskevien säännösten mukaisesti (sama periaate on todettu myös ratkaisussa KKO 2014:85 kohta 7).

Ulkoisen teonkuvauksen ohella teon moitittavuus- ja törkeysarvosteluun vaikuttaa tekijän syyllisyys. Teon vaikuttimilla ja syyllisyydellä tarkoitetaan teosta ilmenevää syyllisyyttä. Hallituksen esityksessä (HE 44/2002 vp s. 188–189) todetaan, että syyllisyysarvostelu keskittyy tekosyyllisyyteen, jossa kiinnitetään huomio kyseessä olevasta konkreettisesta teosta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Tekijän elämäntavat ja persoonallisuus eivät ole arvostelun kohteena enemmälti kuin konkreettisesta rikoksesta on kulloinkin käynyt ilmi. Syyksiluettavuuden aste on merkityksellinen paitsi tuottamuksen ja tahallisuuden välillä myös tahallisuuden sisällä eli merkitystä on sillä, onko kysymys tarkoitus-, varmuus- vai todennäköisyystahallisuudesta.

Syyllisyyden merkitystä mittaamisessa ilmentävät koventamisperusteiksi säädetyt rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus (RL 6:5:n 1 kohta), rikoksen tekeminen palkkiota vastaan (RL 6:5:n 3 kohta) sekä rasistinen motiivi (RL 6:5:n 4 kohta) ja RL 6:6:n 1 (painostus, uhka ja muu sen kaltainen seikka) ja 2 kohdassa (myötätunto, houkutus ja asianomistajan myötävaikutus) säädetyissä lieventämisperusteissa on kysymys tavallista vähäisemmästä syyllisyydestä.

Rangaistuslajin valinta

Hallituksen esityksen (HE 44/2002 vp s. 205) mukaan rangaistuslajin valinnassa on suureksi osaksi kysymys rangaistuksen ankaruudesta päättämisestä. Rangaistuslajien käyttöön liittyy kuitenkin paitsi määrällinen myös laadullinen ulottuvuus siten, että toiset rangaistukset ovat toisissa tilanteissa sopivampia taikka toimivampia kuin toiset. Myös eri mittaamisperusteilla voi olla erilainen rooli määrätyissä lajinvalintaratkaisuihin. Tämän vuoksi tarvitaan mittaamisperusteiden lisäksi eri rangaistuslajien käyttöedellytyksiä tarkemmin määrittävät lajinvalintanormit.

Yhteisen rangaistuksen tuomitseminen

Yhteisen rangaistuksen tuomitsemisessa ensin määritetään yhteisen rangaistuksen rangaistusasteikko, sen jälkeen mitataan yhteinen rangaistus ja ratkaistaan rangaistuslaji. Yhteisen rangaistuksen rangaistusasteikon minimi ja maksimi on rikoslaissa säännelty (RL 7:1–3b).

Yhteisen rangaistuksen mittaamisessa sovelletaan RL 6 luvun yleisiä rangaistuksen mittaamisen lähtökohtia. Perusajatus on, että arvioidaan, minkälainen rangaistus rikoskokonaisuuden vakavimmasta rikoksesta tulisi määrättäväksi, ja minkälainen sitä suurempi kokonaisrangaistus on

asianmukainen tuomittavana olevasta rikollisuudesta kokonaisuudessaan. Vaikka yksikkörangaistuksia ei eri rikoksista enää yhteistä rangaistusta mitattaessa muodosteta, olisi perusteltua lausua siitä, kuinka ankara rangaistus tuomioistuimen mukaan tulisi määrätä rikoskokonaisuuden vakavimmasta rikoksesta (vrt. HE 40/1990 vp s. 32). Korkein oikeus on talousrikoksia koskeneissa ratkaisuihin KKO 2013:92 (kohdat 20 ja 24) ja KKO 2013:93 (kohdat 14 ja 18) lausunut ensin rangaistuksen lähtökohdasta vältettyjen verojen määrän perusteella, ja sen jälkeen lausunut käsiteltävänä olleessa asiassa esille tulleista rangaistuksen mittaamisesta huomioon otettavista perusteista.

Yhteistä rangaistusta mitattaessa rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen (RL 7:5.2). Säännös ilmentää sitä, että yhteisen(kin) rangaistuksen mittaamisessa pyritään rikosten ja rangaistuksen välisen suhteellisuuden löytymiseen, vaikka yhteinen rangaistus muodostuukin lievemmäksi kuin jos yksikkörangaistukset laskettaisiin yhteen. Rikosten vakavuus ja lukumäärä koventavat rangaistusta. On selvää, että mitä useammasta ja vakavammasta rikoksesta on kyse, sitä ankarampi on oikeudenmukainen rangaistus rikoskokonaisuudesta, vaikkakaan säännöksestä ei saa juurikaan johtoa siihen, minkä verran rikosten määrä ja eroavuudet niiden vakavuudessa vaikuttavat yhteisen rangaistuksen määrään.

Yhteistä rangaistusta mitattaessa rikosten keskinäinen yhteys voi vaikuttaa joissakin tilanteissa yhteistä rangaistusta lieventävästi ja joskus taas sitä korottavasti. RL 7 luvun säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä on todettu, että rikosentekijän kokonaissyylisyyttä vähentävänä seikkana voidaan pitää esimerkiksi sitä, että tekijä on tehnyt vain yhden rikollisen teon, joka kuitenkin täyttää useamman rikoksen tunnusmerkistön. Toisaalta keskinäinen yhteys voi olla koventamisperuste esimerkiksi silloin, jos rikollinen toiminta osoittaa suunnitelmallisuutta (HE 40/1990 vp s. 32). Rikosten tekeminen selvästi erillisten tekopäätösten pohjalta on usein moitittavampaa kuin se, että samassa yhteydessä tai yhdellä teolla syyllistytään useampaan rikokseen.

On huomattava, että jos jokin RL 6 luvussa tarkoitettu rangaistuksen koventamis- tai lieventämisperuste tai luvussa mainittu seikka koskee vain jotakin tai joitakin samalla kertaa tuomittavista rikoksista, se on kohtuullisessa määrin otettava huomioon yhteistä rangaistusta mitattaessa. Tämä ilmenee esimerkiksi Korkeimman oikeuden talousrikoksia koskevasta ratkaisusta KKO 2011:93 (kohta 24).

Vaikka yhteinen rangaistus määrätään lähtemällä ankarimmin rangaistavan rikoksen rangaistuksesta ja lisäämällä siihen oikeudenmukaiseksi arvioitu osa muiden rikosten rangaistuksesta, tarkoituksena on viime kädessä kuitenkin pyrkiä kokonaisrangaistukseen, joka on oikeudenmukaisessa suhteessa tuomittavana olevien rikosten kokonaisuuteen (HE 40/1990 vp s. 31). Korkein oikeus on todennut tämän esimerkiksi ratkaisuihin KKO 2011:93 (kohta 18), KKO 2013:92 (kohta 17) ja KKO 2013:93 (kohta 11).

4. Rangaistuksen määräämiseen vaikuttavia seikkoja talousrikoksissa

Yleistä

Talousrikokset poikkeavat moitittavuudeltaan usein toisistaan tekotavan ja -olosuhteiden, toimintaympäristön, tahallisuuden ja tavoitellun hyödyn tai aiheutetun vahingon osalta. Seuraamusharkinnassa on määritettävä, mitä pidetään relevantteina tyypillisinä olosuhteina tietyn rikostyyppin kannalta. Yksittäisten tekojen sijasta joudutaan usein arvottamaan tekosarjoja ja niiden ilmentämää kokonaisjärjestelyä ja tarkoituksperiä. Punninnassa on arvioitava vastakkain lieventäviä ja ankaroittavia seikkoja kokonaisuudessaan. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä käsillä olevaa tapausta on verrattava muihin samankaltaisiin tekoihin.

Harkinnassa on annettava merkitystä taloudellisen vahingon määrän ohella tekotavalle, teko-olosuhteille, toiminnan luonteelle, toimintaympäristölle, suunnitelmallisuudelle, laajuudelle, kestolle, organisoitumisen asteelle, työnjaolle ja osallisten asemalle rikoskokonaisuudessa sekä rikosten lukumäärälle ja niiden keskinäiselle yhteydelle. Merkitystä annetaan osatekojen välissä kuluneen ajan kestolle ja sille, perustuuko teko yhteen vai useampaan rikosentekopäätökseen ja onko tekojen kohteena ollut tosiasiaa samat varat.

Teon vahingollisuus ja vaarallisuus

Arvioitaessa teon vahingollisuutta ja vaarallisuutta lähtökohtana ovat teonkuvaus ja tunnusmerkistö. Arvioitavina ovat tällöin paitsi teosta aiheutuneet seuraukset myös se vahinko ja vaara, joka teosta on ennalta arvioiden saatettu odottaa aiheutuvan. Teon vahingollisuutta ja vaarallisuutta on arvioitava myös säännösten suojeluobjektin ja tavoitteiden kannalta. Talousrikoksia koskevilla säännöksillä suojataan velkojien, sopimuskumppaneiden ja julkisen talouden etuja sekä tervettä ja toimivaa taloudellista kilpailua. Säännösten avulla pidetään osaltaan yllä yleistä luottamusta talouselämän toimintaa kohtaan. Teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnissa on merkitystä myös sillä, onko toiminta ollut osaksi tai kokonaan verovalvonnan ja kirjanpidon ulkopuolella.

Kuten kohdasta kolme ilmenee, Korkeimman oikeuden viimeaikaisissa ratkaisuissa on puututtu oikeuskäytäntöön, jossa rangaistuksen määrääminen on suhteutettu etupäässä tavoitellun hyödyn tai aiheutetun vahingon rahamääriin. Tavoiteltu hyöty ja aiheutettu vahinko ovat edelleen keskeiset perusteet rangaistuksen määräämisessä talousrikoksissa, mutta niiden lisäksi pitää antaa painoarvoa myös muille teon rangaistusarvoa määrittäville seikoille.

Oikeuskäytännössä on pyritty hahmottamaan suuntaa antavia euromääräisiä

rajoja apuvälineeksi rangaistuksen mittaamiselle. Työryhmä korostaa, että sen ehdotus muodostaa vain karkean lähtökohdan rangaistusta harkittaessa ennen kuin muut rangaistuksen määrään vaikuttavat seikat otetaan huomioon.

Tarkastelun kohteena olleissa talousrikoksissa arvioinnin lähtökohta voisi olla:

- 1 vuosi, jos hyöty on 150.000–200.000 euroa,
- 2 vuotta, jos hyöty on 400.000–500.000 euroa
- 3 vuotta, jos hyöty on vähintään 1 miljoona euroa tai yli

Työryhmän suositus perustuu jo pitkään oikeuskäytännössä olleeseen peukalosääntöön, jonka mukaan normaalirangaistus on noin vuosi vankeutta, kun tavoitellun hyödyn tai aiheutetun vahingon määrä on miljoona markkaa, joka vastaa noin 168.000 euroa. Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2013:92 vahvistanut yli miljoonan euron rajaksi noin 3 vuotta.

Talousrikosten motiivit

Rikoksentehtäjän motiivia pitäisi aina verrata kyseistä rikosta koskeviin tavanomaisiin motiiveihin. Rangaistusta korotetaan, jos tekijä toimii moitittavammista motiiveista kuin yleensä vastaavan rikoksen tekijät.

Talousrikoksen motiivina on yleensä taloudellinen hyötyminen. Vahingon kasvaessa korostuu tekijän tietoisuuden, käsitysten ja motiivien merkitys. Painopiste siirtyy selkeästi teon vahingollisuudesta tekijän syyllisyyden suuntaan teon vakavuutta arvioitaessa. Syyllisyyden arviointiin vaikuttaa, onko osateoilla saatu hyöty ollut ennakoitavissa rikokseen ryhdyttäessä. Talousrikollisuus on usein laskelmoidumpaa kuin tavallinen rikollisuus. Toisaalta tekijän motiivina ei ole aina suunnitelmallisesti saada lisää taloudellista hyötyä, vaan kysymys voi olla myös osaamattomuudesta tai puhtaasta välinpitämättömyydestä kriisitilanteessa olevan yrityksen hoidossa taikka epäonnistuneen yrittäjän varojen nostoista viime hetkellä. Rikollinen toiminta on voinut johtua myös siitä, että työntekijä on varmistanut sillä työpaikan itselleen. Merkitystä on myös sillä, onko toiminta on päättynyt vasta viranomaisten puututtua siihen vai omaehtoisesti.

Voiton jakautuminen

Huomiota on kiinnitettävä myös laittomasta toiminnasta saatujen voittojen ja osuuksien jakoon. Voitonjaosta päättäminen ja siitä merkittävän osan jääminen itselle osoittaa teon suurempaa moitittavuutta. Alhaisemman rangaistuksen puolesta puhuu se, ettei rikoksella ole nimenomaisesti tavoiteltu voittoa esimerkiksi silloin, kun kirjanpito laiminlyödään juuri ennen toiminnan loppumista varojen puutteessa.

Suunnitelmallisuus

Suunnitelmallisuus voi vaihdella kumppaneiden ja muiden osallisten osuuden ja toiminnan mukaan. Kunkin vastaajan osalta rangaistusta mitattaessa on yksilöllisesti tutkittava, kuinka hän on omissa toimitissaan osoittanut

suunnitelmallisuutta.

Suunnitelmallisuus on usein pääteltävissä rikoksen tekotavasta. Toimiminen laajassa mittakaavassa ja suurien voittojen tavoittelu edellyttävät yleensä huomattavaa suunnitelmallisuutta ja tehokkaasti organisoitunutta yhteistoimintaa ja käskyvaltasuhteita sekä valmistelutoimenpiteitä. Tämän on katsottu korottavan tuomittavaa rangaistusta. Rajat ylittävä kansainvälinen rikollisuus on ammattimaista. Kansainvälisen rahoitusjärjestelmän käyttämistä varojen siirroissa voidaan pitää myös osoituksena suunnitelmallisuudesta ja siten suuremmasta syyllisyydestä. Vakavissa rikoksissa rikollinen toiminta on usein pitkäkestoista ja hyödyn tavoittelu on määrätietoista. Toiminnan pienimuotoisuus ja kertaluontoisuus ovat puolestaan omiaan vähentämään teon moitittavuutta.

Punninnassa on kiinnitettävä huomiota myös siihen, onko rikos vaikeuksitta selvitettävissä viranomaistoimenpitein. Ilmitulon estämiseksi tai rikoshyödyn piilottamiseksi etukäteen tehdyt monimutkaiset harhautustoimenpiteet ilmentävät erityistä suunnitelmallisuutta ja osoittavat siten suurta moitittavuutta.

Näennäisjärjestelyt, kuten väärän vastuuhenkilön rekisteröiminen yhtiön johtoon ja yhtiöiden perustaminen ja hankkiminen lähinnä talousrikosten toteuttamiseksi, ovat tyypillisesti sellaisia seikkoja, jotka lisäävät teon moitittavuutta. Yhtiöitä käytetään rikosentekovälineenä esimerkiksi kuittikaupassa, sarjakonkursseissa, karusellipetoksissa, lyhyen elinkaaren yrityksissä ja muissa keinotekoisissa järjestelyissä. Sitä, että yhtiö käytetään puhtaasti rikosentekovälineenä, on pidettävä erittäin moitittavana.

Rikoksen vakavuuteen vaikuttavia seikkoja voi toisinaan olla vaikeaa erottaa kvalifiointi- tai koventamisperusteesta. Suunnitelmallisuus mainitaan useiden yksittäisten rikosten kvalifiointiperusteena ja myös yhtenä rangaistuksen koventamisperusteena. Jos tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnittelua, kvalifiointiperusteena sovellettavan suunnitelmallisuuden tulee olla voimaperäisempää kuin puheena olevaan rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harkinnan. Näissä tilanteissa on koventamisperusteen soveltamiselle asetettava aivan erityisen suuret vaatimukset.

Ulkopuolisten käyttäminen

Talousrikoksissa on tyypillistä käyttää apuna ulkopuolisia kuten eri alojen asiantuntijoita, bulvaaneja, saattohoitajia ja kuittikauppiaita. Mahdollista myös on, että yrityksen omia työntekijöitä on painostettu tai käytetty hyväksi heidän työnantajasta riippuvaista tai muutoin alisteista asemaa esimerkiksi kielitaidottomuudesta johtuen.

Useimmiten he saavat osuutensa hyödyistä rahana tai päihteinä. Hyöty voi jakautua eri tason osallisten kesken hyvinkin epätasaisesti. Seuraamusta harkittaessa on saadun hyödyn lisäksi tarkasteltava rikoksen tekemiseen osallistuneiden menettelyä ja osuutta rikoksen toteuttamisessa sekä

merkitystä rikoksen onnistumisen kannalta. Rahoittajia, johtoporrasta ja suoritusporrasta on tarkasteltava erikseen. Merkitystä on sillä, perustuvatko yhteen vai useaan toimeksiantoon, onko osuus rajoittunut vain osaan rikollisesti toiminnasta ja onko teko edellyttänyt toimeksisaajalta itseltään valmistelutoimia tai erityistä suunnittelua.

Tekijäkumppanin tai avunantajan tietoisuudelle kokonaisjärjestelyn ja organisaation laajuudesta ja tarkoituksesta on annettava myös merkitystä. Suoritusportaaseen kuuluvat avunantajat eivät välttämättä tiedä kuuluvansa rikolliseen verkostoon taikka olevansa osa järjestäytyneen rikollisuuden toimintaa, koska toiminnot ovat eriytettyjä. Myös asema vaikuttaa mittaamisharkintaan. Mitä keskeisempi ja määräävämpi asema on, sitä ankarampi rangaistuksen täytyy olla. Sen sijaan vähäisempi asema ja epäitsenäinen rooli rikoksen toteuttamisessa verrattuna muihin osallisiin on otettava huomioon rangaistusta alentavana seikkana. Toisaalta ammattimaisesti palveluita tarjoavan avunantajan syyllisyys voi olla niin korkea ja osuus niin keskeinen, että rangaistus on lähellä tekijälle tuomittavaa rangaistusta kokonaisuutena arvioiden asteikon lieventämisestä huolimatta.

Samaan rikoskokonaisuuteen kuuluvien rikosten keskinäisellä yhteydellä on vain suhteellisen vähäinen rangaistusta alentava vaikutus silloin, kun rikokset ovat olleet toisistaan erillisiä tekoja ja ne ovat perustuneet eri toimeksiantoon.

Bulvaanin ja saattohoitajan olemassaolo viittaavat yleensä tarpeeseen piilotella ammattimaisia rikollisia toimia. Tavanomaista on, että yrityksiin etsitään muodollisiksi vastuuhenkilöiksi ihmisiä ”puhtailla tiedoilla”. Saattohoitajan odotetaan esimerkiksi peittävän edellisten omistajien tekemät rikokset hävittämällä yhtiön kirjanpito tai ajamalla yhtiön toiminta alas sekä nostamalla loput varat. Bulvaanin satunnaista tai kertaluontoista myötävaikutusta on pidettävä lievemmin arvosteltavana. Näin saattaa olla erityisesti silloin, kun avunantajaksi katsottavan bulvaanin toimintaan on vaikuttanut muun muassa päihteiden synnyttämä ahdinkotila. Sen sijaan ammattimaisen saattohoitajan ja kuittikaupiaan menettelyä on arvioitava ankarasti. Kuittikauppias laatii hallinnoimansa yhtiön nimissä tekaistuja menotositteita jonkin toisen yhtiön kirjanpitoon maksua vastaan ja mahdollistaa siten palveluita tarjoamalla kuittikaupan.

Talousrikollisuus, jossa käytetään asiantuntijoita esimerkiksi sarjakonkurssien tekemiseksi tai toimivan liiketoimintakokonaisuuden tyhjentämiseksi minuuttirahaoperaatioin, on hyvin tietoista ja erityisen suunnitelmallista. Ammattiin tai koulutukseen perustuvalla asiantuntemuksella ja ammattimaisuudelle on annettava merkitystä harkinnassa.

Rikoksen tekeminen palkkiota vastaan

Rikoksen tekeminen palkkiota vastaan on rangaistusta koventava motiivi. Palkkiota vastaan tehdyt rikokset ovat tavanomaisia myös talousrikoksissa. Tästä huolimatta palkkiota koskevaa koventamisperustetta on sovellettu harvoin. Sen sijaan palkkion antaminen ja palkkion vastaanottaminen on otettu usein huomioon rangaistusta ankaroittavana seikkana yleissäännöksen

nojalla.

Useimmissa talousrikoksissa kyse on jo lähtökohtaisesti tunnusmerkistöistä ilmenevin tavoin taloudelliseen hyötyyn tähtäävästä rikoksesta. Sen vuoksi voidaan pohtia, miksi palkkiota vastaan tehdystä talousrikoksesta tuomittaisiin ankarampi rangaistus kuin vastaavasta teosta, joka on tehty ilman palkkiota. Pitäisikö koventamisperustetta soveltaa lainkaan vai tulevatko teon vaikuttimet huomioon otetuksi rangaistusta määrättäessä jo yleisperiaatteiden ja muiden koventamisperusteiden nojalla?

Säännöksen soveltamisalaa ei ole esitöissä rajattu, joten sitä voidaan periaatteessa soveltaa kaikkiin tahallisiin rikoksiin (HE 125/1975 vp s. 12). Sen soveltamista on kuitenkin harkittava tapauskohtaisesti. Esitöistä ilmenevin tavoin koventamisperusteen soveltaminen edellyttää aina kokonaistilanteen arviointia. Lisäksi teon tulisi osoittaa erityisen suurta syyllisyyttä (HE 44/2002 vp s. 192). Aina rikokseen ryhtyminen luvatus palkkion vuoksi ei vaikuta lainkaan rikoksen rangaistusarvoon. Oikeuskäytännössä törkeästä rikoksesta tarjottu mitätön palkkio ei ole vaikuttanut rikoksen rangaistusarvoon (esim. KKO 2006:58 ja NJA 2012 s. 144). Sen sijaan ratkaisussa KKO 2014:55 osallistuminen palkkio vastaan oli vaikuttanut mittaamisharkintaan yleissäännöksen nojalla.

Esimerkkinä talousrikoksiin liittyvästä tilanteesta, jossa palkkion vastaanottamisen huomioiminen koventamisperusteena saattaisi olla vaikeasti perusteltavissa on bulvaani, joka on toiminut päätekijän toimeksiannosta ja ohjeiden mukaisesti nostamalla rahaa hyvin vähäistä korvausta vastaan. Sen sijaan kuittikauppa saattaisi olla esimerkki perusteen soveltamistilanteesta silloin, kun rikoksentekijänä on ammattimainen kuittikauppias ja rikos on osa järjestäytynyttä työnjakoa. Tällöin rikos on selvästi tavanomaista vastaavaa rikosta vaarallisempi ja vahingollisempi.

5. Rangaistuksen määräämiseen eri tunnusmerkistöissä vaikuttavia seikkoja

5.1 Velallisen epärehellisyys

Yleistä

Velallisen epärehellisyysrikoksen tarkoituksena on suojella velkojia siltä, ettei velallinen vahingoittaisi epäasianmukaisin toimin taloudellisessa kriisitilanteessa varallisuusasemaansa ja huonontaisi velkojien mahdollisuuksia saada suoritus saatavalleen. Tekotapoja ovat omaisuuden hävittäminen, sen lahjoittaminen tai muu luovuttaminen ilman hyväksyttävää syytä, omaisuuden siirtäminen ulkomaille tai velvoitteiden perusteeton lisääminen.

Velallisen epärehellisydestä on säädetty rangaistukseksi sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta ja törkeästä velallisen epärehellisydestä vankeutta vähintään neljä kuukautta mutta enintään neljä vuotta. Kvalifiointiperusteet ovat huomattavan hyödyn tavoittelu, huomattavan tai erityisen tuntevan vahingon aiheuttaminen ja erityinen suunnitelmallisuus.

Havaintoja aineistosta

Tarkastelu perustuu 118 tapaukseen, jossa on ollut ainoana tai yhtenä syyksi luettuna rikoksena velallisen epärehellisyys tai törkeä velallisen epärehellisyys. Erikseen on lisäksi tarkasteltu yhtä, muista laajuudeltaan poikkeavaa tapausta. 40 tapauksessa on tuomittu vain yhdestä tai useammasta velallisen epärehellisyysrikoksesta, 31 tapauksessa myös kirjanpitorikoksesta tai törkeästä kirjanpitorikoksesta ja lopuissa tapauksissa useammasta eri rikoksesta. Muutamaa avunantotekoa lukuun ottamatta vastaajat on tuomittu tekijöinä. Tekomuotoja (perusmuotoinen / törkeä) ei ole tässä tarkastelussa huomioitu.

Rikosvahingon määrä on ollut kaikissa tapauksissa keskimäärin 147.600 euroa, suurimmillaan yli kolme miljoonaa euroa.

Rangaistuksen pituus ja siihen vaikuttavat seikat

Tarkasteltujen tuomioiden keskimääräinen rangaistus on ollut noin 10 kuukautta 18 päivää. Yksinomaan törkeästä tai perusmuotoisesta velallisen epärehellisydestä annetuissa 40 tuomiossa keskimääräinen vankeusrangaistuksen pituus on ollut seitsemän kuukautta 17 päivää ja keskimääräinen rikoshyöty 153.639 euroa (73.184 euroa ilman yhtä poikkeuksellisen suurta hyötyä). 32 tapauksessa on tuomittu myös kirjanpitorikoksista ja niissä keskimääräinen rangaistuksen pituus on ollut 10 kuukautta 23 päivää ja rikoshyöty 139.686 euroa.

Kaikkien tuomioiden (115 kpl, joissa hyöty on tiedossa) keskimääräinen hyöty on ollut 147.600 euroa ja keskimääräinen rangaistuksen pituus 10 kuukautta 18 päivää. Näihin tuomioihin sisältyy myös erilaisia muita syyksi luettuja rikosnimikkeitä (esim. verorikoksia ja rekisterimerkintärikoksia). Laskentaperusteena on keskiarvolaskenta.

Rikoshyödyn määrä näyttää vaikuttaneen selvimmin rangaistustasoon. Tapauksissa, joissa on tuomittu velallisen epärehellisydestä yksin tai yhdessä kirjanpitorikoksen kanssa, rangaistus on hyödyn ollessa 20.000–60.000 euroa ollut useimmin 4–9 kuukautta vankeutta ja 70.000 – alle 100.000 euron hyötymäärällä yli 6 mutta alle 12 kuukautta. Vuosi tai enemmän on mitattu useimmiten selvästi yli 100.000 euron hyötytapauksissa. Useita selviä poikkeamia on ollut kumpaankin suuntaan, joten mitään yhtenäistä taulukkokäytäntöä tapaukset eivät ilmennä.

Tapauksissa, joissa on tuomittu myös jostakin kirjanpitorikoksesta, on vastaaja tuomittu keskimäärin hieman pitempään vankeuteen, mutta jos verrataan saman suuruusluokan hyötyjä ryhmissä keskenään, mitään selvää ja

suoraviivaista kirjanpitorikoksen vaikutusta ei niistä voi havaita. Noin 120.000–60.000 euron hyötyluokassa esimerkiksi törkeästä velallisen epärehellisydestä on tuomittu 6, 8, 8, 11, 12, 12, 14 ja 14 kuukautta, ja yhdessä jonkin kirjanpitorikoksen kanssa 10, 10, 12, 12, 12, 14 ja 18 kuukautta. Useimmiten siis molemmissa ryhmissä on päädytty 1 vuoden – 1 vuoden ja 2 kuukauden suuruusluokkaan.

Useamman eri rikosnimikkeen tuomioista ei päätelmiä voi tehdä tapausten erilaisuuden vuoksi. Perusteluista ei ilmene, mikä on ollut eri rikosten painoarvo kokonaisrangaistuksessa.

Ehdollinen vai ehdoton vankeus

Rangaistus on tuomittu lähes poikkeuksetta ehdollisena. Ehdottomana on tuomittu seitsemän vankeusrangaistusta, joista neljässä on huomioitu muiden tuomioiden konkurrenssivaikutus. Yhdessä tapauksessa on päädytty ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalveluun ja yhdessä on katsottu aikaisempi tuomio riittäväksi seuraamukseksi. Yhdessä tapauksessa on päädytty tuomitsemaan ehdollisena jopa kahden vuoden pituinen vankeus. Kolmessa tapauksessa on määrätty ehdollisen vankeuden ohessa yhdyskuntapalvelua. Oheissakkoa on määrätty ehdollisen vankeuden lisäksi kuudessa tapauksessa.

Sakkoa vai vankeutta

Perusmuotoisesta velallisen epärehellisydestä on tuomittu kolmessa tapauksessa sakkoa ja neljässä 3–4 kuukautta vankeutta. Yhdessä tapauksessa vastaaja on jätetty rangaistukseen tuomitsematta. Rikosvahinko on vaihdellut näissä 6.500–30.000 euron välillä. Sakkoon päädyttäessä vahinko on ollut 10.000–25.000 euroa. Suurimman hyödyn tapauksessa ei perusteluista ilmene, miksi sakkoon on päädytty. Toisaalta yhdessä tuomiossa on nimenomaisesti todettu, että vähän yli 10.000 euron vahingon määrän vuoksi sakko ei ole riittävä seuraamus.

Näiden tapausten perusteella ei ole tehtävissä suoraviivaisia päätelmiä siitä, missä hyödyn määrässä olisi käytännössä selvä raja sakon ja vankeuden välillä velallisen epärehellisyysrikoksissa. Enimmäkseen kuitenkin näyttää vankeuteen päädytyn hyödyn ylittäessä 10.000 euroa.

Velallisen epärehellisyys vai törkeä velallisen epärehellisyys

Rajaveto ei ole ollut selkeä myöskään perusmuotoisen ja kvalifioitun tekemuodon välillä. Yhdessä tapauksessa (HelHO 15.6.2012, R 11/2218) teko on katsottu törkeäksi 15.750 euron vahingon perusteella, ja sitä on perusteltu huomattavalla vahingolla yksityisille asianomistajille sekä toiminnan kestolla ja suunnitelmallisuudella. Edellä on jo todettu päädytyn jopa 30.000 euron suuruisen vahingon tapauksissa perusmuotoiseen velallisen epärehellisyteen kokonaisarvostelun kautta (HelKO 8.9.2014, R 13/10783). Tässä on huomioitu vain ne tapaukset, joissa on tuomittu pelkästään velallisen epärehellisyysrikoksista.

Tekotavoista

Tutkitussa aineistosta valtaosa tapauksista koskee velallisyhtiön omaisuuden luovuttamista itselle tai intressitaholle. Se on voitu toteuttaa useammin eri tavoin. Tavanomaisin tapa on varojen nostaminen yhtiön tililtä käteiseksi rahaksi yhtiön varallisuuspiirin ulkopuolelle omaan käyttöön. Joissakin tapauksissa luovuttaminen on toteutunut liiallisena palkanmaksuna. Luovuttaminen itselle on voinut tapahtua maksamalla yksityismenoja yhtiön varoilla. Tavanomaista menettelyä on myös yhtiön omaisuuden luovuttaminen intressitahoille. Luovuttaminen on voinut koskea myös muuta varallisuutta, rahoitus-, käyttö- tai vaihto-omaisuutta.

Muita tunnusmerkistön tuntemia tekotapoja on aineistossa vähän. Hävittäminen on mainittu joissakin syytteissä vaihtoehtoisena luovuttamisen kanssa, ilmeisesti tapahtumasta ei ole näissä tapauksissa ollut yksityiskohtaisia tietoja. Yhdessä tapauksessa kyse on ollut omaisuuden siirrosta ulkomaille.

Palkanmaksuksi todetut tapaukset ovat vahingoltaan pienimmästä päästä. Palkkaväite myös pienentää vahingon määrää, kun osa omaan käyttöön ostoista katsotaan oikeutetuksi. Joissakin tapauksissa liiallinen palkanmaksu on ollut vain yksi teon toteuttamistavoista. Palkanmaksutapaukset eivät näkyvästi erotu muista luovutuksista, mikä voi johtua siitä, että oikeudenkäynnissä ei ole vedottu nostojen tai oman käytön olevan palkanmaksua, tai palkaksi hyväksyttävän osuuden määrä ostoista on voinut olla korkeimman oikeuden linjausten (KKO 2011:64, KKO 2005:68 ja KKO 2005:119) jälkeen riidaton kysymys.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Velallisen epärehellisyys on rikos, jossa rangaistusta mitattaessa tulisi kiinnittää huomiota moniin eri seikkoihin, ei pelkästään rikoshyödyn määrään. Rangaistuskäytännön yhtenäisyys puoltaa kuitenkin, että rikoshyödyn (vahingon) tulee olla mittaamisen lähtökohta, mutta lopulliseen rangaistukseen tulisi päätyä kussakin jutussa ilmenneiden seikkojen yhteisvaikutuksen seurauksena. Mittaamiseen vaikuttaneiden seikkojen tulisi ilmetä perusteluista.

Tällaisia muita huomioitavia seikkoja voivat olla henkilön menettelyyn ja vaikuttamiin liittyvät seikat; johtuuko teko pikemminkin harkitsemattomuudesta tai osaamattomuudesta vai ilmentääkö se oman edun tavoittelua ja/tai suoranaista suunnitelmallisuutta ja piittaamattomuutta velkojen eduista.

Erityisesti tulisi seuraamusharkinnassa kiinnittää huomiota suunnitelmallisuuden asteeseen. Teon vähäisempikin erilaisina järjestelyinä ilmenevä suunnitelmallisuus tai ainakin tietoinen tarkoituksellisuus tulisi huomioida moitittavuusarvioinnissa. Mitä monimutkaisemmasta ja ajatellummasta menettelystä on kyse, esimerkiksi suoranaista peitetoimista, sitä vakavampana tekoa tulisi pitää. Kirjanpidon vääristäminen taikka sen

laiminlyönti, hävittäminen tai kätkeminen teon peittämiseksi voi olla osa suunnitelmallisuutta. Eri tekotavoille sinänsä ei liene syytä antaa itsenäistä merkitystä seuraamusarvioinnissa, sillä ne tulevat arvioitavaksi parhaiten menettelyn suunnitelmallisuutta arvioitaessa. Teon toteuttaminen usealla eri tavalla voi olla osa suunnitelmallisuutta tai osoitus muutoin erityisen moitittavasta suhtautumisesta.

Omaisuuksien siirroissa intressitaholle kyse voi olla omaksi koetun varallisuuden pelastamisesta moitteetta aiemmin toimineesta yhtiöstä tai se voi olla tietoista tuottavan liiketoiminnan ketjutusta uusiin yhtiöihin toistuvasti velkojen jäädessä aina vanhaan yhtiöön ja siten moitittavampaa.

Harkinnassa voidaan antaa merkitystä sille, kuinka selkeästi kyse on oman edun tavoittelusta velkojien kustannuksella. Onko velvoitteiden perusteettomassa lisäämisessä kyse enemmänkin hyväksyttävyyden rajat ylittävästä riskinotosta liiketoiminnan pelastamiseksi vaiko liiketoiminnan jatkamisesta itselle tulevan hyödyn maksimoimiseksi. Menettelyn pitkäkestoisuus voi ilmentää vakaata tarkoitusta toimia omaksi eduksi. Moitittavuutta ilmentää myös velkojan edun nimenomainen vahingoittamistarkoitus. Toisaalta menettelyn taustalla voi olla myös pienyrityksen ymmärtämättömyyttä yhtiön ja omien varojen erosta.

Yhtiön varojen nostaminen tai käyttö omiin tarkoituksiin on usein vähittäistä ja koko ajan tapahtuvaa. Jos kyse on tosiasiallisesti varojen nostamisesta omiin tai perheen elinkustannuksiin, arviointi on tehtävä tavanomaisena pidettävän työkorvauksen suuruuden arvioinnin kautta (ks. KKO 2011:64). Moitittavuuden aste määräytyisi sen mukaan, kuinka suurista määristä (kuukausittain) on kyse ja kuinka olennaisesta osasta yhtiön tuloista on kyse. Mitä selvemmin on kyse tosiasiallisesta lainvastaisesta varojen jaosta, sitä moitittavampana tekoakin on syytä pitää.

Teon ajoittumisella lähelle konkurssitilaa voi olla merkitystä tahallisuusasteen arvioinnin kautta myös seuraamukselle. Tekijällä voi olla tällöin jo käsitys yrityksen joutumisesta konkurssiin ja samalla ymmärrys siitä, että teko myös vahingoittaa velkojia, ei vain vaaranna heidän etujaan.

Merkitystä voi olla sillä, onko teko tehty pitkän ajan kuluessa vaiko kerralla esimerkiksi ennen konkurssia. Arviointi on tehtävä tapauskohtaisesti. Pitkään jatkunut lainvastainen menettely on yleensä katsottu moitittavaksi, koska se ilmentää piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, mutta toisaalta ylivelkaisen yhtiön tyhjentäminen kaikesta varallisuudesta lyhyessä ajassa voi olla yhtä hyvin merkki piittaamattomasta suhtautumisesta.

Merkitystä voi joskus olla myös sillä, onko teolla tavanomaista suurempi merkitys velkojataholle. Saman suuruinen menetys voi olla aivan eri asia esimerkiksi luottoyhteisölle kuin tavalliselle yksityishenkilölle. Saatava voi olla hyvinkin merkittävä suhteessa velkojan kokonaisvarallisuuteen. Teolla on voitu myös loukata luottamusta, jos esimerkiksi läheissuhteissa luottoa on annettu ilman turvaavaa vakuutta, jollainen olisi muutoin tavanomaisesti vaadittu tai jätetty luotto antamatta.

Tekijäkumppaneiden tai osallisten kesken on varsin yleisesti eroa niin teko-osuuden kuin asemankin suhteen, ja myös rikoksesta koitunut hyöty voi jakautua eri tavoin tekijöiden välillä; hyöty voi mennä vain päätekijän hyväksi ja muiden kuten avunantajien osalle voi tulla hyötyä esimerkiksi tietyn suuruisena palkkiona tai kokonaan muunalaisena etuutena. Välttämättä sivutekijä ei aina edes saa rahassa mitattavissa olevaa suoraa hyötyä itselleen, jolloin vaikuttimena tekoon on voinut olla alais- tai riippuvuussuhde päätekijään.

Esimerkkinä auki kirjoitetuista seuraamusperusteluista mainittakoon yksi rikosasia (HelHO 6.6.2012, R 12/887; vastaajan peruutettua valituksensa asia jäi käräjäoikeuden tuomion varaan), jossa vastaaja tuomittiin 1 vuoden 3 kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen ilman hyväksyttävää syytä luovutettujen varojen määrän ollessa vajaa 3,3 miljoonaa euroa.

Perusteluissa on todettu, että seuraamus syyksi luetusta teosta olisi em. varojen määrä, oikeuskäytäntö ja muut mittaamisessa huomioitavat periaatteet huomioiden vajaa kolme vuotta vankeutta. Käräjäoikeus on huomionnut kuitenkin sen, että törkeää velallisen epärehellisyyttä ja samaan aikaan ja osin samaan tapahtumainkulkuun liittyviä vastaajan kirjanpito- ja verorikoksia on käsitelty peräkkäin eri oikeudenkäynnissä ilman vastaajasta johtuvaa syytä, vaikka ne olisi voitu käsitellä samassa oikeudenkäynnissä, mitä olisi edellyttäneet myös oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat periaatteet. Tähän liittyvällä aikaisemmalla rangaistuksella on katsottu olevan tuntuva vaikutus rangaistuksen pituutta mitattaessa. Lisäksi on huomioitu vastaajan terveydentila sekä rikoksesta kulunut aika. Ehdolliseen seuraamukseen päättymistä on perusteltu vertaamalla vastaajan syyllisyyttä vastaaviin talousrikoksiin, katsottu se tavanomaiseksi, ja huomioitu, ettei vastaajaa ollut tuomittu muista kuin tähän kokonaisuuteen liittyvistä rikoksista sekä huomioitu vastaajan vakava ja pitkäkestoinen sairaus.

5.2 Velallisen petos

Havaintoja aineistosta

Korkeimman oikeuden ratkaisujen lisäksi työryhmän käytössä on ollut ainoastaan 6 hovioikeuden tuomiota, jossa velallisen petosrikos on tuomittu yksittäisenä rikoksena. Useamman rikosnimikkeen tuomioista ei ilmene velallisen petosrikoksen vaikutus yhteiseen rangaistukseen. Silloin kun velallisen petosrikos on tuomittu yksittäisenä, mittaamistilanne on ollut aito vain muutamassa ratkaisussa. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöstä tai hovioikeuden julkaistua ratkaisua, joka koskisi nimenomaan velallisen petosrikoksen rangaistuksen mittaamista, ei ole.

Tilastojen mukaan rikosnimikkeellä velallisen petos tai törkeä velallisen petos tuomitaan vuosittain alle kymmenen rangaistusta. Vuosia 2009–2013

koskevien tilastojen mukaan velallisen petoksesta on hieman yli puolessa tapauksista tuomittu sakkoa. Vankeusrangaistus on yleensä ollut ehdollinen ja keskipituudeltaan noin 2–4 kuukautta. Törkeästä velallisen petoksesta on yleensä tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus, jonka keskipituus on vaihdellut puolesta vuodesta vuoteen.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Työryhmän käytössä olleessa oikeustapausaineistossa velallisen petosrikoksen yksinomainen tekotapa on ollut omaisuuden salaaminen ja yksinomainen kvalifiointiperuste huomattava hyöty. Tämän vuoksi vertailevia havaintoja eri tekotapojen tai kvalifiointiperusteiden vaikutuksesta rangaistukseen ei ole ollut tehtävissä. Oikeuskäytännössä huomattavan hyödyn määränä on pidetty vähintään 20.000 euroa, mikä kriteeri edelleen soveltunee. Velallisen petosrikoksia on tullut ilmi selvästi eniten ulosottomenettelyn yhteydessä. Tuomioita on annettu jonkin verran myös konkurssi- ja velkajärjestelymenettelyssä, muttei yhtään saneerausmenettelyssä tehdyistä teoista. Oikeuskäytännössä rangaistuksen mittaamisen kannalta ei näyttäisi olleen merkityksellistä, missä maksukyvyttömyysmenettelyssä velallisen rikos on tehty.

Velallisen petosrikosten rangaistuksen mittaamisessa keskeisenä perusteena ovat olleet rikoksella tavoiteltu hyöty ja/ tai aiheutettu vahinko. Rikoshyödyn määrän vaikutuksesta rangaistuksen pituuteen voidaan viitata edellä velallisen epärehellisyysrikoksen osalta esitettyyn.

Omaisuuden salaamiseen tekotapana liittyy usein tekijän syyllisyyden arviointiin vaikuttavia valeoikeustoimi- tai välikäsijärjestelyjä, joille on törkeän velallisen petoksen rangaistuksen määräämiseen tyypillisesti vaikuttavana erityispiirteenä annettu merkitystä teon rangaistusarvoa määriteltäessä. Velallisen petosrikoksessa vahinko jää toisinaan aiheutumatta, koska omaisuus saadaan velalliselta takaisin tai ulosmitattua velallisen velasta. Rangaistuksen mittaamisessa on perusteltua kiinnittää huomiota siihen, onko vahingon aiheutumatta jääminen joltain osin johtunut velallisen omista toimenpiteistä vai esimerkiksi pelkästään ulosottomiehen toimenpiteistä.

Velallisen petosrikoksilla ja velallisen epärehellisyysrikoksilla on sama suojeluobjekti ja sama rangaistusuhka. Jos velallisen petosrikokseen ei liity tekijän syyllisyyden arvioimiseen vaikuttavia erityispiirteitä, rikoksesta olisi perusteltua mitata samanpituisen rangaistus kuin velallisen epärehellisyysrikoksesta, jolla on tavoiteltu vastaavan suuruista taloudellista hyötyä tai aiheutettu vastaavan suuruinen taloudellinen vahinko. Velallisen petosrikoksen rangaistuksen mittaamisessa olisi siten usein perusteltua tukeutua velallisen epärehellisyysrikoksia koskevaan runsaslukuisempaan oikeuskäytäntöön.

5.3 Kirjanpitorikos

Yleistä

Kirjanpitorikoksen tarkoituksena on turvata luottamusta kirjanpidon oikeellisuuteen ja torjua muuta yritystoimintaan liittyvää rikollisuutta. Taustalla on pyrkimys suojata kirjanpitovelvollisen sidosryhmiä.

Tuottamuksellisen ja tahallisen kirjanpitorikoksen rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuoteen vankeutta. Törkeässä tekemuodossa asteikko on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Havaintoja aineistosta

Kirjanpitorikokset ovat yleisin talousrikostyyppi. Ne liittyvät usein muihin talousrikoksiin ja niissä painottuu törkeä tekemuoto.

Kirjanpitorikokset ovat taloudellisiin vaikeuksiin joutuneiden pienyrittäjien rikollisuutta tai muihin talousrikoksiin liittyviä suunnitelmallisia rikoskokonaisuuksia, jossa niiden avulla pyritään salaamaan väärinkäytökset joko laiminlyömällä kirjanpito kokonaan tai tekemällä vääriä kirjauksia taikka hävittämällä se.

Rangaistustasosta

Perusmuotoisesta tai törkeästä kirjanpitorikoksesta on tuomittu yksin tai yhdessä muiden rikosten kanssa 285 tapauksessa. Yhdessä muiden rikosten kanssa tuomitun perusmuotoisen tai törkeän kirjanpitorikoksen vankeusrangaistuksen pituus on vaihdellut 4 kuukaudesta 3 vuoteen ja 8 kuukauteen. Ankarimmat rangaistukset on tuomittu kuittikaupasta. Lukuun ottamatta joitakin avunantoja ja yllytyksiä vastaajat on tuomittu tekijöinä.

Esimerkkinä muihin talousrikoksiin liittyvästä kirjanpitorikoksista on kaksi seuraavaa ratkaisua:

Helsingin hovioikeus lievensi ratkaisussa 1.10.2014 asiassa R 13/2967 vastaajalle vuosina 2006–2009 tehdyistä törkeästä kirjanpitorikoksesta, törkeästä veropetoksesta ja törkeästä velallisen epärehellisyydestä tuomitun rangaistuksen 1 vuodeksi 9 kuukaudeksi ehdollista vankeutta ja määräsi sen ohessa 70 tuntia yhdyskuntapalvelua. Tapauksessa noin 500.000 euron ohimyynti oli jätetty kirjaamatta kirjanpitoon ja ilmoittamatta verottajalle, minkä johdosta yhtiö oli välttänyt tai yrittänyt välttää tuloveroa 232.000 euroa. Lisäksi vastaaja oli nostanut itselleen liiketoiminnan myynnistä saamiaan varoja 35.911 euroa. Hovioikeus piti käräjäoikeuden tuomitsemaa 2 vuoden ehdotonta rangaistusta liian ankarana oikeuskäytäntöön nähden ottaen huomioon velkojille aiheutettu huomattava vahinko ja menettelyn jatkuminen pitkään.

Helsingin hovioikeus alensi ratkaisussa 10.10.2014 asiassa R 13/2881 vastaajalle 1.12.2004–12.2.2007 tehdyistä kahdesta

rekisterimerkintärikoksesta, törkeästä velallisen epärehellisyydestä ja törkeästä kirjanpitorikoksesta tuomitun ehdollisen vankeusrangaistuksen 7 kuukaudeksi. Vastaaja oli laiminlyönyt kokonaan kirjanpidon pitämisen vuoden ja yhden kuukauden ajalta ja nostanut itselleen yhtiöstä rahaa noin 60.500 euroa. Lisäksi kaupparekisteriin oli ilmoitettu väärät vastuuhenkilöt. Hovioikeus piti oikeuskäytännön mukaisena rangaistuksena 10 kuukautta, mutta rikoksista kulunut aika huomioon ottaen alensi 3 kuukaudella rangaistusta.

Yksinomaan törkeästä kirjanpitorikoksesta on tuomittu tekijänä 42 tapauksessa. Rangaistukset ovat tällöin vaihdelleet 4 kuukaudesta 1 vuoteen ja keskimääräinen vankeusrangaistuksen pituus on ollut 7,3 kuukautta. Varovaisesti voidaan päätellä, että vankeutta on tuomittu yli 10 kuukautta ainakin silloin, kun laiminlyönti on kestänyt pitkään, noin 5–6 vuotta, tai liikevaihto on ollut poikkeuksellisen suuri, yli 800.000 euroa taikka kirjanpitoaineisto on hävitetty useamman vuoden ajalta. Avunannosta törkeään kirjanpitorikokseen on tuomittu viidessä tapauksessa ja tuomittu rangaistus on vaihdellut 3 kuukaudesta 5 kuukauteen. Tekijänä tai avunannosta rikokseen, joka käsittää kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen, on tuomittu 10 kertaa rangaistukseen, jonka pituus on vaihdellut 3 kuukaudesta vuoteen.

Kirjanpitorikos on ollut ainoa syyksi luettu rikos 37 tapauksessa, jolloin seuraamukset ovat vaihdelleet 10 päiväsakosta 3 kuukauteen ehdollista vankeutta. Suurin osa rikoksista on kestänyt vähintään noin yhden tilikauden. Silloin, kun törkeän kirjanpitorikoksen sijasta on tuomittu kirjanpitorikoksesta, tuomittu rangaistus on ollut 60 päivää tai 3 kuukautta vankeutta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta.

Tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta on tuomittu viisi kertaa ja rangaistukset ovat vaihdelleet 20 päiväsakosta 60 päiväsakkoon.

Ehdoton vankeusrangaistus on tuomittu lähinnä silloin, kun muut vaihtoehdot ovat olleet poissuljettuja aikaisemman rikollisuuden vuoksi tai ensikertalaisen syyksiluettujen rikosten vakavuuden tai suunnitelmallisuuden vuoksi.

Tekotavoista

Yleisin tekotapa on kirjanpidon tai tilinpäätöksen laatimisen laiminlyönti kokonaan tai olennaisilta osiltaan. Muita tekotapoja ja kvalifiointiperusteita esiintyy vähemmän. Tavanomaisia muita menettelytapoja ovat muun muassa yksityisnostojen ja -siirtojen kirjaaminen kassaan (ns. pullea kassa), tekaistut tositteet, varojen käytön kirjaaminen osakslainaksi, ohimyynti, pimeä palkanmaksu ja kuittikauppa.

Läheskään aina ei ole perusteltu, minkä takia rikosta on pidetty myös kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Niissä tuomioissa, missä törkeysarvostelu on avattu, tekoa ei ole pidetty kokonaisuutena arvostellen törkeänä muun muassa silloin, kun liiketoiminta on ollut pienimuotoista, teko aika tai toiminta-aika on ollut lyhyt, aineisto on ollut tallessa, puutteita ei

ole käytetty hyväksi laittomaan toimintaan, liiketapahtumat ovat jääneet kirjaamatta taloudellisten vaikeuksien vuoksi, liiketapahtumien kirjaamisista tai tilinpäätöksen laatimisesta on sittemmin huolehdittu asianmukaisesti. Myös tekijän henkilökohtaiset olosuhteet tai kokemattomuus ovat voineet vaikuttaa kvalifiointiin. Kun tekoa on pidetty kokonaisuutena arvostellen törkeänä, on otettu huomioon muun muassa tekoajan pituus, teon suunnitelmallisuus, liikevaihdon suuruus ja rahaliikenteen kokonaismäärä.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Kirjanpitorikosten rangaistuskäytäntöä on haluttu tietoisesti kiristää 1.4.2003 voimaan tulleella lainmuutoksella (HE 53/2002 vp s. 17).

Kirjanpitorikokselta ei edellytetä hyötymistarkoitusta tai vahingon aiheuttamista. Laiminlyöntien ja virheellisyyksien laajuuden lisäksi kirjanpitoon kohdistuvissa rikoksissa on keskeistä arvioida, missä määrin kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönti tai kirjanpidon antama virheellinen kuva vaarantaa ulkopuolisten, kuten veroviranomaisten, rahoittajien ja muiden liikekumppaneiden mahdollisuutta saada tarvitsemiaan tietoja kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös, onko tiedoilla ollut vaikutusta ulkopuolisten päätöksenteossa. Kirjanpitorikoksen vaikutusten arviointi edellyttää informaatiota yrityksen taloudellisesta toiminnan luonteesta ja laajuudesta.

Tapauskohtaisesti on harkittava, mistä syystä kirjanpito on laiminlyöty tai sitä on vääristetty. Mittaamisharkinnassa on olennainen merkitys sillä, onko kirjanpitorikoksella luotu edellytykset muiden rikosten tekemiselle tai peittämiseksi. Mitä suurempaa moitittavuutta menettely osoittaa ja mitä enemmän se mahdollistaa muuta rikollisuutta, sitä enemmän sen täytyy lähtökohtaisesti vaikuttaa rangaistuksen mittaamisessa.

Tavanomaista on, että kirjanpito laiminlyödään kriisitilassa. Kirjanpidon laiminlyönnin syynä saattaa olla kirjanpitäjän laskun maksamatta jättäminen maksuvaikeuksien takia ilman muita rikollisia motiiveja. Teko osoittaa vähäisempää syyllisyyttä, kun yhtiön liiketoiminta on hiipumassa ja liiketapahtumat jäävät kirjaamatta maksuvaikeuksien vuoksi yhtiön toiminnan loppuaikana ennen konkurssia eikä ole syytä epäillä taustalla olevan muuta rikollisuutta. Sen sijaan tekoa on pidettävä keskimääräistä vahingollisempana siinä tapauksessa, että puutteita käytetään hyväksi laittomaan toimintaan ja se jatkuu useampien tilikausien ajan. Kirjanpidon laiminlyöntiin voidaan suhtautua lievemmin myös, jos aineisto on tallella ja kirjanpito on mahdollista tehdä jälkikäteen taikka laiminlyönti tai virheet korjataan määräajan jälkeen vastaajan toimesta. Vaikka kirjanpito olisi laiminlyöty lähes koko yhtiön toiminta-ajalta, tekoajan lyhyys ja liiketoiminnan pienimuotoisuus voivat tehdä teosta lievemmin arvosteltavan. Myöskään pitkään jatkunut vähäisen liiketapahtumatyyppin kirjaamatta jättäminen ei ole yhtä vakavaa. Sen sijaan ankarampaa rangaistusta puoltaa, että rikollinen toiminta jatkuu toisessa yhtiössä. Vaikka kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta ei ole merkitystä sillä, että jälkikäteen epäselville kirjauksille voidaan osoittaa

hyväksyttävä peruste, tällä on vaikutusta teon moitittavuutta harkittaessa.

Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön erilaisia tekotapoja on vaikea asettaa yleisellä tasolla moitittavuudessaan keskinäiseen järjestykseen. Sinänsä väärrien tai harhaanjohtavien tietojen kirjaamisen voidaan arvioida osoittavan suurempaa moitittavuutta kuin laiminlyönnin, koska se usein mahdollistaa rikollisen toiminnan jatkumisen pidempään ja on suunnitelmallisempaa. Toisaalta kokonaislaiminlyöntiä voidaan pitää yhtä vakavana esimerkiksi siinä tapauksessa, että liiketoiminta perustuu kokonaan rikolliseen toimintaan ja valvonnan ulkopuolella olemiseen, koska se osoittaa huomattavaa tekijän syyllisyyttä. Pienen kirjanpitovelvollisen totaalilainlyönti voi puolestaan olla lievemmin arvosteltava kuin ison yhtiön yksittäinen kirjausvirhe. Kirjanpidon hävittämiseen tai kätkemiseen kokonaan tai suurelta osin siinä tarkoituksessa, että näin estetään rikosten tutkiminen ja niistä rankaiseminen, on suhtauduttu ankarasti. Useamman kvalifiointiperusteen soveltamisen pitää näkyä rangaistuksessa.

Kuittikauppaa koskeneessa ratkaisussa KKO 2013:93 kirjanpitorikos oli toteutettu hankkimalla palkkiota vastaan yhdeksältä eri yhtiöltä yli 100 yhteisarvoltaan noin 2,5 miljoonan euron tositetta ja kirjaamalla perusteettomat laskut yhtiön kirjanpitoon. Lisäksi oli jätetty kirjaamatta ennakonpidätystä toimittamatta maksetut palkat ja myyntiä 150.000 euron arvosta. Laajamittaisella kirjanpitorikoksella oli ollut olennainen merkitys suunnitelmallisen ja laajamittaisen verojen välttämiseen tähänneen toiminnan peittämisessä ja verorikoksen ilmitulon estämisessä. Tärkeästä kirjanpitorikoksesta määrättävä rangaistus olisi ollut ankaruudeltaan lähellä tärkeästä veropetoksesta määrättävää rangaistusta eli noin 3 vuotta.

Ratkaisussa KKO 2009:77 on huomionarvoista, että siinä on hahmotettu 25.10.2001–13.9.2004 tehtyjen kirjanpitorikosten erikseen ansaitsemia rangaistuksia. Vastaaja oli kohdassa 1 laiminlyönyt lähes kolmen vuoden ajan kokonaan liiketapahtumien kirjaamisen yhtiössä, jonka liikevaihto tekoaikana oli ollut ainakin 314.510 euroa. Kohdassa 1 on ollut kysymys kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen käsittävästä teosta. Kohdassa 2 ja 3 vastaajan syyksi luetut törkeät kirjanpitorikokset oli tehty laiminlyömällä kokonaan kirjanpito ja hävittämällä se osin kahdessa eri osakeyhtiössä. Kohdassa 3 liikevaihto oli ollut noin 26.000 euroa. Törkeä velallisen epärehellisyys kohdassa 4 oli tehty ottamalla omaan käyttöön yhtiön pankkitilillä olleita varoja 23.680 euroa. Rangaistusta ankaroitava seikka oli, että vastaaja oli toiminut yhtiöissä saattohoitajana. Vakavin rikos oli kohdassa 1. Kohdat 2 ja 3 olivat lähes yhtä ankarasti rangaistavia. Näistä rikoksista kustakin erikseen tuomittava rangaistus olisi ollut vähintään 9 kuukautta vankeutta yleinen rangaistuskäytäntö huomioon ottaen. Korkein oikeus katsoi, että kaikista syyksiluetuista (kohdat 1–4) rikoksista 1 vuoden 6 kuukauden yhteinen vankeusrangaistus olisi ollut oikeudenmukainen, jos aikaisempaa vankeusrangaistusta ei otettaisi huomioon.

Ratkaisuissa KKO 2011:93 ja KKO 2013:92 ja 93 on avattu yhteisen vankeusrangaistuksen määräämisen kriteerejä. Kirjanpitorikoksen merkitys yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamisessa riippuu keskeisesti tekotavasta.

Kun myyntitulojen jättäminen kirjaamatta kirjanpitoon liittyy kiinteästi muihin rikoksiin ja pyrkimykseen estää niiden ilmitulo, niiden keskinäinen yhteys on otettava vähentävänä seikkana huomioon yhteistä rangaistusta mitattaessa. Sen sijaan pitkäkestoisessa ja suunnitelmallisessa kuittikaupassa aktiivisesti kirjanpitoa väärentämällä törkeän kirjanpitorikoksen merkitys yhteisen rangaistuksen määräämisessä on huomattava.

Kaikkien tekumuotojen moitittavuutta harkittaessa on kiinnitettävä huomiota muun muassa seuraaviin seikkoihin:

- liiketoiminnan laajuus (liikevaihto, tiliotteelta ilmenevät tapahtumat ym.)
- laiminlyönnin laatu (ovatko esimerkiksi tositteet kokonaan järjestämättä vai onko ne järjestetty mappeihin oikeaan järjestykseen, mutta jätetty kirjaamatta kirjanpitoon)
- laiminlyönnin laajuus ja kesto (ajallinen ja määrällinen)
- laiminlyönnin ajankohta (toiminnan loppuvaiheessa välittömästi ennen konkurssia vai koko toiminta-aikana ja jatketaanko uudessa yhtiössä)
- onko laiminlyöty myös tilinpäätösten laatiminen (tilikausien lukumäärä ja miltä osin)
- onko kirjanpitoaineisto tai osa siitä saatu pesänhoitajan haltuun ja pystyttäisiinkö kirjanpito tekemään jälkikäteen
- virheiden lukumäärä, suuruus, toistuvuus, luonne, vaikutus liikevaihtoon ja menettelyn kesto, hyötyjä ym.
- mikä on laiminlyönnin tai vääristämisen syy (rahattomuus, taitamattomuus ym.)
- onko teko suunnitelmallinen ja ammattimainen
- onko teko mahdollistanut muita talousrikoksia
- onko kirjanpito hävitetty tai kätkeyty taikka onko sitä vahingoitettu (laatu ja laajuus)
- missä määrin ja kuinka helposti toiminnan laajuus on selvitettävissä muista lähteistä ja kuinka luotettavan kuvan jäljellä olevasta aineistosta saa

Sakkoa vai vankeutta

Kirjanpitorikoksesta on tuomittava vankeusrangaistus, kun teko on lähellä törkeää tekumuotoa tai kun kirjanpitorikos on jatkunut useamman tilikauden ajan. Vähäisemmissä perusmuotoisissa kirjanpitorikoksissa on tuomittava sakkoa esimerkiksi silloin, kun teko lähentelee taitamattomuutta esimerkiksi yksittäisten kirjausten suhteen. Sakkoa voidaan tuomita perusmuotoisesta kirjanpitorikoksesta myös silloin, kun kirjanpito on jäänyt pitämättä hyvin lyhyen aikaa ennen toiminnan päättymistä ja liikevaihto on ollut vähäinen eikä teolla ole pyritty peittämään muuta rikollista toimintaa ja aineisto on tallessa.

Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan tekojen moitittavuuden arvioinnista

Kirjanpitäjä ja tilintarkastajat joutuvat käytännössä harvoin rikosoikeudelliseen vastuuseen. Useimmiten he ovat talousrikosoikeudenkäynneissä todistajan asemassa.

Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan tekojen moitittavuutta arvioidaan samalla tavalla

kuin muidenkin osallisten. Asiantuntemuksella ja ammattitaidolla sekä erityisen vastuullisella asemalla esimerkiksi päätilintarkastajana on vaikutusta arvioitaessa teon moitittavuutta. Menettelyn motiivina saattaa olla esimerkiksi rikoskumppanuuden kautta saatu suora taloudellinen hyöty tai toimeksiantajan menettämisen pelko. Mittaamisharkinnassa on annettava painoarvoa taloudellisen hyödyn jakautumiseen ja osuuteen rikoksen toteuttamisessa.

Ratkaisussa KKO 2010:91 tuomittiin kirjanpitoa hoitaneen kirjanpitotoimiston toimitusjohtaja kahdesta kirjanpitorikoksesta 80 päiväsakkoon siitä, että lainat A:lle sekä erälle hänen lähipiiriyhtiöilleen oli kirjattu tilinpäätöksiin täysimääräisinä yhtiön saatavina niiden arvottomuudesta huolimatta. Toimitusjohtajan syyllisyyttä ja teon moitittavuutta arvioitaessa otettiin huomioon, että hän oli ollut KHT-tilintarkastajatutkinnon suorittanut erityisasiantuntija. Rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa annettiin merkitystä sille, että tiedoilla ei voitu otaksua olleen sanottavaa vaikutusta ulkopuolisten päätöksenteossa. Syyllisyyttä arvioitaessa oli kuitenkin otettava huomioon, että kirjanpitolain vastaisilla merkinnöillä oli mahdollistettu, että omistaja oli vuodesta toiseen voinut nostaa yhtiölle tekemästään työstä saamansa korvauksen osakaslainana vastoin osakeyhtiölakia, mikä oli ollut omiaan vaikeuttamaan velkojien mahdollisuuksia saada suoritus. Oikeudenkäynnin viivästyksen johdosta rangaistusta alennettiin.

Helsingin hovioikeus alensi 30.10.2013 asiassa R 12/1941 vastuuhenkilölle tuomitun ehdollisen vankeuden 5 kuukaudeksi ja tilitoimiston kirjanpitäjälle tuomitun ehdollisen vankeuden 4 kuukaudeksi. Molemmat tuomittiin tekijänkumppaneina vuosina 2003--2004 tehdystä kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen käsittävästä teosta sillä perusteella, että kirjanpidosta oli puuttunut huomattava määrä tuloja ja menoja ja merkitty väärä tietoja. Rikoksesta kulunut huomattavan pitkä aika oli otettu huomioon. Kirjanpitäjä oli aktiivisesti neuvonut järjestelyssä, jonka tarkoitus oli ollut mahdollistaa liiketoiminnan jatkaminen entisenlaisena vastaajan puolison toiminimen kautta, kun vastaajan omaa toiminimeä ei ollut voitu merkitä ennakkoperintärekisteriin. Hovioikeuden perusteluista ei ilmene, miksi kirjanpitäjä tuomittiin lievempään rangaistukseen kuin kirjanpitovelvollinen itse.

Helsingin hovioikeus tuomitsi 27.9.2013 asiassa R 12/3104 kirjanpitäjän 8 kuukauden ehdolliseen vankeuteen vuosina 2001–2007 tehdyistä avunannosta kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen käsittävään tekoon ja avunannosta törkeään veropetokseen. Kirjanpitäjä oli kirjanpitovelvollisen antamien tietojen perusteella laatinut kerran vuodessa tilinpäätökset ja veroilmoitukset aiheuttaen elinkeinotuloveron määräämisen liian alhaiseksi noin 131.000 eurolla. Rangaistuksessa otettiin huomioon, että rikokset olivat jatkuneet pitkään, päärikoksilla oli tavoiteltu huomattavaa taloudellista hyötyä, mutta ei kirjanpitäjälle itselleen ja toiminta oli rajoittunut kerran vuodessa tapahtuneeseen. Kirjanpitovelvollinen tuomittiin 2 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistukseen rikoksista, joilla oli vältetty veroja ja maksuja yli 900.000 euroa.

Helsingin hovioikeuden tuomiossa 20.9.2012 asiassa R 10/1595 oli

tilinpäätöksen suunnitelmallisella manipuloinnilla mahdollistettu yli 450.000 euron suuruinen perusteeton ja lainvastainen osingonmaksu. Rangaistusta mitattaessa oli huomioitu teon erityinen suunnitelmallisuus ja pitkäkestoisuus. Tekijänä tuomittiin vastuuhenkilö 2 vuoden 2 kuukauden pituiseen vankeuteen ja avunantajana talousjohtaja/kirjanpitäjä 1 vuoden 6 kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeuteen. Heidän välisessään arvioinnissa oli huomioitu esimies/käskyvallanalaisuus ja alaisen vähäisempi rooli, ja myös alaisen heikentynyt terveydentila.

Tarkastellussa aineistossa on ollut kahdeksan tuomiota, joissa tilintarkastajat ja kirjanpitäjät on tuomittu pelkästään eri kirjanpitorikoksista joko tekijänä tai avunantajana. Tällöin tuomitut rangaistukset ovat vaihdelleet 30 päivästä 10 kuukauteen ehdollista vankeutta lukuun ottamatta yhtä poikkeuksellista tapausta, jossa on tuomittu 10 päiväsakon sakkorangaistus.

5.4 Veropetokset

Yleistä

Veropetossäännöksillä suojellaan veronsaajien fiskaalisia intressejä. Kyseisillä säännöksillä on säädetty rangaistavaksi teot, joiden seurauksena eri verolajeissa tarkoitetut verot tai maksut tulevat määrätyiksi liian alhaisina, jäävät määräämättä kokonaan tai verovelvolliselle palautetaan veroa aiheuttomasti.

Veropetoksen rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuoteen vankeutta. Törkeässä tekemuodossa asteikko on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta.

Havaintoja aineistosta

Läpi käydyssä aineistossa vuosilta 2011–2014 on ollut 89 Helsingin hovioikeuden ratkaisemaa veropetostuomiota ja 39 hovioikeuspiirin käräjäoikeuksien tuomiota. Osallisia on ollut useissa tuomioissa useampia kuin yksi.

Tutkitussa aineistossa näkyi ne bis in idem -kysymyksen tulkintojen muuttuminen. Aineisto sisälsi useita ratkaisuja, joissa veropetossyyte oli jätetty käräjäoikeudessa tutkimatta ne bis in idem -perusteella ja hovioikeus oli palauttanut asian käräjäoikeuteen tutkittavaksi.

Aineistossa olevien tapausten tekoapoina oli yhtä lailla sekä veroilmoitusten laiminlyöntiä että väärän sisältöisiä ilmoituksia ja lisäksi pieni osa savukkeiden tai nuuskan maahantuontia. Käräjäoikeuksien ratkaisuihin suurin osa koski maahantuontiin liittyviä veropetoksia. Aineiston perusteella ei ollut mahdollista arvioida tekoavan vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen.

Yleensä tekijä on tuomittu veropetoksen lisäksi myös kirjanpitorikoksesta tai muusta talousrikoksesta eikä ratkaisusta selvinnyt, mikä oli kunkin rikoksen

osuus rangaistuksesta. Tutkituista tapauksista ei pääsääntöisesti ilmennyt, mikä rikos oli katsottu yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi ja mikä siitä tuomittava normaalirangaistus olisi ollut.

Niistä tapauksista, joissa on ollut kysymys yksinomaan yhdestä verorikoksesta, voi tehdä hieman tarkempia havaintoja rangaistuksen pituudesta. Tapauksia on käsitelty erikseen jäljempänä tarkasteltaessa verorikoksia ainoana tekona. Kohdassa ”Törkeä veropetos vai veropetos” on käsitelty myös muutamaa tapausta, joissa on ollut kysymys yksinomaan verorikoksesta. Vältettyjen verojen suurus on tuotu esille, koska se on ollut tarkasteluaineistossa varsin keskeinen peruste rangaistuksen mittaamisessa. Tarkastetun aineiston perusteella on havaittavissa, että vältetyn veron suuruuden kasvaessa oikeuskäytäntö muodostuu epäyhtenäiseksi ilman selkeitä perusteluja. Vältetyn veron määrän lisäksi muut rangaistuksen mittaamisen perusteet eivät ilmenneet perusteluista yhtä selvästi.

Tarkasteltavissa tapauksissa vuosina 2013 ja 2014 suurin vältettyjen verojen enimmäismäärä on ollut 1,1 milj. euroa ja rangaistusseuraamuksena oli 3 vuotta 8 kuukautta vankeutta ja liiketoimintakielto (HelHO 31.1.2014, R 13/61).

Vuonna 2012 suurin vältettyjen verojen määrä on ollut 1.835.659 euroa tapauksessa (HelHO 6.7.2012, R 11/616), joka koski viittä törkeää veropetosta ym. rangaistuksena oli 2 vuotta ehdollista vankeutta ja lieventävinä seikkoina on otettu huomioon teosta kulunut pitkä aika ja myötävaikuttaminen rikoksen selvittämiseen. Rangaistuksen mittaamisessa on huomioitu tekijän selvästi vähäisempi osuus toiseen tekijään verrattuna, aiheutettu huomattava vahinko sekä harjoitetun toiminnan pitkäkestoisuus ja suunnitelmallisuus. Rangaistuksen ehdollisuutta on perusteltu puhtaalla rikosrekisterillä, velkojen maksamisella ulosoton kautta, pitkällä vakituisella työsuhteella ja teosta kuluneella pitkällä ajalla. Toisessa tapauksessa vuodelta 2012, jossa oli kysymys kolmesta törkeästä veropetoksesta ym. ja jossa vältettyjen verojen määrä on ollut 1.329.735 euroa, tekijä oli tuomittu 3 vuoden 8 kuukauden vankeusrangaistukseen (HelHO 9.3.2012, R 10/2038).

Verorikos ainoana tekona hovioikeuden tuomioissa

Yksityishenkilön tuloverotukseen liittyvässä tapauksessa (R 11/2368, 4.7.2012) tulot oli ilmoitettu liian pieninä ja vältetty vero oli ollut 46.589 euroa. Seurauksena oli kuuden kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus, jota oli kohtuullistettu rikosten tekemisestä kuluneen pitkän ajan perusteella. Toisessa tapauksessa (R 14/377, 30.10.2014) vältettyjen verojen määrä oli 94.669 euroa ja normaalirangaistuksena oli pidetty vähän yli vuoden vankeusrangaistusta, mutta sitä oli alennettu rikoksen tekemisestä kuluneen pitkän ajan perusteella sekä koulutus ja kokemus huomioon ottaen 10 kuukauden ehdolliseksi rangaistukseksi. Tapauksessa (R 12/579, 19.11.2012), jossa oli kyse tuloverotukseen, arvonlisäverotukseen ja ennakoperintään liittyvien ilmoitusten laiminlyönnistä ja 75.155 euron verojen välttämisestä henkilö tuomittiin neljän kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Rangaistusta mitattaessa otettiin huomioon vastaajan heikko terveydentila ja

rangaistusta mitattaessa otettiin rikoslain 7 luvun 6 § perusteella huomioon aiempi ehdoton vankeustuomio. Ehdotonta tuomiota perusteltiin aiemmillä tuomioilla.

Aineistossa oli joitakin savukkeiden, nuuskan, alkoholin tai korujen maahantuontiin liittyviä veropetoksia. Savukkeiden maahantuonnin kohdalla hovioikeuden ratkaisussa suurin vältetyn veron määrä oli 165.806 euroa, josta oli rangaistuksena oli yksi vuosi ehdollista vankeutta (R 12/842, 22.3.2012). Ensikertalaisuus ja rikoksen vakavuus eivät olleet edellyttäneet ehdottoman vankeuden tuomitsemista. Samassa ratkaisussa 72.045 euron verojen välttämisen aiheuttanut tekijä tuomittiin seitsemän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Pienin vältetyn veron määrä savukkeiden osalta aineistossa oli 10.240 euroa, josta seurasi kolmen kuukauden ehdoton vankeustuomio veropetoksesta. Ehdotonta rangaistusta perusteltiin aiemmillä ehdottomilla tuomioilla (R 11/1507, 18.11.2011).

Verorikos ainoana tekona käräjäoikeuden tuomiossa

Käräjäoikeuksien lainvoimaisiksi jääneissä ratkaisussa oli useampia sellaisia tapauksia, joissa oli tuomittu ainoastaan veropetoksesta. Tapaukset koskivat kahta lukuun ottamatta maahantuontia.

Yhdessä muuta kuin maahantuontia koskeneessa alioikeusratkaisussa tekotapana oli veroehdotuksen palauttamatta jättäminen ja esitäytetyn veroilmoituksen täydentämättä jättäminen. Vältettyjen verojen määrä oli 8.780 euroa ja rangaistuksena oli 30 päivän ehdollinen vankeus (Helsingin KO 13.5.2013, R 11/5274). Toisessa oli kyse törkeästä veropetoksesta vääränsisältöisten arvonlisäveroilmoitusten antamisella ja 50.108 euron verojen välttäminen, mistä seurauksena oli seitsemän kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus (Vantaan KO 20.5.2013, R 13/1046).

Maahantuontiin liittyvissä veropetoksissa suurin vältetyn veron määrä oli savukkeiden osalta 228.000 euroa, josta oli seurannut 1 vuosi ehdollista vankeutta. Mittaamista perusteltiin verojen määrällä ja vastaajan menettelyn kokonaisarviointilla. Verojen maksamista jälkikäteen ei ollut otettu mittaamisessa huomioon (Helsingin KO 18.12.2014, R13/4327). Toisessa tapauksessa (Helsingin KO 3.9.2013, R 11/8780) savukkeiden ja alkoholin maahantuonnin osalta vältettyjen verojen määrä oli 139.881 euroa, josta tuomittiin yksi vuosi kaksi kuukautta ehdollista vankeutta. Eräässä tapauksessa noin 114.500 euron välttämistä savukkeiden maahantuonnista tuomittiin yksi vuosi kaksi kuukautta ehdollista vankeutta ensikertalaisille tekijöille (Helsingin KO 19.6.2013, R 13/5109). Edelleen savukkeita maahantuonnille 84.123 euron verojen välttämisen aiheuttaneille henkilöille on tuomittu yhden vuoden ehdollinen vankeusrangaistus (Helsingin KO 13.11.2014, R 14/8523). Toisessa tapauksessa savukkeiden maahantuonti 39.594 euron verot välttäen on tuonut kahdeksan kuukauden ehdollisen vankeusrangaistuksen törkeästä veropetoksesta (Vantaan KO 25.3.2013, R 13/1397). Pienin vältetyn veron määrä oli maahantuontien osalta 877 euroa, josta rangaistuksena lievistä veropetoksesta oli 20 päiväsakkoa (Helsingin KO 13.5.2013, R 12/12097).

Avunanto verorikokseen ainoana tekona

Aineistossa oli vain muutamia hovioikeuden ratkaisuja, joissa oli kysymys yksinomaan avunannosta veropetokseen. Yhdessä tapauksessa (R 13/1064, 12.6.2014) avunantaja oli palkkiota vastaan laatinut tekaistuja kuitteja, vastaanottanut tilille rahaa, nostanut rahat ja palauttanut ne tekijälle. Hän oli edistänyt 18.649 euron verojen välttämistä ja hänet tuomittiin kuuden kuukauden ehdolliseen vankeuteen avunannosta törkeään veropetokseen. Toisessa tapauksessa (R 11/749, 10.1.2013) avunantaja oli vastaanottanut tililleen pimeää palkkaa siten, että hän oli edistänyt 22.970 euron veron välttämistä. Hänet tuomittiin avunannosta törkeään veropetokseen kahdeksan kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Kolmannessa tapauksessa (R 10/2038, 9.3.2012) työnjohtaja oli maksanut pimeitä palkkoja 30.000 euroa ja hänet tuomittiin avunannosta veropetokseen 60 päivän ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Vältettyjen verojen määrä ei käynyt ilmi. Eräässä tapauksessa henkilö tuomittiin avunannosta törkeään veropetokseen neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen, kun vältetyn veron määrä oli 76.290 euroa (R 13/529, 27.2.2014).

Kuten edellä kerrotuista tapauksista voi huomata, rangaistuskäytäntö on vaihtelevaa. Ilman selkeitä mittaamisratkaisun perusteluja on hankala tehdä johtopäätöksiä vaihtelun syistä ja mittaamiseen vaikuttaneista seikoista.

Törkeä veropetos vai veropetos

Aineistoon sisältyi sekä törkeitä että tavallisia veropetoksia. Veropetoksen kvalifointi perustui yleensä siihen, että teolla oli tavoiteltu huomattavaa taloudellista hyötyä. Tarkasteluaineistossa huomattavaksi hyödyksi oli katsottu alimmillaan molemmin puolin 20.000 euroa olevia vältetyn veron määriä. Kokonaisarvostelua ei ollut pääsääntöisesti perusteltu. Törkeän veropetoksen toista kvalifointiperustetta eli erityistä suunnitelmallisuutta ei tapauksissa pääsääntöisesti ilmennyt, joten sitä on käsitelty jäljempänä tahallisuutta koskevan otsikon alla.

Tarkasteltavissa hovioikeuden ratkaisuissa törkeän veropetoksen euromääräinen raja oli alhaisimmillaan tekijän kohdalla 26.074 euroa ja seurauksena oli viiden kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus (R 12/1053, 4.12.2013). Yhdessä tapauksessa 26.849 euron tullien välttämisestä on tuomittu törkeästä veropetoksesta 8 kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen (R 14/903, 18.12.2014). Rangaistuksen määräämisessä on otettu huomioon maksettu vahingonkorvaus sekä se, että on oma-aloitteisesti alettu tutkia vältetyn veron määrää. Toisessa hovioikeuden ratkaisemassa tapauksessa (R 11/2877, 30.10.2013) tuomittiin 60 päiväsaksoon törkeästä veropetoksesta henkilö, joka oli tulojen salaamisella välttänyt veroja 28.000 euroa. Eräässä ratkaisussa käräjäoikeus tuomitsi törkeästä veropetoksesta, kun tekijä oli laiminlyönyt veroilmoituksen antamisen tuodessaan Suomeen savukkeita niin, että vältetyn veron määrä oli 26.872 euroa. Käräjäoikeus perusteli törkeyttä nimenomaan sillä, että vältetyn veron määrä ylittää 20.000 euroa. Hovioikeus ei nähnyt aihetta arvioida

syyksilukemista toisin (R 10/3204, 25.10.2011). Seuraamuksena tästä ja laittomasta tuontitavaraan ryhtymisestä aiemman tuomion huomioon ottamisen jälkeen oli seitsemän kuukautta ehdotonta vankeutta. Ehdotonta tuomiota perusteltiin aiemmilla ehdottomilla vankeusrangaistuksilla. Käräjäoikeuksien ratkaisuissa alhaisimmaksi huomattavan hyödyn määräksi on katsottu 22.000 euroa (Helsingin KO 26.3.2014, R 13/8914).

Kuten edellä on todettu, avunantaja, joka oli edistänyt 22.970 euron verojen välttämistä oli tuomittu avunannosta törkeään veropetokseen kahdeksan kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja avunantaja, joka oli edistänyt 18.649 euron verojen välttämistä, tuomittiin avunannosta törkeään veropetokseen kuuden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Kuitenkin tavallisesta veropetoksesta on tuomittu tapauksessa, jossa savukkeiden maahantuonnilla oli vältetty veroja 19.000 euroa. Rangaistuksena oli kolme kuukautta ehdollista vankeutta (Helsingin KO 16.9.2014, R 14/1727).

Tavallisesta veropetoksesta on tuomittu myös tapauksessa (HelHO 6.7.2011, R 11/1228), jossa tekijä oli tuonut maahan tullaamatta muun muassa koruja vältettyjen verojen määrän ollessa 23.800 euroa. Syyte oli törkeästä veropetoksesta, mutta käräjäoikeus katsoi, että vaikka vältettyjen verojen määrä oli huomattava, ne olivat jakautuneet kuudelle vuodelle ja kun tekijä oli maksanut kaikki määrättyt tullit, arvonlisäverot ja suuret tullinkorotukset, teko ei ollut kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rangaistus oli 70 päiväsakkoa. Hovioikeus ei myöntänyt asiassa jatkokäsittelylupaa.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Verorikosten kohdalla on varsin vaikeaa jaotella tunnusmerkistökäsitteitä rangaistusta ankaroittavia ja lieventäviä seikkoja tai esitellä tyyppitapauksia tällaisista tilanteista, sillä samanlaisia kysymyksiä voidaan käsitellä useammankin tunnusmerkistökäsitteiden kannalta. Alla on kuitenkin yritetty tehdä jaottelua osittaisesta päällekkäisyydestä huolimatta. Vältetyn veron määrän merkitystä on käsitelty jo aikaisemmin.

Tekijäasema

Rangaistuksen kannalta tulisi luonnollisen henkilön kohdalla arvioida ankarammin verovelvollisuuden peittämiseen liittyviä tilanteita. Tekijän asema todellisena verovelvollisena voidaan peittää esimerkiksi monimutkaisin yhtiöjärjestelyin tai ulkomaille rekisteröityjen offshore-yhtiöiden tai säätiöiden avulla. Näissä tilanteissa oikean verovelvollisen selvittäminen edellyttää paitsi onnistuneita virka- ja oikeusapupyynnöitä myös tiivistä yhteistyötä esimerkiksi poliisin, verottajan, ulosottoviranomaisten ja syyttäväviranomaisten kesken. Yleensä tällaisiin järjestelyihin ryhtyneet henkilöt ovat hyvin koulutettuja, kielitaitoisia ja ammattitaitoisia, mikä myös voi vaikuttaa rangaistusta mitattaessa ankarampaan suhtaan.

Yrityksissä tapahtuneissa verorikoksissa tosiasiasiallinen toimija peitellään

usein bulvaanijärjestelyin. Bulvaanijärjestelyn syynä on esimerkiksi tosiasiallisen toimijan liiketoimintakielto tai maksuhäiriömerkinnät, minkä vuoksi hän ei voi olla rekisteriin merkitty vastuuhenkilö. Bulvaanijärjestely tulisi arvioida ankarammin paitsi tosiasiallisen toimijan myös järjestelyn mahdollistaneiden bulvaanien ja muiden avunantajien kannalta. Jälkimmäisiä voivat olla muun muassa ne tahot, jotka myyvät yrityksiä, osallistuvat bulvaanien hankkimiseen ja huolehtivat siitä, että bulvaanit tulevat merkityksi kaupparekisteriin. Toisena esimerkkinä voi olla saattohoitajien ammattikunta, joihin turvaudutaan kiinnijäämisriskin vuoksi käyttökelvottomiksi tulleiden yritysten toiminnan lopettamisessa.

Liiketoimintaan ryhtyvän henkilön osaamattomuus ja taitamattomuus voi olla lieventävä tekijä vain erittäin poikkeuksellisessa tilanteessa. Tällainen tilanne voisi konkretisoitua esimerkiksi siten, että kokonaisarvostelun perusteella veropetosta ei katsottaisi törkeäksi hyvin lähellä rajatapausta. Teko on voitu toteuttaa ”tökerösti” siten, että kiinnijäämisriski on normaalissa verovalvonnassa korkea. Henkilö on voinut aidosti pyrkiä selvittämään omaan verotukseensa liittyvää monimutkaisempaa seikkaa, mutta on epäonnistunut siinä. Yritystoimintaa harjoitettaessa tällaisia lieventämisperusteita esiintyy vielä harvemmin ja ne liittyvät lähinnä tilanteisiin, jolloin kysymys on todellisuudessa yhden henkilön toiminnasta, vaikka sitä harjoitetaan yritysmuotoisena.

Tekotavat

Tekotapoja ei voi sinänsä laittaa toisiinsa nähden moitittavuusjärjestykseen, vaan tekotavan moitittavuus perustuu siihen kuinka rikos on toteutettu. Tarkasteluaineistossa veropetoksen neljästä tekotavasta tyypillisimpiä tekotapoja olivat väärän tiedon antaminen sekä ilmoitusvelvollisuuden tai muun verotusta varten säädetyn velvollisuuden laiminlyönti (passiivinen veropetos). Mainittuja tekotapoja käytetään sekä yritystoiminnassa tapahtuneiden veropetosten että yksityishenkilöiden veropetosten tekemisessä.

Väärän tiedon antamista (RL 29 luku 1 § 1-kohta) tuetaan yhtiöiden kohdalla usein väärällä kirjanpidolla. Yhtiön vastuuhenkilö hankkii toiselta yhtiöltä tekaistuja tositteita, joiden mukaan yhtiö on maksanut toiselle yhtiölle esimerkiksi aliurakoinnista ja nämä väärät tositteet merkitään kirjanpitoon (ns. kuittikauppa). Usein näillä varoilla, jotka näyttävät menneen aliurakoinnista maksamiseen, onkin todellisuudessa maksettu yhtiön omien työntekijöiden pimeitä palkkoja. Kirjanpidosta väärä tieto perusteettomista kuluista päättyy yhtiön elinkeinoveroilmoitukseen ja arvonlisäveron kausi-ilmoituksiin. Koska varoilla on todellisuudessa on maksettu yhtiön työntekijöiden palkkoja, ennakonpidätystä koskevilla kausi-ilmoituksilla ilmoitetaan palkat liian pieninä. Rangaistuksen mittaamisen kannalta on merkittävää, että pimeän palkan maksaminen ja vastaanottaminen heikentää yleistä veronmaksumoraalia. Kilpailu vääristyy ja lisäksi pimeä palkanmaksu mahdollistaa muita väärinkäytöksiä kuten esimerkiksi kelapetoksia ja työeläkevakuutusmaksupetoksia. Tuloverotuksessa väärä tietoja annetaan ilmoittamalla tulojen määrät virheellisenä esimerkiksi ohjaamalla tulot muulle kuin verovelvollisen

tilille tai vastaanottamalla palkat esimerkiksi pankkitilejä käyttämättä. Tuloverotuksessa voidaan antaa väärää tietoa myös vähennysten määrästä.

Veropetos toteutuu harvoin salaamalla (RL 29 luku 1 § 2-kohta). Tunnusmerkin toteutumisen katsotaan edellyttävän tietyn tulolajin salaamista kokonaan, joten täytyessään tekotapa voisi tulla ankarammin rangaistuksi, koska siihen voi liittyä suunnitelmallisuutta.

Passiivinen veropetos (RL 29 luku 1 § 3-kohta) eli veronvälttämistarkoituksessa tapahtunut veroilmoituksen laiminlyöminen tapahtuu yksinkertaisimmillaan siten, että yksityishenkilö jättää antamatta henkilökohtaisen veroilmoituksensa. Passiivisen veropetoksen ankarammin arvioitavat tilanteet liittyvät kuitenkin harmaaseen talouteen ja siihen, että ennakkoperinnässä ja arvonlisäverotuksessa laiminlyödään kuukausi-ilmoitusten antaminen ja palkkoja maksetaan ennakonpidätystä toimittamatta. Yhtiö saattaa myös toimia kokonaan verovalvonnan ulkopuolella ja jättää kaikki veroilmoitukset antamatta.

Muu petollisuus (RL 29 luku 1 § 4-kohta) on tekotapatunnusmerkkinä avoin, mutta sen tulkinta on kuitenkin haluttu pitää suppeana. Avoin tekotapa on katsottu tarpeelliseksi sen vuoksi, koska on etukäteen vaikea ennakoida minkälaisia uusia veronvälttämistapoja verovelvolliset kehittävät. Yleensä petollisuuden on katsottu viittaavan konkreettisiin tosiasiallisiin veronvälttämistoimiin, joten täytyessään tekotapa voisi tulla ankarammin rangaistuksi.

Avunantajien rikokset liittyvät yleensä väärän tiedon antamisen edistämiseen. Avunantajat osallistuvat esimerkiksi tekaistuun alihankintajärjestelyyn laskuttamalla tai antamalla laskuttaa yhtiönsä nimissä tosiasiallisesti toisen yhtiön harjoittamasta toiminnasta. Avunantajien rooliin voi kuulua myös rahojen nostamista ja palauttamista tekijälle sekä pimeiden palkkojen maksamista. Avunantajan tekoa tulee arvioida ankarammin, kun toiminta on pitkäkestoista ja lähenee tekijän toimia.

Tahallisuus

Verojen välttämiseen tähtäävää toimintaa voidaan pitää sitä ankarammin arvosteltavana, mitä monimutkaisemmilla ja suunnitellummilla menetelmillä se toteutetaan, koska tällöin tekijän tahallisuus on suurempaa.

Yksinkertaisimmillaan esimerkiksi yksityishenkilön tulojen ilmoittamatta jättämistä ei pyritä peittelemään mitenkään ja kysymys voi olla vain yhdestä veroilmoituksesta eli yhdestä rikoksenteleisestä päätöksestä. Yhtiö voi yrittää peitellä tulojen ilmoittamatta jättämistä esimerkiksi ohjaamalla osa tuloistaan erilliselle kirjanpidon ulkopuoliselle tilille, mikä on jo moitittavampaa. Yhtiön toimintaa voidaan harjoittaa osittain toisen yhtiön nimissä (nimenkäyttö). Edelleen yhtiön kirjanpitoon voidaan myös tehdä tai hankkia väärää tosittaita ja käyttää tätä väärää kirjanpitoa veroilmoituksen tukena (kuittikauppa). Tällöin jokainen kirjaus ja jokainen väärä ilmoitus verottajalle edellyttää erillistä rikoksenteleisestä päätöstä. Menettelyn selvän lainvastaisuuden ja

suunnitelmallisuuden sekä rikosentekopäätöksen kiinteyden tulisi vaikuttaa rangaistusta ankaroittavasti. Väärän tosittteen laatija tai se, jonka nimissä se on laadittu, on avunantaja veropetokseen.

Avunantajalle maksetaan useimmiten palkkio. Palkkion suuruudella voi olla ankaroittava vaikutus rangaistukseen, sillä on eri asia, saako henkilö palkkioksi tuhansia euroja tai tuleeko hänen palveluksensa maksetuksi tarjoamalla hänelle alkoholia. Palkkion suuruus on suunnitelmallisemmissa teoissa sidottu kiinnijäämisriskin kasvamiseen jonkinlaisen prosenttitaulukon mukaisesti, millä on rangaistuksen mittaamisen kannalta merkitystä.

Vääriä tositteita voidaan hankkia useammastakin lähteestä. Mitä laajemmaksi rikollinen toiminta tulee, sitä useampi henkilö siihen liittyy, jolloin muodostuu erityinen organisaatio käskyvaltasuhteineen ja erilaisine työnjakoineen. Toimintaan voi osallistua jopa kirjanpitäjä, joka vääristelee kirjanpidon rikoksen ilmitulon estämiseksi. Toimijat eivät aina edes tunne kaikkia toimintaan osallistuvia tai heidän toimintaansa. Teon muuttuessa järjestelmälliseksi toiminta ei rajoitu vain yhteen yritykseen. Tutkitussa aineistossa oli tapauksia, joissa oli todellisuudessa kyse ainakin kahden perättäisen yhtiön nimissä harjoitetusta samasta liiketoiminnasta. Saman liiketoiminnan jatkaminen useampia yhtiöitä käyttämällä osoittaa erityistä suunnitelmallisuutta, sillä tarkoituksena on pienentää kiinnijäämisriskiä. Ankarammin arvosteltavaa on myös ulkomaille rekisteröityjen offshore-yhtiöiden tai vastaavien järjestelyiden käyttö, kun tarkoituksena on estää tietojen saanti todellisista määräysvallan käyttäjistä ja estää rikoshyödyn saaminen takaisin. Tekijät saattavat turvautua myös asianajosalaisuuteen tilanteissa, joissa kysymys on tosiasiaa taloudellisten asioiden hoidosta eikä asianajotoimeksiannoista.

Tutkitusta aineistosta oli havaittavissa, että rangaistuksen mittaamisessa oli otettu huomioon toiminnan pitkäkestoisuus. Vältetyt verot jäävät usein pienemmiksi yhtiöittäin, kun yhtiö vaihdetaan suunnitelmallisesti aina uuteen yhtiöön. Tällöin rangaistuksen mittaamisessa tulisi kiinnittää huomio niihin syihin, miksi vältettyjen verojen määrä on jäänyt vähäisemmäksi yhtiöittäin ja arvioida koko toiminta.

Rangaistuksen mittaamisessa tulisi ottaa huomioon lieventävänä se, jos tekijä on oma-aloitteisesti, eikä viranomaisten aktiivisuuden vuoksi, lopettanut rikollisen toiminnan. Lieventävää voi olla, kun tekijä toimii toisen painostuksen alla ja hänen heikkoa taloudellista tilaansa käytetään hyväksi. Huonossa taloudellisessa tilanteessa olevasta voi tuntua houkuttelevalta tehdä töitä, vaikka palkka maksettaisiin pimeänä tai vaikka joutuisi vastapalveluksena ryhtymään esimerkiksi hallituksen varajäseneksi.

Rikosten keskinäinen yhteys

Tavallisesti verorikokset yksiköidään nykyisin yhtenä veropetoksena siten, että sama rikos käsittää eri verolajeihin (ALV, ennakonpidätys ja tuloverotus) liittyviä erillisiä osatekoja yksilöityine tekoaikoineen. Veropetosta on kuitenkin teonkuvauksen sisällä perusteltua käsitellä erikseen kunkin verolajin osalta. Rikosten yksiköimisellä yhdeksi tai useammaksi veropetokseksi ei ole

olennaista merkitystä rangaistuksen mittaamisessa.

Verorikoksilla on usein keskinäinen yhteys muihin rikoksiin kuten kirjanpitorikoksiin ja työeläkevakuutusmaksupetoksiin tai toisiin saman tekijän tekemiin veropetoksiin.

Veropetos, kirjanpitorikos ja työeläkevakuutusmaksupetos voivat liittyä toisiinsa ja olla osa samaa laajempaa toimintakokonaisuutta ja ne on voitu tehdä pitkän ajan kuluessa ja toteuttaa useilla eri toimilla, jotka ovat edellyttäneet jatkuvasti useita erillisiä rikoksentekopäätöksiä. Tällöin niiden keskinäinen yhteys voi olla osoitus menettelyn suunnitelmallisuudesta. Esimerkkinä tällaisesta ovat Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO 2013:92 ja KKO 2013:93, joissa oli kyse laajamittaisesta kuittikaupasta. Verorikosten ja kirjanpitorikosten keskinäinen yhteys otettiin ankaroitavana tekijänä huomioon.

Toisaalta veropetoksen ja kirjanpitorikoksen yhteys voidaan nähdä lieventävänä seikkana mitattaessa rangaistusta, kun kirjanpitorikos on liittynyt kiinteästi veropetokseen ja pyrkimykseen estää sen ilmitulo. Näin oli esimerkiksi tapauksessa KKO 2011:93 (kohta 18), jossa myyntejä oli laiminlyöty kirjata kirjanpitoon eikä niitä ollut ilmoitettu myöskään verottajalle.

Henkilökohtaisessa verotuksessa tehtyä veropetosta voidaan arvioida rikosten keskinäisen yhteyden perusteella lievemmin tilanteessa, jossa tekijä on ensin saanut törkeällä velallisen epärehellisyydellä haltuunsa yhtiöstä varoja ja jättää ne sitten ilmoittamatta henkilökohtaisessa verotuksessa tulonaan. Samanlainen yhteys voi muodostua yhtiön veropetoksen ja henkilökohtaisen veropetoksen välille (KKO 2011:35 ja KKO 2013:92).

Samaa verojen välttämistä esimerkiksi kuittikaupan avulla voidaan myös jatkaa peräkkäisiä yhtiöissä, jolloin on tuomittava useista veropetosrikoksista. Tällainen voidaan ottaa rangaistuksen mittaamisessa ankaroitavana huomioon.

5.5 Rekisterimerkintärikos

Yleistä

Tarkastelussa on keskitytty vain talousrikoksiin liittyviin rekisterimerkintärikoksiin, mikä käytännössä tarkoittaa bulvaanien henkilöiden merkitsemistä yhtiöiden vastuuasemiin kaupparekisteriin, vaikka näillä ei ole tosiasiallista tarkoitusta toimia yhtiössä. Menettelyn tarkoituksena on salata yhtiöissä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävät henkilötahot. Salaamisen syynä on usein se, ettei tosiasiallinen toimija voi syystä taikka toisesta toimia yhtiön vastuuhenkilönä tai tosiasiallinen toimija on syyllistynyt yhtiössä talousrikoksiin, ja hänen vastuuasemansa halutaan peittää.

Enenevässä määrin myös rekisterimerkintärikoksiin tulee liittymään

kansainvälisiä kytkeitä. Työryhmässä kuullut asiantuntijat toivat esille identiteettivarkaudet ja -kaupat. Identiteettivarkauksissa voidaan käyttää henkilön tietoja tämän itsensä tietämättä. Identiteettikaupoissa puolestaan myydään tekaistuja henkilötietoja tai todellisten henkilöiden tietoja käytettäväksi korvausta vastaan. Ainakin virolaisia henkilöllisyyksiä on käytännössä todettu olevan kaupan.

Havaintoja aineistosta

Rekisterimerkintärikoksen rangaistusasteikko on sakosta kolmeen vuoteen vankeutta. Rekisterimerkintärikos esiintyy läpikäydyissä ratkaisussa usein muiden rikosnimikkeiden jatkeena, jolloin sen vaikutuksesta kokonaisrangaistukseen ei synny käsitystä. Ottaen huomioon rekisterimerkintärikoksen vähäinen merkitys suurissa kokonaisuuksissa on luonnollista, että sen vaikutus kokonaisrangaistukseen jää vähäisemmäksi. Niissä tapauksissa, joissa on tuomittu ainoastaan rekisterimerkintärikoksesta, rangaistukseksi on harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta tuomittu sakkorangaistus. Rekisterimerkintärikosten rangaistuksen mittaamista on perusteltu vain hyvin harvoissa tapauksissa. Joko mittaamisesta ei ole lausuttu mitään, tai on käytetty fraasimaista ilmaisua ”yleisen rangaistuskäytännön mukaan” tai ”sakkorangaistus on katsottava riittäväksi seuraamukseksi”. Syyttäjien rangaistusvaatimukset lienevät osaltaan ohjaamassa tuomittavia rangaistuksia, sillä myös vaatimuksissa sakkorangaistus näyttäisi olevan vallitseva. Toisaalta syyttämiskäytännöissä vaihdellee myös se raja, jolloin rekisterimerkintärikoksen sijasta nostetaan syyte tekijänä tai avunantajana päärarikoksiin.

Tyyppitapauksina rekisterimerkinnöissä voidaan erottaa: (1.) puolison tai muun läheisen henkilön merkitseminen vastuuasemaan, (2.) satunnaisen ”laitapuolen kulkijan” hankkiminen bulvaaniksi nimellistä korvausta vastaan sekä (3.) ammattimaiset bulvaanit, ”saattohoitajat”, jotka usein saavat korvausta suostumisestaan nimelliseen vastuuasemaan ja ottavat nimilleen lukuisia yhtiöitä.

Rangaistusasteikon laajuus huomioiden on todettava, että oikeuskäytännössä rangaistukset kovimmillaankin on mitattu aivan asteikon lievimmästä päästä.

Tapaukset, joissa on tuomittu vankeutta

Niissä tapauksissa, joissa rekisterimerkintärikoksesta on tuomittu vankeutta, rangaistuslajin valinta on perusteltu erikseen. Helsingin käräjäoikeuden tuomiossa 5.12.2013 asiassa R 13/4982 tuomittiin neljästä rekisterimerkintärikoksesta viisi kuukautta ehdollista henkilölle, joka järjesti bulvaanin neljään yhtiöön. Saattohoitajalle maksettuihin korvauksiin kiinnitettiin erityistä huomiota ja toiminnan katsottiin olleen toistuvaa ja suunnitelmallista.

Helsingin käräjäoikeuden tuomiossa 23.9.2014 asiassa R 08/11277 rekisterimerkintärikoksen bulvaani oli perustelujen mukaan tietoinen siitä, että hänen nimeään käyttämällä pyritään salaamaan yhtiön toiminnassa

tapahtuneita rikoksia. Tapauksessa saattohoitajan katsottiin samalla menettelyllään syyllistyneen myös kirjanpitorikoksen avunantoon, vaikka tämä ei ollut osallistunut konkreettisesti kirjanpidon laiminlyöntiin. Käräjäoikeuden mukaan toiminta oli ollut suunnitelmallista ja yhteiskunnan kannalta tuomittavaa.

Helsingin käräjäoikeuden tuomiossa 13.5.2015 asiassa R 14/3597 bulvaani tuomittiin kahdesta avunannosta rekisterimerkintärikokseen. Vankeusrangaistusta perusteltiin menettelyn jatkamisella kahdessa yhtiössä.

Helsingin käräjäoikeuden lainvoimaa vailla olevassa tuomiossa 29.7.2015 asiassa R 14/90 tuomittiin kuudesta avunannosta rekisterimerkintärikokseen ja avunannosta veropetokseen 11 kuukauden ehdolliseen vankeuteen. Tuomittu oli lakimies, joka oli laatinut vääriä ilmoituksia. Seuraamusta oli perustelu korkealla syyllisyyden asteella, mitä ilmeisimmin koulutustausta huomioiden.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Rekisterimerkintärikoksen rangaistusasteikkoa voisi käyttää laveammin. Rekisterimerkintärikoksella on olennainen merkitys, koska sillä pyritään lähes poikkeuksetta peittelemään yhtiöiden toiminnassa tapahtuneita rikoksia ja niistä vastuussa olevia henkilöitä. Käytännössä virheelliset merkinnät ovat omiaan vaikeuttamaan pesänselvitysten tekemistä. Mikäli rekisterimerkintärikoksista tuomittaisiin useammin vankeusrangaistus, siitä aiheutuisi rikosrekisterimerkintöjä toisin kuin sakkorangaistuksista. Rekisterimerkintärikokseen syyllistyneen rikosrekisterimerkintä helpottaisi havaitsemaan henkilöitä, jotka syyllistyvät samaan menettelyyn useammin.

Vankeusrangaistuksen puolesta puhuvia seikkoja olisivat ainakin saman henkilön toimiminen useamman yhtiön bulvaanina (ammattimaisuus), korvauksen saaminen menettelystä sekä ne tilanteet, joissa bulvaani on tietoinen yhtiön toiminnassa tapahtuneista tai suunnitteilla olevista rikoksista.

Sakkorangaistus puolestaan voisi tulla kysymykseen perheen sisäisissä tai esimerkiksi sukulaisten välisissä järjestelyissä, joissa bulvaaniksi suostumiseen ja pyytämiseen on alkujaan ymmärrettävä, inhimillinen syy. Näissä tapauksissa lähtötilanteessa merkinnän tekemisen syynä ei useinkaan ole tarkoituksellinen suunnitelma yhtiössä tehtävistä rikoksista. Samoin kadunmiehen ryhtyminen bulvaaniasemaan voinee olla sakkorangaistuksella sovitettavissa. Bulvaaniasema hallituksen varajäsenenä lukeutuisi myös lievemmin rangaistaviin tekotapoihin.

5.6 Rahanpesu

Yleistä

Rahanpesulla tarkoitetaan rikollista toimintaa, jonka tarkoituksena on peittää rahan alkuperäinen lähde. Rahanpesu on siten liitännäinen rikos, jolla pyritään

häivyttämään esirikoksella saatujen varojen alkuperä. Rahanpesulla pyritään siten siirtämään rikollisesta toiminnasta saatuja varoja laillisen liiketoiminnan puitteisiin.

Perusmuotoisen ja tuottamuksellisen rahanpesurikoksen rangaistusasteikko on sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Törkeän tekemuodon rangaistusasteikkoa on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta.

Havainnot aineistosta

Tutkimuksen kohteena oleva aineisto on sisältänyt 11 sellaista Helsingin hovioikeuden tuomiota, jossa rikosnimikkeenä on ainakin rahanpesu tai törkeä rahanpesu. Kahdessa tapauksessa on hovioikeudessa ollut kysymys tuottamuksellisesta rahanpesusta. Lisäksi aineistossa on ollut kolme Helsingin käräjäoikeuden lainvoimaiseksi jäänyttä tuomiota. Osassa käsiteltävistä tapauksista hovioikeus ei ole myöntänyt jatkokäsittelylupaa tai valituksen alaiselta osin käräjäoikeuden tuomion oikeellisuuden tutkittuaan hovioikeus on todennut, ettei aihetta tuomion muuttamiseen ole taikka valittaja on peruuttanut valituksensa. Aineisto ei ole sisältänyt ratkaisuja salahankkeesta törkeän rahanpesun tekemiseksi eikä rahanpesurikkomuksesta.

Tuomioiden perusteluissa rangaistusten mittaamisen perusteita on käsitelty lähinnä vain silloin, kun käsillä on ollut rahanpesun törkeä tekemuoto. Perusmuotoista rahanpesua koskevissa ratkaisuissa mittaamisperusteena on ollut joissain tapauksissa mainittu varojen määrä. Osassa ratkaisuista rangaistuksen mittaamista ei ole perustelu.

Tekotavoista

Käsillä olevissa tapauksissa tekotapana on pääasiallisesti ollut varojen vastaanottaminen omalle tilille. Näissä tapauksissa osa tekijöistä on kertonut tililleen tulleiden varojen perusteeksi työsopimuksen. Kahdessa tapauksessa tekijä on vastaanottanut käteistä rahaa. Yhdessä tapauksessa kysymys on ollut näennäisen 85.000 euron lainan perusteella annetusta vääränsisältöisen velkakirjasta. Osassa tapauksista varat ovat tulleet ulkomailta ja ne on siirretty tai yritetty siirtää ulkomaille. Yhdessä huomattavan laajassa rikosasiassa rikoskokonaisuuteen on liittynyt lukuisia henkilöitä ja rahanpesurikoksessa on hyödynnetty useita eri yhtiöitä, joiden välillä on siirretty sekä rahavaroja että muuta omaisuutta. Viimeisenä mainitussa tapauksessa rahavaroja oli osin sijoitettu yritystoimintaan tai muunnettu muuksi omaisuudeksi.

Rahanpesu vai törkeä rahanpesu

Niissä tutkituissa tapauksissa, joissa rahanpesu on arvioitu törkeäksi, tuomitut rangaistukset ovat vaihdelleet viiden kuukauden ehdollisesta vankeusrangaistuksesta kolmen vuoden vankeusrangaistukseen. Vastaanotettujen varojen määrä on vaihdellut 18.551 eurosta 682.775 euroon.

Säännöksen esitöissä on lausuttu, että rahamääräiseksi tasoksi törkeälle

tekemuudolle on muodostunut yli 13.000 euroa. Toisaalta on todettu olevan perusteltua, että rahanpesurikoksissa törkeysportaalle syntyy suhteellisen laaja vaihteluväli. Esimerkkinä erityisestä suunnitelmallisuudesta esityksessä on mainittu muun muassa monimutkaiset järjestelyt omaisuuden kätkemiseksi kierrättämällä varoja useiden yhtiöiden ja maiden kautta (HE 53/2002 vp).

Ritva Sahavirta on väitöskirjassaan (Rahanpesu rangaistavana tekona, 2008 s. 191–192) määrittäessään erittäin arvokkaan omaisuuden määrää rahanpesun kvalifioitun tekemuodon perusteena rinnastanut rahanpesurikoksen veropetokseen ja viitannut siinä rikostyyppissä oikeuskäytännössä muotoutuneeseen huomattavan hyödyn rajaan.

Rangaistustasosta

Tapauksessa, jossa rangaistuksena on ollut kolme vuotta vankeutta (HelHO 2.3.2012, R 11/2380), on rangaistuksen mittaamisen perusteena mainittu tekijän asema toimeksiantajana, toiminnan pitkäkestoisuus ja laatu. Kysymyksessä oli ulkomainen henkilö, joka oli runsaan seitsemän kuukauden aikana järjestänyt Suomessa asuvalle vastaanottajalle yhteensä 222 eri rahalähetystä 25 eri maasta. Varojen yhteenlaskettu määrä oli ollut edellä mainittu 682.775 euroa. Tästä määrästä oli Suomessa asuva henkilö tekijän ohjeiden mukaisesti toimittanut varoja eteenpäin eri maihin 116 eri lähetyksellä yhteensä 454.436 euroa.

Perusmuotoisten rahanpesurikosten osalta rangaistukset ovat vaihdelleet 40 päiväsakosta ehdolliseen viiden kuukauden vankeusrangaistukseen. Niissä kahdessa tapauksessa, joissa tuomion pituus on ollut viisi kuukautta, on tekijälle luettu syyksi myös muita rikoksia. Tapauksissa, joissa kysymys on ollut ainoastaan rahanpesurikoksesta ja joissa seuraamus on ollut vankeutta, vastaanotettujen varojen määrä on ollut noin 10.000 euroa ja rangaistuksen pituus 3–4 kuukautta. Yhdessä tapauksessa on tuomittu kolmen kuukauden vankeusrangaistus, kun vastaanotettujen varojen määrä on ollut 7.000 euroa. Kahdessa tapauksessa, joissa seuraamukseksi on tuomittu sakkorangaistus (40 ja 60 ps:a), vastaanotettujen varojen määrä on ollut alle 5.000 euroa.

Aineistossa olevien rahanpesurikoksia koskevien tuomioiden osalta vastaanotettujen varojen määrä on siten jäänyt edellä kerrotulla tavalla kahta tapausta lukuun ottamatta selvästi hallituksen esityksessä mainitun 13.000 euron rajan alapuolelle.

Näistä kahdesta poikkeavasta tapauksesta ensimmäisessä (HelHO 11.9.2014, R 14/342, vastaaja peruutti valituksen) rahanpesun kohteena oli ollut yhteensä 13.425 euroa. Tekijä oli 19-vuotias ja esirikokseen oli syyllistynyt hänen äitinsä. Käräjäoikeus on viitattuaan edellä mainittuun hallituksen esitykseen todennut kuitenkin, ettei omaisuutta ole tässä tapauksessa pidettävä erittäin arvokkaana. Lisäksi käräjäoikeus on vedoten tekijän ikään ja hänen suhteeseensa esirikoksen tekijään katsonut, ettei tekoa ole pidettävä kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Tekijän syyksi on luettu rahanpesurikoksen lisäksi huumausaineen käyttörikos ja pahoinpitely, joista hänet on tuomittu yhteiseen viiden kuukauden ehdolliseen

vankeusrangaistukseen.

Toisessa tapauksessa (HelHO19.5.2014, R 14/522) tekijä oli ottanut vastaan osakeyhtiönsä pankkitilille toisesta yhtiöstä siirrettyjä varoja yhteensä 32.000 euroa. Tämän jälkeen tekijä oli nostanut varoista 31.000 euroa ja vienyt ne tyhjillään olevaan henkilöautoon. Itsellään hän oli pitänyt 1.000 euroa palkkiona. Käräjäoikeus on arvioinut vastaanotetun omaisuuden määrän erittäin arvokkaaksi, mutta katsonut, että niiden seikkojen perusteella, joihin syyttäjä on kvalifioinnin puolesta vedonnut, ei rikosta voida pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Tekijä on tuomittu rahanpesurikoksen lisäksi näpistyksestä, väärän henkilötiedon antamisesta ja törkeästä rattijuopumuksesta yhteiseen viiden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Kolmessa aineistoon kuuluvassa tapauksessa käräjäoikeus on katsonut, että kysymys on ollut tuottamuksellisesta rahanpesusta.

Ensimmäisessä tapauksessa (HelHO 24.10.2012, R 12/1897, ei jatkokäsittelylupaa) tekijä oli solminut internetin välityksellä pankkitilinsä käyttöoikeutta koskevan vastikkeellisen vuokrasopimuksen itselleen tuntemattoman henkilön kanssa. Rahanpesun kohteena oli ollut suomalaisen yksityishenkilön pankkitililtä haittaohjelman avulla siirrettyjä varoja yhteensä 14.270 euroa ja tekijä oli ehtinyt saada 350 euron palkkion. Käräjäoikeus on katsonut jääneen näyttämättä, että tekijä olisi ollut tietoinen varojen rikollisesta alkuperästä. Hän oli kuitenkin rikkonut olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvoitetta ja tekoon liittyviin olosuhteisiin viitaten käräjäoikeus on katsonut, että hän on menetellyt törkeän huolimattomasti. Sakkorangaistusta ei voitu pitää rikoksen vakavuus huomioon ottaen riittävänä seuraamuksena. Tekijä on tuomittu kolmen kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Toisessa tuottamuksellista rahanpesua koskevassa tapauksessa (HelHO 25.3.2014, R 14/86, ei jatkokäsittelylupaa) tekijä oli solminut työsopimuksen englantilaisen yhtiön kanssa. Tekijälle ei ollut annettu ainoatakaan myyntityöhönsä liittyvää toimeksiantoa. Ainoa työtehtävä oli ollut maksaa työnantajan hänen tililleen toimittamalla 1.890 eurolla yhtiön lasku venäläiselle yksityishenkilölle. Varat oli tosiasiaassa hankittu haittaohjelman avulla suomalaisen yksityishenkilön pankkitililtä. Tekijän olisi tullut kiinnittää huomiota työsuhteeseen liittyviin epäjohdonmukaisuuksiin ja että hänellä olisi ollut painava syy suhtautua varojen alkuperään ja rahansiirtomääräyksen toimeksiantajaan epäillen. Näistä syistä tekijän menettely on katsottu tuottamukselliseksi ja hänet on tuomittu 40 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen.

Kolmannessa Helsingin käräjäoikeuden lainvoimaisessa tuomiossa 10.3.2014, R 12/1548 oli ollut kysymys 8.700 euron vastaanottamisesta palkkiota vastaan omalle tilille. Käräjäoikeus on arvioinut tekijän menettelyn johtuneen pikemminkin ymmärtämättömyydestä ja tekijä on tuomittu tuottamuksellisesta teosta 60 päiväsakkoon ja menettämään arvioidun 700 euron palkkion hyötynä valtiolle.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Tutkittavassa aineistossa rangaistuksen mittaamisessa perusteena on käytetty lähinnä rikoksen kohteena olevien varojen määrää. Yhdessä tuomiossa on kiinnitetty huomiota myös tekijöiden merkittävään asemaan varojen siirtelyssä ja rikoksen toteuttamisessa. Lisäksi yhdessä tuomiossa on viitattu tekijän asemaan toimeksiantajana. Hovioikeus on eräässä tapauksessa korottaessaan käräjäoikeuden rangaistusta kiinnittänyt huomiota myös rikoksen osatekojen lukumäärään.

Rahanpesurikoksen erityinen suunnitelmallisuus on kvalifiointitekijä. Suunnitelmallisuutta ilmentäville seikoille voidaan antaa rangaistuksen mittaamisessa, kuten esimerkiksi sille, että rikoksessa on hyödynnetty useita eri yhtiöitä tai varoja on siirretty maasta toiseen tai on tehty näennäisjärjestelyjä taikka on ryhdytty muihin toimenpiteisiin esimerkiksi perustamalla tilejä. Myös tekijän itselleen saama hyödyn määrä taikka esirikoksen ja rahanpesijän välinen suhde voivat olla mittaamiseen vaikuttavia seikkoja. Lisäksi on törkeän rahanpesun osalta huomioitava, että sen rangaistusasteikko on korkeampi kuin muissa talousrikoksissa.

Verrattaessa rahanpesurikoksista ja kätkemisrikoksista tuomittavia rangaistuksia voidaan todeta, että lain esitöissä on painotettu tarvetta korostaa rahanpesurikosten moitittavuutta suhteessa kätkemisrikoksiin (HE 53/2002 vp s. 19). Vielä rahanpesurikosten moitittavuutta arvioitaessa on syytä arvioida rahanpesun suhdetta esirikokseen. Joissain tilanteissa rahanpesua ja esirikosta voidaan pitää yhtä moitittavina tekoina ja mahdollista on myös, että rahanpesurikos on esirikostaan ankarammin tuomittava teko.

Rahanpesurikoksia koskevaan seuraamusharkintaan on saatavissa tukea myös Keskusrikospoliisin Rahanpesuselvittelykeskuksen julkaisusta ”Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä”. Julkaisua päivitetään aika ajoin ja viimeisimmästä vuonna 2014 päivitetystä versiosta on löydettävissä selostus 152 tapauksesta vuosilta 1994–2012. Rahanpesua koskeva lainkohta tuli voimaan 1.4.2003, joten tuomioista vanhimmat liittyvät kätkemisrikoksiin.

5.7 Työeläkevakuutusmaksupetos

Työeläkevakuutusmaksupetoksen tunnusmerkistö kattaa useita eri vaihtoehtoja mutta yleensä työeläkevakuutusmaksupetos on liitännäisrikos yhdessä kirjanpito-, veropetos- ja rekisterimerkintärikoksen kanssa. Tyypillisesti työeläkevakuutusmaksupetos liittyy pimeän työvoiman käyttöön rakennuslalla. Maksamalla työntekijälle pimeätä palkkaa työnantaja välttyy maksamasta työeläkeyhtiölle työntekijän eläkevakuutusmaksua. Työeläkevakuutusmaksupetos on tällöin rinnastettavissa sellaisiin veropetosrikoksiin, joissa on kysymys ennakonpidätysten laiminlyönnistä.

Törkeälle tekemuodolle on tyypillistä, että teko liittyy suunnitelmalliseen talousrikollisuuteen, missä teolla on ollut ajallista jatkuvuutta tai toiminta on koskenut merkittävää määrää työntekijöitä.

Laatuhanketta varten talousrikoksia koskevassa oikeustapausaineistossa työeläkevakuutusmaksupetoksia on ollut vähän ja tutkittavana on aina ollut myös muita rikoksia. Rangaistuksen mittaamisessa ei tapauksissa ole lausuttu, mikä on ollut työeläkevakuutusmaksupetosten vaikutus yhteiseen vankeusrangaistukseen. Rikoksen yleisestä rangaistustasosta ei voida tapausten vähäisyydestä johtuen lausua tarkemmin.

Ennakkotapauksissa KKO 2013:92 ja 2013:93 työeläkevakuutusmaksupetosten rangaistusta korottava vaikutus ei ole ollut merkittävä mm. siitä syystä, että aiheutuneet vahingot ovat olleet suhteessa vähäisemmät muista rikoksista syntyneisiin vahinkoihin nähden.

Työryhmä on lähtenyt siitä, että tyyppitapauksissa asiaa arvioidaan samalla tavalla kuin ennakonpidätyksen laiminlyönneissä veropetosrikoksissa. Vältetyt vakuutusmaksut voidaan lähtökohtaisesti rinnastaa vältettyihin veroihin. Törkeän työeläkevakuutusmaksupetoksen kvalifioinnissa huomattava taloudellinen hyöty voidaan asettaa myös samalle tasolle kuin veropetoksissa. Silloin kun asiassa on määrätty vakuutusmaksun korotus ja teko kokonaisuutena arvostellen on ollut vähäinen, on mahdollisuus jättää syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta.

6. Lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet

6.1 Rikoksen tekemisestä kulunut aika ja oikeudenkäynnin kesto

Sovellettavat säännökset

RL 6 luvun 7 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana otetaan huomioon rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi siitä syystä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

Kyseisen lainkohdan nojalla voidaan siis rangaistuksen mittaamisessa huomioida oikeudenkäynnin kohtuuton viivästyminen. Mikäli rikos on kuitenkin paljastunut vasta kun teosta on kulunut pitkä aika, voi lieventämisperuste tulla sovellettavaksi myös sinänsä joutuisasti hoidetun tutkinnan ja tuomioistuinprosessin kohdalla.

Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö

Korkeimman oikeuden (KKO) oikeuskäytännöstä löytyy useita tapauksia,

joissa lieventämisperusteen soveltamista on arvioitu. Nimenomaisesti oikeudenkäynnin kestoja koskevinä prejudikaatteina voidaan mainita KKO 2004:58 ja KKO 2005:73.

Ratkaisussa 2004:58 oli kysymys suorittamattomaan autoveroon ja arvonlisäveroon liittyvästä veropetoksesta. Korkein oikeus totesi, että käsittelyn kokonaisaika (viisi ja puoli vuotta) oli sellaisenaan ollut verrattain pitkä. Käsittelyn viivästyminen oli johtunut viranomaisten vastuulla olevasta seikasta, mutta käsittelyn viivästyminen käräjäoikeudessa oli johtunut myös A:n omasta tahdosta. Arvioitaessa tässä tapauksessa käsittelyn keston merkitystä A:n kannalta keskeistä oli, että oikeudenkäynnin kohteena oli ollut A:n kiistaton menettely, josta oli joka tapauksessa ollut odotettavissa sakkorangaistus, ja että vältetyn veron määrä ja siten myös hänen maksettavakseen tuleva vahingonkorvaus saattoi tarkentua vain A:lle edulliseen suuntaan. Näin ollen ratkaisun viipymistä ei otettu huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena ja A tuomittiin veropetoksesta sakkoon.

Ratkaisussa 2005:73 oli prejudikaatin kohteena nimenomaan kysymys lieventämisperusteen soveltamisesta. KKO totesi, että arvioitaessa rikosasian käsittelyn kestoja on merkityksellistä, milloin vastaajaan on kohdistettu syytteeseen johtaneen rikoksen johdosta ensimmäisen kerran rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Asian kokonaiskesto ensimmäisistä vastaajiin kohdistuneista esitutkintatoimenpiteistä korkeimman oikeuden tuomioon oli ollut noin kymmenen vuotta. KKO totesi, että asiaa ei voitu pitää erityisen vaikeana eikä poikkeuksellisen laajana. Esitutkinta oli ollut noin kolme vuotta keskeytyneenä. Erityisesti pitkästä esitutkintavaiheesta johtuen asian käsittely on edennyt niin hitaasti, että käsittelyn kokonaiskestoksi oli muodostunut noin 10 vuotta.

KKO totesi myös, että asiassa ei ollut ilmennyt esitutkinnan ja oikeudenkäynnin keston aiheutuneen valittajien syystä ja että asiaa oli kokonaisuudessaan käsitelty epätavallisen pitkän ajan. Näin ollen tuomittua rangaistusta oli lievennettävä.

Hovioikeus oli tuominnut valittajat 1 vuoden 4 kuukauden vankeusrangaistukseen. Asiassa tuli harkittavaksi vielä se, tuliko rangaistuksia lieventää määräämällä ne ehdollisiksi vai toteutuiko kohtuullistaminen parhaiten alentamalla vankeusrangaistusta. Viitaten rangaistuskäytäntöön ja siihen, ettei valittajien elämäntilanteesta ja olosuhteista ollut esitetty asiaan vaikuttavaa selvitystä, KKO:n enemmistö alensi rangaistuksia 10 kuukauteen vankeutta. Vaikutus oli siten noin kolmasosa.

Muista korkeimman oikeuden tapauksista, joissa kysymys rangaistuksen lieventämisestä oikeudenkäynnin keston vuoksi ei ole ollut nimenomaisesti prejudikaatin kohteena, voidaan mainita vielä seuraavat tapaukset, joissa rangaistuksia on lievennetty oikeudenkäynnin keston perusteella:

KKO 2006:11 (virkavelvollisuuden rikkominen, kesto noin 7 vuotta → jätettiin rangaistukseen tuomitsematta)

KKO 2006:33 (tuottamuksellinen virkavelvollisuuden rikkominen, kesto noin 7 vuotta → jätettiin rangaistukseen tuomitsematta)

KKO 2010:49 (törkeä velallisen petos → alennettiin 8 kuukaudella, vaikutus noin kolmasosa)

KKO 2010:85 (törkeä velallisen epärehellisyys, kesto noin 9 vuotta → alennettiin 3 kuukaudella, vaikutus noin kolmasosa)

KKO 2012:16 (törkeä velallisen petos, kesto yli 8 vuotta → alennettiin 8 kuukaudella, vaikutus noin kolmasosa)

KKO 2013:100 (törkeä kunnianloukkaus ym., kesto noin 7 vuotta → alennettiin 30 päiväsakolla, vaikutus noin kaksi kolmasosaa)

Tapauksissa oikeudenkäynnin kesto on ollut 7–9 vuotta. Tapauksessa KKO 2009:1 (mm. törkeä sisäpiirintiedon väärinkäyttö, kesto noin 5 vuotta) KKO katsoi, ettei lieventämisperuste tullut sovellettavaksi.

Tapauksissa KKO 2012:106 ja KKO 2014:87 on ollut kyse tilanteista, joissa rikoksesta oli kulunut pitkä aika (molemmissa tapauksissa yli 10 vuotta), mutta kyse ei ollut ollut oikeudenkäynnin viivästymisestä. Molemmissa tapauksissa rangaistusta lievennettiin.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännön perusteella oikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta on arvioitava tapauksen erityispiirteiden valossa ja ottamalla huomioon erityisesti asian vaikeus ja laatu, rikosasian vastaajan ja viranomaisien toiminta sekä asian merkityksellisyys vastaajalle (esim. Pelissier ja Sassi v. Ranska [suuri jaosto] 25.3.1999, kohta 67).

Tarkasteltava ajanjakso

Kysymystä tarkasteltavan ajanjakson määrittelemisestä on käsitelty erityisesti tapauksessa Lehtinen v. Suomi (13.9.2005), jossa valittaja oli tuomittu törkeästä kavalluksesta. EIT totesi, että EIS 6 artiklan 1 kohdan kannalta tarkasteltava aika alkoi rikosasioissa kulua heti siitä, kun henkilö oli syytettynä. Kysymys saattoi olla jo oikeuskäsittelyä edeltävästä ajankohdasta kuten pidätyshetkestä tai siitä, kun esitutkinta aloitettiin tai kun henkilölle ilmoitettiin virallisesti, että häntä tultaisiin syyttämään rikoksesta. Oikeudenkäynti päättyi syytetyn saamaan viralliseen tiedoksiintoon siitä, että häntä ei enää syytetty rikoksista, jolloin voitiin katsoa, että enää ei koskettu olennaisesti hänen asemaansa. Tuo tulos saatiin yleensä aikaan syytteen hylkäämisellä tai hyväksymisellä. (kohdat 27–28)

Millaiset käsittelyajat ovat olleet liian pitkiä

EIT:n Suomea koskevaa oikeuskäytäntöä oikeudenkäynnin kohtuullisesta

kestosta EIS 6 artiklan valossa on huomattavan paljon. Oikeudenkäynnin 5–7 vuoden kokonaiskeston on katsottu rikkoneen 6 artiklaa ainakin ratkaisuihin Pietiläinen v. Suomi (5.11.2002), Kangasluoma v. Suomi (20.1.2004), Lehtinen v. Suomi (13.9.2005), Mariapori v. Suomi (6.7.2010) ja Niskasaari v. Suomi (6.7.2010).

Mikä on riittävä hyvitys loukkauksesta

Tuomioistuimen ratkaisukäytännöstä ilmenee, että rikosasiassa sopimusrangaistuksen olemassaolon kannalta rangaistuksen hyvittäminen voidaan toteuttaa ottamalla viivästys huomioon asian lopputuloksessa. Tällöin on kuitenkin edellytetty, että hyvittäminen on tehty selvällä ja mitattavalla tavalla ja se on ollut seuraamuksen kannalta olennainen. (esim. Beck v. Norja 26.6.2001, kohta 27)

EIT:n käytännössä on katsottu, että tuomioistuimen käytössä kohtuuttoman viivästykseen hyvittämisiksi on seuraavankaltaiset keinot:

1. ehdollisen tai ehdottoman vankeusrangaistuksen pituuden lyhentäminen (riittävänä voidaan pitää vankeusrangaistuksen pituuden lyhentämistä kolmasosalla siitä, mitä se alun perin oli)
2. ehdottoman vankeusrangaistuksen muuttaminen ehdolliseksi vankeusrangaistukseksi
3. rangaistuslain muuttaminen muuten lievemmäksi ja
4. rangaistukseen tuomitsematta jättäminen

EIT:n oikeuskäytännössä on useita Suomea koskevia ratkaisuja, joissa on arvioitu lieventämisperusteen soveltamisen vaikutusta 6 artiklan kannalta. Ohessa joitain esimerkkejä:

Savola v. Suomi 6.9.2005 (kesto noin 5 vuotta, pitkä kesto oli tukenut ehdollista rangaistusta → 6 artiklaa ei rikottu)

Danker v. Suomi 9.12.2008 (kesto yli 13 vuotta, rangaistusta alennettu kahdella kolmasosalla → 6 artiklaa ei rikottu)

Sorvisto v. Suomi 13.1.2009 (kesto 11 vuotta, rangaistusta alennettu kahdella kolmasosalla → 6 artiklaa ei rikottu tältä osin)

Pirttimäki v. Suomi 20.5.2014 (kesto yli 7 vuotta, rangaistus määrätty tällä perusteella ehdollisena → 6 artiklaa ei rikottu)

EIT on katsonut 6 artiklaa rikotun tapauksissa Uoti v. Suomi (9.1.2007), jossa asian käsittely oli edelleen Suomessa kesken valitusta käsiteltäessä eikä rangaistuksen alentamista käräjäoikeudessa siten voitu ottaa huomioon. Myöhemmässä samaa asiaa koskevassa ratkaisussa (13.1.2009) todettiin, että hovioikeus oli riittävästi hyvittänyt loukkauksen alentamalla rangaistuksen puoleen normaalirangaistuksesta. 6 artiklaa katsottiin rikotun myös tapauksessa Kalle Kangasluoma v. Suomi (15.2.2011), jossa syytteet oli hylätty.

Yhteenvedon voidaan siis todeta, että oikeudenkäynnin keston huomioimisella joko rangaistusta alentavana tai lajivalintaan vaikuttavana seikkana on olennainen merkitys myös siltä kannalta, toteaako EIT asiassa rikotun EIS 6 artiklaa.

Helsingin hovioikeuden ja hovioikeuspiirin käräjäoikeuksien oikeuskäytäntöä

Oikeudenkäynnin kestoja tai rikoksesta kulunutta aikaa koskeva lieventämisperuste tulee varsin usein arvioitavaksi talousrikosasioissa. Laatuhankeena olevasta aineistosta lieventämisperustetta on arvioitu 30:ssä Helsingin hovioikeuden ratkaisussa. Kyse on noin joka kuudennesta aineistossa olleesta ratkaisusta. Niissä lainvoimaiseksi jääneissä hovioikeuspiirin käräjäoikeuden ratkaisuissa, joissa lieventämisperustetta on sovellettu (18 kpl), on ollut lähes aina kyse rikoksen tekemisestä kuluneesta pitkästä ajasta, ei niinkään oikeudenkäynnin kestoista.

Ratkaisujen perusteella voidaan todeta, että rangaistusta on lievennetty tai alennettu lähes aina, kun kysymystä on tuomioissa käsitelty. Oikeudenkäynnin todettiin viivästyneen 14:ssä hovioikeuden tapauksessa. Seitsemässä tapauksessa todettiin, että oikeudenkäynti ei ollut viivästynyt. Näissäkin tapauksissa oli usein kuitenkin kyse siitä, että teosta oli joka tapauksessa kulunut pitkä aika, jolloin lieventämisperustetta sovellettiin tämän johdosta. Tapauksia, joissa käsiteltiin pelkästään teosta kulunutta pitkää aikaa sisältyi hovioikeusaineistoon seitsemän kappaletta. Vain kahdessa hovioikeuden ratkaisussa lieventämisperustetta ei sovellettu lainkaan.

Kysymys on useimmiten ollut nimenomaan rangaistuksen alentamisesta eikä esimerkiksi lieventämisestä ehdolliseksi vankeudeksi. Pääsääntöisesti oikeudenkäynnin kesto on otettu hovioikeudessa huomioon silloin, kun vastaajan ensimmäisestä kuulustelusta on tuomion antamiseen mennessä kulunut noin viisi vuotta tai enemmän. Kyse on kuitenkin karkeasta arviosta, sillä arvioon vaikuttavat muun muassa yksittäisen tapauksen piirteet ja se, onko oikeudenkäynnin viivästyminen kokonaan tai osittain johtunut vastaajasta. Lainvoimaiseksi jääneiden käräjäoikeuksien tuomioiden osalta vastaavaa karkeatakaan arvioita ei voida esittää tapausten vähäisyyden vuoksi. Esimerkkinä tilanteesta, jossa rangaistusta ei alennettu tai lievennetty voidaan mainita tapaus, jossa vastaaja oli pakoillut oikeudenkäyntiä noin 10 vuoden ajan (Helsingin hovioikeus 20.3.2013, R 12/1527).

Rikoksesta kuluneen ajan osalta aineiston tapauksissa on ollut useimmiten kysymys rikoksen tekemisestä 6–10 vuotta tuomioistuinkäsittelyä aikaisemmin, poikkeuksellisesti tätäkin pidemmästä ajasta.

Korkein oikeus on useissa viime vuosina antamissaan rangaistuksen määräämistä koskevissa ennakkoratkaisuissa tuonut esiin tuomittavan rangaistuksen pituuden ennen koventamis- tai lieventämisperusteen soveltamista (esim. KKO 2014:55). Eräissä tarkastelun kohteena olevissa tuomioissa näin on tehtykin, mutta suurella enemmistöllä on ilmoitettu vain lieventämisperusteen soveltamisen johdosta tuomittavan rangaistuksen

pituus. Näin ollen on vaikeaa arvioida, mikä on ollut lieventämisperusteen soveltamisen vaikutus rangaistuksen pituuteen. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa asiasta on erikseen lausuttu, on vaikutus ollut kolmasosasta kahteen kolmasosaan. Korkeimman oikeuden viimeaikaisen oikeuskäytännön perusteella voitaneen otaksua, että mainittu tuomion perustelujen kirjoittamistapa on edelleen yleistymässä hovi- ja kärjäoikeuksissa. Harvoissa tarkastelluissa tuomioissa on myöskään erikseen mainittu sitä, kuinka paljon oikeudenkäynti on tuomioistuimen arvion mukaan viivästynyt.

Eräs huomionarvoinen piirre aineistossa liittyy teosta kuluneen ajan sekä oikeudenkäynnin keston väliseen suhteeseen. Monissa ratkaisuissa on ollut kyse siitä, että teosta on kulunut pitkä aika (esimerkiksi 7–10 vuotta) mutta oikeudenkäynti ensimmäisestä kuulustelusta tuomioistuimen ratkaisuun on kestänyt selvästi vähemmän (esim. noin puolet em. ajasta). Perusteluissa on tällöin saatettu erikseen käsitellä RL 6 luvun 7 §:n 1 momentin 3 kohdan lieventämisperustetta sekä vastaajan perustuslain 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaista oikeutta oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa (usein myös oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annettuun lakiin viitaten). Käytännössä rangaistusta on näissä tilanteissa lähes aina alennettu RL lieventämisperusteen soveltamisen johdosta, vaikka joskus tuomioissa on nimenomaan todettu ettei oikeudenkäynti ole viivästynyt vastaajan oikeuksia loukkaavalla tavalla.

Tilanne on hieman hankalampi silloin, kun teosta on kulunut pitkä aika ja oikeudenkäynti on kestänyt kohtuuttoman pitkään. Eräässä ratkaisussa kärjäoikeus on erikseen ilmoittanut rikoksesta kuluneen ajan sekä oikeudenkäynnin keston rangaistusta alentavat vaikutukset. Hovioikeus on hyväksynyt kärjäoikeuden ratkaisun tältä osin (Helsingin hovioikeus 26.3.2013, R 12/530). Hieman avoimeksi jää kysymys siitä, tuleeko lieventämisperuste huomioida tällaisissa tilanteissa kahtena erillisenä seikkana. Koska oikeudenkäynnin kesto tarkoittanee lähes aina sitä, että myös teosta on kulunut pitkä aika, voitaisiin perusteltuna pitää myös mainittujen seikkojen käsittelemistä yhtenä rangaistuksen lieventämiseen johtavana kokonaisuutena.

Yhteenvedona voidaan todeta, että oikeudenkäynnin keston vaikutus rangaistuksen mittaamisessa on kysymys, joka tulee kenties valitettavankin usein arvioitavaksi talousrikoksissa. Ratkaisujen perustelut ovat tältä osin olleet varsinkin hovioikeudessa kattavia ja mallikkaita, joskin lieventämisperusteen soveltamisen vaikutusta rangaistuksen pituuteen soisi avattavan tuomioissa tarkemmin jatkossa.

Työryhmän suositukset

Oikeudenkäynnin on tyypillisesti katsottu viivästyneen kun vastaajan ensimmäisestä kuulustelusta on kulunut yli viisi vuotta eikä viivästymisen ole johtunut vastaajan omasta menettelystä. Rikoksesta kulunut aika on tyypillisesti otettu huomioon silloin, kun rikoksesta on kulunut noin 6–10 vuotta tai enemmän. Arvio viivästymisestä tulee kuitenkin tehdä tapauskohtaisesti ottaen huomioon muun muassa asian laatu. Ratkaisuissa olisi syytä lausua

siitä, kuinka paljon oikeudenkäynti on tuomioistuimen arvion mukaan viivästynyt.

EIT:n oikeuskäytännön mukaan oikeudenkäynnin keston liittyvän rangaistuksen lieventämisen tulee olla tehty selvällä ja mitattavalla tavalla ja sen on oltava seuraamuksen kannalta olennainen. Käytännössä lieventäminen otettaneen huomioon joko lajivalinnassa tai rangaistusta alentamalla. EIT:n oikeuskäytännössä on pidetty hyväksyttävänä rangaistuksen alentamista noin kahdella kolmasosalla. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä lieventämisperusteen vaikutus on usein ollut noin yksi kolmasosa. Näillä perusteilla voidaan katsoa, että lieventämisen vaikutuksen tulee joka tapauksessa olla tuntuva. Tuomioissa tulisi aina perustella erikseen, mikä olisi syyksi luetusta teosta lähtökohtaisesti tuomittavan rangaistuksen pituus ja mikä puolestaan lieventämisperusteen vaikutus rangaistukseen.

6.2 Tunnustaminen tavallisessa rikosprosessissa

Sovellettavat säännökset

Myötävaikuttaminen oman rikoksen selvittämiseen on RL 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukaan rangaistuksen lieventämisperuste ("pyrkimys edistää rikoksensa selvittämistä").

Lieventämisperusteena pidettävää oman rikoksen selvittämisen edistämistä tai myötävaikuttamista rikoksen selvittämiseen voi olla muun ohella vilpitön käyttäytyminen esitutkintakuulusteluissa, menettelyn tunnustaminen ja oman rikoksen ilmiantaminen. Sen taustalla ovat tekijän rikoksen jälkeisestä myönteisestä suhtautumisesta johtuvat moraaliset ja eettiset syyt sekä rikostutkinnalliset ja prosessiekonomiset tarkoituksenmukaisuussyyt ja edut. Lieventämisperuste voi kuitenkin koskea säännöksen sanamuodon mukaisesti vain omia rikoksia. Muiden tekemien rikosten ilmiantaminen tai niiden selvittämisen edistäminen ei ole laissa tarkoitettu peruste lieventää rangaistusta (HE 44/2002 vp, s. 199 ja 182, KKO 1998:162).

Rikoksen selvittämisen edistäminen voi olla muiden 6 ja 7 §:ien lieventämis- ja kohtuullistamisperusteiden tavoin myös peruste määrätä rangaistus noudattaen 8 §:ssä säädettyä lievennettyä rangaistusasteikkoa (8 § 1 mom 5 kohta) tai muiden 6 luvun 3 kohdan lieventämisperusteiden ja 7 §:n kohtuullistamisperusteiden tavoin peruste jättää rangaistus tuomitsematta (12 § 4 kohta).

Ennakkoratkaisut

Korkein oikeus on käsitellyt lieventämisperusteen sovellettavuutta viimeksi ennakkoratkaisussa KKO 2012:9 viitaten aikaisempaan ratkaisukäytäntöön.

Siinä tekijä oli syyllistynyt vakavaan laittomaan uhkaukseen ja vedonnut muiden lieventämis- tai kohtuullistamisperusteiden ohella myös siihen, että

hän oli esitutkinnassa yksityiskohtaisesti kertonut tapahtumista ja tunnustanut tekonsa sekä myöntänyt syytteen käräjäoikeudessa. Teon syyksilukeminen oli käräjäoikeudessa perustunut tekijän tunnustamiseen ja syytteen myöntämiseen.

Korkein oikeus totesi ratkaisukäytännöstään, että rikoksen selvittämisen edistämistä koskevaa lieventämisperustetta on sovellettu muun muassa silloin, kun tekijä oli ilmiantanut itsensä ja ilmoittanut teostaan poliisille ennen kuin poliisi oli osannut epäillä häntä ja kun ilman epäillyn omaa kertomusta olisi ollut hyvin todennäköistä, että rikos olisi jäänyt selvittämättä (KKO 2000:63, 2003:62 ja 2003:63). Sen sijaan perustetta ei ole sovellettu, kun tekijä oli joutunut selvittämään omalta osaltaan asiaa, koska hänen osallisuutensa tekoon oli ollut jo alusta alkaen selvillä (KKO 2003:53).

Tekijä oli ensin poliisikuulustelussa kiistänyt tapahtumien kulun ja pitänyt asianomistajan rikosilmoitusta perättömänä. Pian sen jälkeen uudelleen kuulusteltuna hän oli muuttanut kertomustaan, ilmoittanut, että rikosilmoitus oli oikea, ja myöntänyt syyllistyneensä laittomaan uhkaukseen.

Tapahtumien kulku oli ollut merkityksellisiltä osin poliisin tiedossa jo siinä vaiheessa, kun hän oli esitutkinnassa tunnustanut teon. Sen vuoksi hänen myötävaikutustaan ei voitu pitää laissa tarkoitettuna pyrkimyksenä edistää oman rikoksen selvittämistä, vaikka teon tunnustaminen on tosin sinänsä voinut osaltaan helpottaa sekä esitutkintaa että tuomioistuinkäsittelyä. Tunnustaminen ei näin ollen voinut olla peruste rangaistuksen lieventämiselle (KKO 2011:102).

Ratkaisua KKO 2000:63 koskevassa tapauksessa tekijä oli henkirikoksen tekemisen jälkeen samana päivänä toisen henkilön välityksellä itse ilmoittanut asiasta poliisille ja jäänyt odottamaan poliisia tämän henkilön asuntoon. Poliisille hän oli kertonut tehneensä teon ja pyrkinyt osoittamaan poliisille talon, jossa teko oli tapahtunut. Hän oli siten ilmiantanut itsensä ennen kuin hän oli jäänyt kiinni rikoksista ja ennen kuin hänellä oli ollut aiheutta olettaa, että häntä epäillä rikoksista. Hän oli lisäksi välittömästi sen jälkeen pyrkinyt osoittamaan rikosten tekopaikan. Hän oli siten oma-aloitteisesti edistänyt rikostensa selvittämistä, mikä otettiin huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena.

Ratkaisua KKO 2003:62 koskevassa tapauksessa tekijä oli huumausainerikoksesta epäiltynä esitutkinnassa oma-aloitteisesti kertonut huumausaineen käytöstään saman vuoden aikana ja siten edistänyt rikoksensa selvittämistä. Se otettiin huomioon lieventämisperusteena. Myös ratkaisua KKO 2003:63 koskevassa tapauksessa tekijä oli oma-aloitteisesti edistänyt huumausainerikoksensa selvittämistä heti esitutkinnassa, mikä otettiin huomioon lieventämisperusteena.

Ratkaisua KKO 2003:53 koskevassa tapauksessa tekijä oli osaltaan pyrkinyt jo esitutkinnassa selvittämään asiaa ja hänen kertomuksensa oli ollut tapahtuman selvittämisen kannalta merkittävä. Hänen osallisuutensa tekoon oli kuitenkin ollut jo alusta alkaen selvillä, jolloin hän oli joutunutkin kohdaltaan

selvittämään asiaa, minkä vuoksi hänen ei katsottu näissä olosuhteissa oma-aloitteisesti pyrkineen selvittämään rikoksensa selvittämistä siten, että käsillä olisi lieventämisperustetta.

Ratkaisua KKO 2011:102 koskevassa tapauksessa viranomaisten tiedossa oli ollut jo ennen tekijän kuulustelemista esitutkinnassa, että häntä on epäilty seksuaalirikoksesta ja myös epäiltyyn tekoon liittyneet yksityiskohdat olivat olleet pääosiltaan tiedossa. Vaikka tekijän tunnustaminen onkin helpottanut sekä esitutkintaa että tuomioistuinkäsittelyä, hänen ei kuitenkaan voitu katsoa pyrkineen edistämään rikoksensa selvittämistä siten, että rangaistuksen mittaamisessa tulisi sen johdosta soveltaa lieventämisperustetta.

Mainittakoon, että aikaisempia ratkaisuja KKO 2000:63, 2003:53, 2003:62 ja 2003:63 annettaessa asianomaisen lieventämisperusteen sanamuotoon on sisällynyt oma-aloitteisuus, jota ei enää mainita nykyisen RL 6 luvun 6 §:n 3 kohdan sanamuodossa.

Kuten ratkaisussa KKO 2011:93 on todettu, nykyisessä sanamuodossaan lieventämisperusteen soveltaminen ei edellytä tekijän myötävaikuttamiselta oma-aloitteisuutta tai edes vapaaehtoisuutta.

Kuten edellä on ratkaisusta selostettu, viimeisimmät ratkaisut KKO 2012:9 ja 2011:102 eivät ole kuitenkaan poikenneet aikaisempien ratkaisujen KKO 2000:63, 2003:53, 2003:62 ja 2003:63 mukaisesta linjasta.

Lieventämisperusteen soveltamisesta rangaistuksen määräämiseen talousrikosasiassa on yksi ratkaisu KKO 2011:93.

Siinä tekijä oli syyllistynyt kahteen törkeään veropetokseen vuosina 1997 – 2004, törkeään velallisen epärehellisyyteen vuosina 1999–2005 ja kirjanpitorikokseen ja törkeään kirjanpitorikokseen vuosina 1997–2004. Lieventämisperusteena käsillä oli RL 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukainen tekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai edistää rikoksensa selvittämistä. Yhtiö, jonka toiminnassa rikokset oli tehty, oli alkanut maksaa verovelkaansa pian verotarkastuksen valmistumisen jälkeen vuonna 2004, yhtiö oli lyhentänyt verovelkaansa yhteensä 285.339 eurolla ennen kuin yhtiön konkurssi on vuonna 2005 alkanut ja vastaaja oli oikeudenkäynnissä tunnustanut verorikokset ja myöntänyt niihin perustuvat vahingonkorvausvaatimukset oikeiksi.

Huomattavan varhaisessa vaiheessa tapahtunut määrältään merkittävä rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaaminen ja siihen liittynyt ohimyyntin ja verojen välttämisen tunnustaminen otettiin huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena. Sen merkitystä kuitenkin vähensivät ne olosuhteet, joissa korvaukset oli yhtiön toiminnan loppuvaiheessa maksettu. Yhtiö oli viimeisenä toimintavuotenaan käyttänyt merkittävän osan kassavirrastaan verovelkojen lyhentämiseen ja yhtiön varat eivät olleet riittäneet kaikkien velkojen maksamiseen, mikä oli voinut vaarantaa muiden velkojen oikeuksia. Verovelosta tehdyistä suorituksista lisäksi vain osa oli kohdistunut siihen verovelkaan, joka on ollut rikoksella aiheutettua.

Lieventämisperuste alensi rangaistuksen määrää 3 kuukaudella siitä, mikä olisi edellä mainituilla perusteilla ollut rikosten vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen ja rikoksista ilmenevään syyllisyyteen nähden oikeudenmukainen yhteisen rangaistuksen määrä (2 vuotta 1 kuukausi). Näin ollen yhteisen rangaistuksen määrä oli 1 vuosi 10 kuukautta. Rangaistusta ei ollut tekijän ensikertalaisuudesta huolimatta edellytyksiä määrätä ehdolliseksi, koska rikokset olivat vakavia, ne olivat tapahtuneet huomattavan pitkän ajanjakson aikana ja rangaistus oli määrältään pitkä. Korkein oikeus on selostanut lieventämisperusteen tarkoitusta ja soveltamisalaa sekä perustellut sen soveltamista tähän tapaukseen monipuolisesti perustelujen kohdissa 2128.

Työryhmän aineisto

Työryhmän käytössä olleessa tuomioaineistossa asianomaista lieventämisperustetta näyttää sovelletun neljässä tuomiossa:

- Vantaan KO 3.9.2014, R 14/1035; Vastaja oli syyllistynyt veropetokseen vuonna 2013 välttämällä veroa 3.600 euroa tuodessaan yksityishenkilönä koruja maahan. Rangaistukseksi tuomittiin 30 päiväsakkoa. Rangaistusta lieventävänä seikkana otettiin huomioon, että teon tahallisuuden aste oli ollut vähäinen, vastaja oli välittömästi suorittanut veron ja hän oli kertonut asiasta avoimesti esitutkinnassa.
- Vantaan KO 11.9.2014, R 14/1063; Vastaja oli syyllistynyt 1) törkeään velallisen epärehellisyyteen vuosina 2008–2010 tekemällä yksityisenä elinkeinoharjoittajana toiminimellä toimiessaan yksityisottoja yhteensä 128.585 euroa, 2) törkeään velallisen epärehellisyyteen vuosina 2009–2011 luovuttamalla osakeyhtiön hallituksen ainoana jäsenenä ja tosiasiallisena johtajana yhtiön varoja yhteensä 311.802 euroa ja 3) kirjanpitorikokseen vuonna 2011 laiminlyömällä osakeyhtiön hallituksen ainoana jäsenenä ja tosiasiallisena johtajana yhtiön kirjanpidon tekemisen noin viideltä kuukaudelta. Yhteiseksi rangaistukseksi tuomittiin 1 vuosi 10 kuukautta ehdollista vankeutta ja sen ohessa yhdyskuntapalvelua 90 tuntia. Rangaistusta katsottiin lieventävän, että vastaja oli esitutkinnassa pyrkinyt edistämään rikostensa selvittämistä.
- Vantaan KO 11.12.2014, R 14/1860; Vastajat A ja B olivat syyllistyneet 1) törkeään kirjanpitorikokseen vuosina 2011–2013 laiminlyömällä osakeyhtiön kirjanpidon tekemisen, A yhtiön toimitusjohtajana ja B yhtiön hallituksen ainoana varsinaisena jäsenenä. A oli lisäksi syyllistynyt 2) törkeään kirjanpitorikokseen vuosina 2012–2013 laiminlyömällä yksityisenä elinkeinoharjoittajana toiminimellä toimiessaan kirjanpidon tekemisen. A:lle tuomittiin yhteiseksi rangaistukseksi 8 kuukautta ehdollista vankeutta. B:lle tuomittiin rangaistukseksi 4 kuukautta ehdollista vankeutta. B:n osalta katsottiin rangaistusta alentavaksi seikaksi, että B oli tehnyt asiassa itse rikosilmoituksen ja pyrkinyt selvittämään asiaa.
- Tuusulan KO 28.1.2015, R 14/761; Vastaja A oli syyllistynyt 1)

kirjanpitorikokseen vuosina 2004–2012 laiminlyömällä kirjanpitäjänä osakeyhtiön kirjanpidon tekemistä ja 3) kirjanpitorikokseen vuosina 2005–2012 laiminlyömällä kirjanpitäjänä osakeyhtiön kirjanpidon tekemistä. Vastaaja B oli syyllistynyt 2) tuottamukselliseen kirjanpitorikokseen vuosina 2004–2012 laiminlyömällä osakeyhtiön hallituksen ainoana varsinaisena jäsenenä ja tosiasiallisena johtajana yhtiön kirjanpidon tekemistä ja 4) tuottamukselliseen kirjanpitorikokseen vuosina 2005–2012 laiminlyömällä osakeyhtiön hallituksen ainoana varsinaisena jäsenenä ja tosiasiallisena johtajana yhtiön kirjanpidon tekemistä. A:lle tuomittiin rangaistukseksi 30 päivää ehdollista vankeutta. B:n osalta rangaistus jätettiin tuomitsematta, koska hän oli pyrkinyt edistämään rikoksen selvittämistä.

Näissä tuomioissa ei ole mainittu erikseen, mikä olisi ollut rikoksen tavanomaisesti edellyttämä rangaistus, jos lieventämisperustetta ei olisi sovellettu.

Työryhmän suositus

Asianomaista lieventämisperustetta on perusteltua soveltaa aina, kun siihen on selvästi edellytykset. Rangaistusharkinnassa on perusteltua ilmoittaa avoimesti, mikä olisi rikoksen edellyttämä ja rangaistuskäytännön mukainen rangaistus, jos lieventämisperustetta ei sovellettaisi, jotta tuomiosta käy ilmi, millainen vaikutus lieventämisperusteen soveltamisella on.

6.3 Tunnustaminen syyteneuvottelumenettelyssä

Yleistä

Vuoden 2015 alusta voimaan tulleen niin sanottua syyteneuvottelua koskevan RL 6 luvun 8 a §:n 1 ja 2 momentin mukaan tekijän myötävaikuttaessa rikoksensa selvittämiseen rangaistuksena saa tuomita enintään kaksi kolmannesta rikoksesta säädetystä enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn vähimmäismäärän ja erityisistä syistä vankeuden sijasta sakkoa.

Rangaistuksen tarkempi määrääminen tapahtuu RL 6 luvun 3 ja 4 §:ssä säädettyjen yleisten rangaistuksen määräämisen ja mittaamisen perusteiden mukaisesti. Lisäksi on otettava huomioon muut rangaistusta lieventävät tai koventavat perusteet.

Vaikka syyttäjän seuraamuskananotto tunnustamisoikeudenkäynnissä ei sido tuomioistuinta, tärkeää on, että syyttäjä esittää tuomioesityksessä käsityksensä teosta seuraavasta normaalirangaistuksesta ja tunnustuksen vaikutuksesta. Koska rangaistusasteikon lievennys on suurempi kuin yleistä asteikon lieventämistä koskevassa RL 6 luvun 8 §:ssä (alaikäisyys, yritys, avunanto ym.), rangaistuksen alennuksen tulee olla syyteneuvottelussa tuomitussa rangaistuksessa suurempi kuin tavallisessa rikosprosessissa.

RL 6 luvun 8 a §:n 3 momentti täsmentää perusteluvollisuutta. Sen mukaan tuomioissa on erikseen ilmoitettava, mitä tunnustetusta rikoksesta olisi tuomittu

ilman myötävaikutusta ja mitä siitä tuomitaan tunnustamisen seurauksena.

Tunnustuksen vaikutuksen arviointi

Lain esitöissä (HE 58/2013 vp s. 37) on lausuttu tunnustuksen konkreettisesta vaikutuksesta rangaistuksen mittaamiseen. Perustelujen mukaan ”Rangaistus voisi olla enintään kaksi kolmasosaa normaalirangaistuksesta. Käytännössä tuomittaisiin siten kolmanneksella alennettu rangaistus”. Tämän voidaan tulkita tarkoittavan lainsäätäjän ohjetta, että tunnustuksen pitäisi aina alentaa rangaistusta vähintään kolmasosalla. Säännöksestä ilmenevä ainoa tuomioistuinta sitova rajoitus on kuitenkin vain se, että tuomioistuin on velvollinen soveltamaan lievennettyä asteikkoa. Järjestelmän tavoitteiden mukaista ei voi olla, että tunnustuksella saisi automaattisesti kolmanneksen alennuksen vielä hovioikeusvaiheessa tai korkeimmassa oikeudessa, jolloin prosessuaalisia säästöjä ei ole enää merkittävästi saatavissa. Lain esitöissä (HE 58/2013 vp s. 37) on korostettu, että mitä aikaisemmassa vaiheessa tunnustus on annettu, sitä enemmän tunnustuksella tulee olla painoarvoa rangaistusta alentavana seikkana. Syyteneuvottelussa tavoitellaan ennen kaikkea prosessuaalista hyötyä. Sen vuoksi ajankohdan lisäksi tunnustukselle annettava merkitys riippuu sen todellisesta vaikutuksesta rikosprosessiin. Konkreettinen alennus voi olla suurempikin kuin laskennallinen kolmasosa. Tunnustuksen vaikutuksen arvioinnissa merkitystä saattaa olla myös rikostyyppillä ja tapahtumainkululla (ks. Tapani – Tolvanen: Syyteneuvottelun ongelmia, Defensor Legis 2/2015 s. 243).

Muistettava on kuitenkin, etteivät erot seuraamusten ankaruudessa käytännössä saisi muodostua epäasiallisen suuriksi riippuen siitä, käsitelläänkö asia tunnustamisoikeudenkäynnissä vai tavanomaisessa oikeudenkäynnissä (PeVL 7/2014 vp s. 4).

Vaikka esitöissä ei ole lausuttu lajinvalinnasta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä, tunnustukselle voidaan antaa merkitystä myös tässä harkinnassa RL 6 luvun 3 §:n perusteella. Esitöissä on sen sijaan nimenomaisesti lausuttu tilanteista, joissa vankeuden sijasta voitaisiin tuomita sakkoa. Perustelujen mukaan (HE 58/2013 vp s. 37) tämä menettely olisi mahdollista lähinnä siinä tapauksessa, että syytetyn myötävaikutus rikoksen selvittämiseen on ollut erityisen merkityksellinen tai että käsillä on useita lieventämisperusteita.

Työryhmän käytössä olleet tunnustamistuomiot talousrikoksissa

Työryhmällä on ollut tarkasteltavana kolme talousrikoksissa annettua tunnustamistuomiota. Ainoastaan hovioikeuden tuomiossa on lausuttu lyhyesti, miten tunnustuksen painoarvoa on arvioitu käsiteltävinä olleissa rikoksissa.

Helsingin käräjäoikeuden tuomiossa 29.4.2015 asiassa R 15/2668 vastaaja oli syyllistynyt 1–3) kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen käsittävään rikokseen vuosina 1997–2005, törkeään veropetokseen vuosina 2003–2005, 5) avunantoon kirjanpitorikokseen vuosina 2000–2005 ja 6) avunantoon

törkeään veropetokseen vuosina 2000–2005.

Yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohtana oli törkeä veropetos (4), josta aiheutuneen vahingon määrä oli 182.639 euroa ja josta olisi tullut sen perusteella tuomita noin yhden vuoden vankeusrangaistus. Kirjanpitorikoksen ja törkeään kirjanpitorikoksen käsittävien rikosten (1–3) korottava vaikutus kokonaisrangaistuksen määrään olisi ollut noin 3 kuukautta vankeutta rikosta kohden eli yhteensä noin 9 kuukautta vankeutta. Muut rikokset (5–6) huomioon ottaen yhteinen rangaistus olisi ollut 2 vuotta 6 kuukautta vankeutta. Vastaajan tunnustuksen vuoksi yhteinen rangaistus rikoksista oli 1 vuosi 6 kuukautta ehdotonta vankeutta. Syyttäjän tuomioesitys oli ollut 1 vuosi ehdotonta vankeutta.

Tuusulan käräjäoikeuden tuomiossa 2.3.2015 asiassa R 15/155 vastaajat A ja B olivat syyllistyneet vuosina 2007–2009 tehtyihin 1) törkeään veropetokseen ja 3.2) törkeään kirjanpitorikokseen ja vastaaja C vuonna 2007 tehtyihin 2) avunantoon törkeään veropetokseen ja 3.1) törkeään kirjanpitorikokseen.

Vastaajien A:n ja B:n tekemästä törkeästä veropetoksesta (1), josta oli aiheutunut yli 130.000 euron vahinko, olisi tullut tuomita 1 vuoden 4 kuukauden vankeusrangaistus. Heidän tekemästään törkeästä kirjanpitorikoksesta (3.2) olisi tullut tuomita 7 kuukauden vankeusrangaistus. Yhteisen rangaistuksen määrä olisi ollut 1 vuosi 6 kuukautta vankeutta. Vastaajien tunnustuksen vuoksi yhteinen rangaistus rikoksista oli 1 vuosi vankeutta. Rangaistus määrättiin ehdollisena, koska vastaajia ei ollut aikaisemmin tuomittu vankeusrangaistukseen.

Vastaaja C:n tekemästä avunannosta törkeään veropetokseen (1) olisi tullut tuomita 7 kuukauden vankeusrangaistus ja törkeästä kirjanpitorikoksesta (3.1) 5 kuukauden vankeusrangaistus. Vastaajan tunnustuksen vuoksi yhteinen rangaistus rikoksista oli 9 kuukautta ehdollista vankeutta.

Syyttäjän tuomioesitys oli ollut vastaajien A:n ja B:n rangaistuksen osalta noin 1 vuosi – 1 vuosi 3 kuukautta ehdollista vankeutta ja C:n rangaistuksen osalta noin 10 kuukautta ehdollista vankeutta.

Helsingin hovioikeus hyväksyi tuomiossa 14.10.2015 nro 1457 (ns. Antonjuttu) 14 vastaajan osalta syyteneuvottelujen mukaisen tuomioesityksen ja tuomitsi vastaajat yhdestä tai useammasta törkeästä veropetoksesta rangaistukseen. Asiaa oli käsitelty kolmessa eri oikeusasteessa. Palauttamisen jälkeen hovioikeus lausui, että tunnustamisen merkitys ei voi olla yhtä suuri kuin tilanteessa, jossa tunnustaminen olisi tapahtunut prosessin alkuvaiheessa ennen ensimmäistä pääkäsittelyä. Niiltä osin, kuin perusteluista on voinut suoraan päätellä, mikä oli tunnustuksen vaikutus rikoksesta tuomittavaan rangaistukseen, se vaihteli viidesosasta kolmasosaan (1/5–1/3). Lisäksi rangaistuksia alennettiin 1–5 kuukaudella oikeudenkäynnin viivästymisen johdosta. Osa vastaajista oli jo suorittanut heille tässä asiassa tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset ja tämä otettiin myös huomioon arvioitaessa lisärangaistuksen määräämisen tarvetta. Näistä syistä riittäväksi seuraamukseksi oli pääsääntöisesti katsottu käräjä- tai hovioikeuden

aikaisemmin tuomitsema rangaistus, vaikka vastaajat olivat tunnustaneet vakavamman rikoksen kuin mistä rangaistus oli aikaisemmin tuomittu. Osassa tapauksia käräjäoikeuden tuomitsemaa aikaisempaa rangaistusta korotettiin, jos tunnustamisen johdosta syyksi luettu rikos oli ollut olennaisesti vakavampi kuin aikaisemmin syyksi käräjäoikeudessa luettu rikos.

6.4 Sovinto, korvauksen suorittaminen, vahingonkorvausvelvollisuus ja julkisuus

Havainnot aineistosta

Lukuun ottamatta oikeudenkäynnin viivästymistä, teosta kulunutta pitkää aikaa ja oma-aloitteista rikoksen selvittämistä tarkastelussa aineistossa on mainittu vain harvoissa tapauksissa erikseen muita lieventämis- tai kohtuullistamisperusteita. Osittain rangaistusta lieventävät seikat näytettäisiin otetun huomioon rangaistuksen mittaamista koskevan RL 6 luvun 4 §:n yleisperiaatteen näkökulmasta. Aineistossa on ollut joitakin tuomioita, jossa korvausten suorittaminen ja terveyden tila on otettu huomioon nimenomaisesti lieventämisperusteena. Aineistossa on ollut yksi tuomio, jossa tuomittua vahingonkorvausvelvollisuutta ei ollut otettu huomioon.

Tarkemman tarkastelun kohteeksi on otettu tyypilliset lain tarkoittamat soveltamistilanteet sekä julkisuus korkeimman oikeuden oikeuskäytännön valossa.

Sovinto ja korvauksen suorittaminen rangaistuksen lieventämisperusteena

RL 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukaan tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto ja tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia ovat rangaistuksen lieventämisperusteita.

Lain esitöissä on todettu, että tekijä voi poistaa rikoksen vaikutukset tai ainakin hyvittää aiheuttamansa vahingot vahingonkorvauksin. Vahinkojen korvaaminen on tyypillinen lieventämisperusteen tarkoittama soveltamistilanne (HE 44/2002 vp s. 198–199).

Korkein oikeus on antanut asiaa koskevan ennakkoratkaisun KKO 2011:93, jossa on tarkasteltu lieventämisperusteen soveltamista talousrikosjutussa. Korkein oikeus on todennut, että lieventämisperusteen soveltaminen ei edellytä tekijän oma-aloitteisuutta tai edes vapaaehtoisuutta taikka sitä, että korvaus suoritetaan ennen teon paljastumista. Lieventämisperusteen arvioinnissa voidaan kuitenkin ottaa huomioon korvauksen suorittamisen ajankohta ja kuinka oma-aloitteista tekijän toiminta on ollut.

Vahingonkorvauksen suorittamiselle voidaan pääsääntöisesti antaa rangaistuksen mittaamisessa sitä enemmän merkitystä, mitä aikaisemmassa vaiheessa korvaukset on maksettu. Samoin merkitystä voidaan antaa myös sille, kuinka suuri osa vahingoista on korvattu ja onko korvausta suoritettu

kaikille asianomistajille. Myös ne olosuhteet, joissa korvauksia on maksettu, voidaan ottaa huomioon.

Tapauksessa KKO 2012:9 on pohdittu sovinnon ja korvausten maksamisen merkitystä lieventämisperusteena. Vaikka ko. tapaus on koskenut perheen sisäistä laitonta uhkausta, on korkein oikeus linjannut, että: ”itsestään selvää ei kuitenkaan ole, riittävätkö sovintotoimet aina täyttämään rangaistuksen lieventämisperusteiden tunnusmerkistön. Tämä on arvioitava tapauskohtaisesti”. Korkein oikeus on tuossa tapauksessa kiinnittänyt huomiota siihen, onko sovintoon päästy tasavertaisuuden ja molempien osapuolten vapaan harkinnan pohjalta.

Mikäli lievennysperustetta ei esitetystä vaatimuksesta huolimatta sovelleta, on tärkeää, että tuomiossa perustellaan, miksi lieventämisperustetta ei käytetä. Silloin kun lievennysperustetta sovelletaan, on myös suotavaa että lievennyksen konkreettinen vaikutus rangaistukseen kirjoitetaan auki. Lievennyksen konkreettinen vaikutus rangaistuksen mittaamiseen voi työryhmän käsityksen mukaan olla pääsääntöisesti 10–30 prosenttia.

Vahingonkorvausvelvollisuus ja julkisuus rangaistuksen kohtuullistamisperusteena

RL 6 luvun 7 §:n 1 kohdan mukaan tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus voidaan ottaa rangaistusta lieventävänä seikkana huomioon. Kysymys on ns. sanktiokumulaatiosta.

Lain esitöissä (HE 44/2002 vp s. 200) on todettu, että muilla seuraamuksilla tarkoitetaan ensinnäkin viranomaisten määräämiä seuraamuksia, kuten huomattavaa vahingonkorvausta tai tuntuvia konfiskaatiomääräyksiä. Myös epäviralliset seuraamukset kuten rikoksen saama poikkeuksellinen julkisuus kuuluvat säännöksen piiriin. Lievennyksen edellytyksenä on, että kokonaisseuraamus olisi muutoin muodostumassa kohtuuttomaksi tai poikkeuksellisen haitalliseksi. Peruste on tarkoitettu poikkeussäännöksi. Sanktiokumulaation tulee olla keskimääräistä huomattavasti tuntuvampaa eivätkä normaalit lisäseuraamukset yleensä oikeuta soveltamaan säännöstä.

Työryhmän käytössä olleessa oikeustapaustietokannassa asian saama julkisuus tai tuomitut vahingonkorvaukset eivät ole vaikuttaneet rangaistukseen lieventävästi.

Lain esitöissä on julkisuudesta lausuttu, että julkisuutta ei yleensä tule huomioida rangaistuksen lieventämisperusteena. Mikäli julkisuus kuitenkin on ollut rikoksen laatuun nähden poikkeuksellista, ennakoimatonta ja epäasiallista tai asia on saanut kohtuuttomia mittasuhteita, voi asian saama julkisuus vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen lieventävästi. Näin on asiaa myös arvioitu tapauksessa KKO 2006:44.

Tuomittujen vahingonkorvausten vaikutuksesta rangaistukseen työryhmä viittaa ratkaisuun KKO 2005:5. Kun kysymys on rikokseen luonteenomaisesti liittyvästä vahingon korvaamisesta, ei korvausvelvollisuutta oteta huomioon

rangaistusta alentavana seikkana.

Mikäli tuomittavat vahingonkorvaukset ovat kuitenkin olleet yllättäviä ja rikokselle epätyypillisiä, voidaan tuomittavat korvaukset ottaa poikkeuksellisesti huomioon.

7. Lajinvalinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä

Sovellettavat säännökset

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Hallituksen esityksessä (HE 44/2002 vp, s. 199 alkaen) todetaan, että rikoksen vakavuudella tarkoitetaan ensisijaisesti rikoksen ulkoista teonkuvausta ja ennen kaikkea aiheutettua vahinkoa sekä teolla tuotettua vaaraa. Kyse on niistä vahingoista ja vaaroista, joiden torjumiseksi kulloinkin kyseessä oleva rikostunnusmerkistö on säädetty. Ulkoisen teonkuvauksen ohella teon moitittavuus- ja törkeysarvosteluun vaikuttaa tekijän syyllisyys. Syyllisyysarvostelu keskittyy tekosyyllisyyteen, jossa kiinnitetään huomio kyseessä olevasta konkreettisesta teosta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Tekijän elämäntavat ja persoonallisuus eivät ole arvostelun kohteena enemmän kuin konkreettisesta rikoksesta on kulloinkin käynyt ilmi.

Kolmantena huomioon otettavana seikkana on mainittu tekijän aikaisempi rikollisuus. Yleisesti hyväksytty periaate on, että ensikertalainen ansaitsee lievemmän kohtelun ja rikosten toistuessa myös tekijän kohtelu ankaroituu. Lainkohdassa aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan rikoksia, joista syytetty on tuomittu rangaistukseen ennen kuin hän syyllistyi tuomittavana olevaan rikokseen. Jos käsiteltävänä on yhdellä kertaa esimerkiksi rikossarja, otetaan rikosten lukumäärä huomioon rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden kautta eikä kyse ole vastaajan aikaisemmasta rikollisuudesta

RL 6 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan rangaistuksen lajista päätettäessä on otettava huomioon myös rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavat perusteet. Näitä perusteita on käsitelty tarkemmin edellä.

Aikaisemman laatuhankeksen suositus

Aikaisemmassa Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeessa (Rangaistuslajin valinta ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpano 8.11.2007) on suositettu, että vastaaja tuomitaan lähtökohtaisesti ehdolliseen vankeusrangaistukseen, mikäli RL 6 luvun 9 §:ssä asetetut muodolliset edellytykset täyttyvät. Yleisiä rangaistuksen määräämisessä vaikuttavia periaatteita noudattaen teon moitearvostelun kasvaessa myös siitä tuomittava rangaistus ankaroituu. Mitä

lähemmäksi kahden vuoden ylärajaa vankeusrangaistus kohoaa, sitä vahvemmat ovat perusteet rangaistuksen ehdottomuudelle. Mikäli tuomioistuin kuitenkin päätyy ehdolliseen vankeusrangaistukseen, sen velvollisuus perustella ehdollisen rangaistuksen määräämiseen johtaneet syyt korostuu. Työryhmä on todennut, että rangaistuksen pituuden ollessa 1 vuosi 6 kuukautta - 2 vuotta vankeutta, tulee perusteluvelvollisuuteen kiinnittää erityistä huomiota.

Havainnot aineistosta

Nyt kysymyksessä olevassa aineistossa on useita tuomiota, joissa on annettu ehdollisia vankeusrangaistuksia kestoiltaan 1 vuosi 6 kuukautta – 2 vuotta pelkästään ensikertalaisuuden perusteella tai jopa siten, että ehdollisuutta ei ole lainkaan perusteltu.

Oikeuskäytännössä (KKO 2011:93, kohta 33–34) on katsottu, että valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tapahtuu kokonaisharkinnan perusteella. Tällöin on kiinnitettävä huomiota rikoksen vakavuuden ja teosta ilmenevän syyllisyyden lisäksi myös muihin mittaamisperusteisiin. Mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteita tarvitaan, jotta rangaistus voidaan tuomita ehdollisena. Korkein oikeus katsoi, että vastaajan ensikertalaisuudesta huolimatta asiassa ei ollut edellytyksiä määrätä vankeutta ehdolliseksi, koska rikokset olivat vakavia ja ne olivat tapahtuneet huomattavan pitkän ajanjakson aikana ja koska rangaistus (1 vuosi 10 kuukautta) oli pitkä.

Valinnassa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä vaikuttavat edellä mainitun lainkohdan mukaan rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisempi rikollisuus. Harkinnassa voi tulla otettavaksi huomioon myös erilaisia rangaistuksen määräämisessä vaikuttavia kohtuusperusteita kuten vakava sairaus, korkea ikä, huomattava korvausvelvollisuus, pitkä tutkintavankeusaika tai pitkä rikkeetön aika, mitkä seikat voivat puoltaa vankeusrangaistuksen määräämistä ehdolliseksi.

Seuraavassa on käyty läpi oikeuskäytäntöä tämän jaottelun mukaisesti. Korkeimman oikeuden prejudikaattien lisäksi tässä on käsitelty työryhmän käytössä olleita Helsingin hovioikeuden ratkaisuja ja hovioikeuspiirin alioikeuksien lainvoimaiseksi jääneitä ratkaisuja.

Rikoksen vakavuus

Rikos on sitä vakavampi mitä suurempi vahinko, vaara tai muu loukkaus sillä on aiheutettu. Talousrikoksissa kyse on usein aiheutetun vahingon määrästä. Oikeuskäytännössä vahingon määrän ollessa useita satoja tuhansia euroja määrätty vankeusrangaistus on tuomittu yleensä ehdottomana (KKO 2001:24, KKO 2001:25).

Näin on katsottu (KKO 2005:73) huolimatta siitä, että rikosasian käsittely on kestänyt huomattavan pitkän ajan. Viimeksi mainitussa ratkaisussa korkein oikeus on kuitenkin korostanut sitä, että rangaistuksen

kohtuullistamisperusteet keskittyvät tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arviointiin. Ajan kulumisen vähentää yleisestävien ja sovituseideologisten argumenttien painavuutta, ja myös erityisestävät näkökohdat saattavat ajan kuluessa liudentua ja edelleen perustella rangaistuksen lievempänä tuomitsemista (kohta 21). Joissain olosuhteissa myös vankeusrangaistuksen määrääminen ehdolliseksi hyvityksenä kohtuuttomasta kestosta voi siis tulla kyseeseen. Käsillä olevassa tapauksessa korkein oikeus ei kuitenkaan ole nähnyt sellaisia erityisiä syitä, jotka olisivat perustelleet rangaistuksen tuomitsemista ehdollisena.

Oikeuskäytännössä on myös katsottu (KKO:2014:87), että arvioitaessa rangaistuskäytännön mukaisen seuraamuksen kohtuuttomuutta ja poikkeuksellista haitallisuutta on ajan kulumisen ja rikokselle säädetyn vanhentumisajan läheisyyden ohella tarkasteltava tekijän elämäntilannetta ja siinä mahdollisesti tapahtuneita merkittäviä muutoksia. Jos rikos on ollut sidoksissa tekijän tekohetken mukaisiin elämäntapoihin, joista hän on uskottavasti ja vakiintuneesti päässyt myöhemmin irti, elämäntilanteen muutoksella voi olla merkitystä rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisen edellytyksiä harkittaessa.

Työryhmän käytettävissä olevassa aineistossa teon vakavuus ei ole edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta, kun tuomittu rangaistus on ollut enintään 1 vuosi 5 kuukautta ja vahingon määrä alle 150.000 euroa. Mikäli kyse on ollut avunannosta on vielä 250.000 euron vahinko ja siitä seurannut 1 vuoden vankeus voitu määrätä ehdollisena (HelHO 31.12.2014, R 13/61).

Tullirikosten osalta 165.000 euron veron välttäminen (HelHO 22.3.2012, R 12/842) tai 1 vuoden 4 kuukauden vankeusrangaistus (HelHO 27.3.2012, R 11/729) eivät edellyttäneet ehdotonta vankeusrangaistusta. Asiaa arvioitaessa on huomioitava, että tullirikoksissa rangaistuksen mittaaminen poikkeaa normaalista veropetoksesta.

Vahingon määrän ollessa yli 250.000 euroa rikoksen vakavuus on lähtökohtaisesti edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta. Useissa tapauksissa rangaistus on kuitenkin määrätty ehdollisena rikosten vakavuudesta huolimatta ottaen huomioon rikosten tekemisestä kulunut pitkä aika ja muut kohtuusseikat kuten pitkään jatkunut rikokseton elämä (mm. HelHO 23.11.2012 R 11/2474, HelHO 18.11.2011 R 10/2818 ja HelHO 4.12.2013 R 12/1053). Kaikissa ratkaisussa ei ajan kulumisen lisäksi ole todettu muuta perustetta rangaistuksen lieventämiseksi ehdolliseksi. Pelkkä ajan kulumisen ei kuitenkaan oikeuskäytännön mukaan ole riittävä syy rangaistuksen lieventämiseksi ehdottomasta ehdolliseksi, vaan sen ohella tulisi tarkastella tekijän elämäntilannetta ja siinä mahdollisesti tapahtuneita merkittäviä muutoksia ja tuoda ne esiin perusteluissa.

Kahdessa hovioikeuden ratkaisussa rikoksen vakavuus on edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta kun vahingon määrä on ollut yli 400.000 euroa ja tuomittu rangaistus vähintään 1 vuosi 10 kuukautta (ilman kohtuullistamista 2 vuotta 4 kuukautta) vankeutta (mm. HelHO 23.11.2012, R 11/2474 ja R 12/303, HelHO 31.12.2014, R 13/61).

Tekijän syyllisyys

Tekijän syyllisyys liittyy hänen tietoisuuteensa rikoksen teossa ilmenneistä seikoista ja tekijän asennoitumiseen kyseiseen tekoon.

Teon suunnitelmallisuus on ollut useissa tapauksissa perusteena ehdottomaan rangaistukseen määräämiselle aiheutetun vahingon ohella. Pelkkä suunnitelmallisuus on myös yksin vaikuttanut ainakin yhdessä tapauksessa siihen, että 1 vuoden 4 kuukauden vankeusrangaistus on tuomittu ehdottomana, vaikka rikosvahinko on ollut yhteensä vain noin 101.000 euroa (HelHO 10.11.2014, R 13/1818). Kyse oli pitkäkhön ajan (1.11.2004–31.3.2010) kuluessa tehdyistä törkeästä veropetoksesta, törkeästä kirjanpitorikoksesta ja kahdesta avunannosta törkeään veropetokseen. Hovioikeuden mukaan teoissa on ollut kysymys suunnitelmallisesta ja järjestelmällisestä toiminnasta eikä perusteita vankeuden ehdollisena tuomitsemiseen ole ollut. Tekijän syyllisyydellä ja teon suunnitelmallisuudella voi siten olla vaikutusta ehdollisuutta harkittaessa, varsinkin jos rangaistuksen pituus on lähellä 1 vuotta 6 kuukautta.

Aikaisempi rikollisuus

Aikaisempi rikollisuus tarkoittaa rikoksia, joista on jo annettu tuomion muodossa varoitus ennen uutta rikosta. Tekoajan kestäessä tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus, on katsottu ainakin yhdessä ratkaisussa aikaisemmaksi rikollisuudeksi (HelHO 19.11.2012, R 12/597).

Kysymyksessä olevan aineiston tapauksissa aikaisempi rikollisuus on edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta, kun vastaaja on koeaikana syyllistynyt useisiin rikoksiin (HelHO 25.10.2011, R 10/3204), vastaajalla on ollut aikaisempia useita ehdottomia vankeusrangaistuksia (HelHO 18.11.2011, R 11/1507) taikka kaksi tai useampia ehdollisia vankeusrangaistuksia (HelHO 12.9.2011, R 11/620, HelHO 19.11.2012, R 12/597).

Aikaisempi rikollisuus ei sen sijaan ole edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta, kun vastaajalla on ollut yksi aikaisempi ehdollinen vankeus toisentyyppisestä rikoksesta (HelHO 27.12.2013, R 12/2508) taikka rikokset on suurelta osin tehty ennen kuin vastaaja on syyllistynyt aikaisemmassa tuomiossa tarkoitettuihin rikoksiin (HelHO 18.11.2011, R 10/2818). Vastaajaan henkilökohtaiset olosuhteet ja rangaistuksen määrään jääminen selvästi alle 1 vuoden 6 kuukauden voivat myös puoltaa ehdollista vankeusrangaistusta (HelHO 15.12.2014, R 13/3113). Viimeksi mainitussa tapauksessa merkitystä voi olla silläkin, että käräjäoikeuden tuomiosta ilmenevin tavoin yhtiön liiketoiminta ja teon varsinainen tekeminen olivat päättyneet jo ennen aikaisempaa tuomiota.

Rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat kohtuusperusteet

Näissä tapauksissa kysymys on siitä, tuleeko rangaistusta lieventää määräämällä se ehdolliseksi vai toteutuuko rangaistuksen kohtuullistaminen

riittävästi rangaistuksen alentamisella. Harkinnassa on arvioitava sitä, johtaako vakiintuneen käytännön mukainen ehdoton vankeusrangaistus kohtuuttomaan lopputulokseen vastaajan olosuhteet ja muut seikat kuten ajan kulumisen huomioon ottaen.

Vastaajan ilmoittama ammattiin liittyvän harjoittelun keskeytyminen ei ollut sellainen seikka, minkä perusteella vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana olisi ollut pidettävä kohtuuttomana (HelHO 12.9.2011, R 11/620). Myöskään vastaajan terveydentilasta huolimatta ehdoton vankeusrangaistus ei johtanut kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Vastaaja oli kärsinyt vuodesta 2008 lähtien keskivaikeasta masennuksesta ja siihen liittyvästä väsymyksestä, ahdistuneisuudesta ja keskittymisvaikeuksista ja ollut sairautensa vuoksi työkyvytön ainakin 9.6.2008 ja 31.12.2011 välisen ajan. Hovioikeus otti tässä arvioinnissaan huomioon muun muassa sen, että vangilla on vankilassa ollessaan oikeus vankeuslain 10 luvun mukaiseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Sen sijaan hovioikeus katsoi, että vastaajalle tuomittua vankeusrangaistusta oli RL 6 luvun 7 §:n nojalla jonkin verran alennettava eli tuomitusta 5 kuukaudesta 4 kuukauteen (HelHO19.11.2012, R 12/597).

Sen sijaan kouluttautuminen uuteen ammattiin ja vastaajan muuttunut elämäntilanne ovat olleet peruste määrätä rangaistus ehdollisena (HelHO 30.1.2014, R 12/2947).

Ratkaisussa HelHO 6.7.2012 R 11/616 vastaajan syyksi oli luettu kolme kirjanpitorikosta, viisi törkeää veropetosta, kaksi törkeää kirjanpitorikosta ja rekisterimerkintärikos 1.10.2000–1.9.2006. Rangaistusseuraamus oli 2 vuotta vankeutta ehdollisena. Hovioikeuden perusteluiden mukaan rangaistukseen ovat korottavasti vaikuttaneet harjoitetun toiminnan pitkäkestoisuus ja suunnitelmallisuus sekä, että toiminnalla on tavoiteltu huomattavaa taloudellista hyötyä (yhteensä noin 1.893.000 euroa). Rangaistusta alentavasti puolestaan ovat vaikuttaneet teoista kulunut pitkä aika ja se, että vastaaja on avoimesti kertonut tapahtumista. Hänen osuutensa on ollut selvästi vähäisempi kuin toisen vastaajan osuus ja rajoittunut taloushallinnon toimiin. Vastaajan ensikertalaisuus, velkojen maksaminen ulosoton kautta ja pitkä vakituinen työsuhde samalla työnantajalla sekä teoista kulunut pitkä aika huomioon ottaen hovioikeus on katsonut, että vankeusrangaistus tulee määrätä ehdolliseksi. Ottaen huomioon korvausten ulosotto-perintä ja vastaajan olosuhteet hovioikeus ei ole pitänyt aiheellisena tuomita ehdollisen vankeuden ohella sakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Vastaajan puoliso, joka oli käräjäoikeudessa tuomittu 3 vuoden 6 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen, ei ollut valittanut tuomiostaan hovioikeuteen. Käräjäoikeus oli hänelle rangaistusta määrätessään ottanut lieventävinä seikkoina huomioon asian myötävaikuttamisen ja teoista kuluneen pitkän ajan.

Tapausta voidaan pitää olosuhteiltaan poikkeuksellisenä, minkä vuoksi siitä ei voi tehdä johtopäätöksiä yleisen soveltamisen kannalta. Epäselväksi jää, onko ensikertalaisuuden ohella teoista kulunut pitkä aika ollut peruste ehdolliselle rangaistukselle. Pelkästään velkojen maksamista ulosoton kautta ja vakituista työsuhdetta ei ole lähtökohtaisesti oikeuskäytännössä pidetty perusteena

ehdolliseen rangaistukseen tuomitsemiselle. Perusteluista ei ilmene, mihin vastaajan olosuhteisiin yhdyskuntapalvelun osalta on viitattu ja onko olosuhteissa tapahtunut muutosta tekojen jälkeen.

Työryhmän suositukset

Työryhmä toteaa, että talousrikoksissa rangaistuksen ollessa vähintään 1 vuosi 8 kuukautta vankeutta vankeusrangaistus tulisi vallitsevan oikeuskäytännön mukaan tuomita lähtökohtaisesti ehdottomana. Mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteita tarvitaan, jotta rangaistus voidaan tuomita ehdollisena. Ensikertalaisuus ei yksin ole riittävä syy rangaistuksen määräämiseen ehdolliseksi. Mikäli kuitenkin päädytään ehdollisen rangaistuksen määräämiseen on tuomioistuimella korostunut perusteluvollisuus ehdollisuuteen johtaneista syistä.

Joka tapauksessa rangaistuksen pituuden ollessa 1 vuosi 6 kuukautta – 2 vuotta vankeutta tulee perusteluvollisuuteen kiinnittää erityistä huomiota. Työryhmä suosittaa, että tällaisessa tapauksessa perusteluissa tuotaisiin avoimesti esiin seikat, jotka ehkä puoltaisivat ensikertalaisuudesta huolimatta ehdottomaan rangaistukseen päättymistä ja vastaavasti ehdolliseen rangaistukseen päättymisen puolesta puhuvat seikat.

Työryhmä suosittaa myös, että ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella määrättäisiin yhdyskuntapalveluseuraamus vakavissa rikoksissa, joissa joudutaan käymään rajavetoa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä.

8. Oheisseuraamukset

Sovellettavat säännökset

Sakon ja yhdyskuntapalvelun tuomitseminen ehdollisen vankeuden ohessa edellyttää, että ehdollista vankeutta on yksinään pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta (RL 6:10,1). Sakkoa voidaan tuomita ehdollisen vankeuden ohessa kaikissa tilanteissa ja yhdyskuntapalvelua 1.5.2015 voimaan tulleen muutoksen jälkeen (401/2015), jos ehdollinen vankeus on kahdeksan kuukautta tai sitä pidempi. Aikaisemman lain (515/2003) nojalla yhdyskuntapalvelua voitiin tuomita vain, jos ehdollinen vankeus oli vuotta pidempi.

Havainnot aineistosta

Oheisseuraamusten, yhdyskuntapalvelun ja oheissakon käyttö on ollut verraten harvinaista, vaikka varsin pitkiäkin vankeustuomioita on langetettu ehdollisina

Työryhmän käytössä olleen aineiston tapauksissa ehdollisen vankeuden

oheisseuraamuksia oli tuomittu 11 tuomiossa. Oheisseuraamuksina oli näissä tuomittu sakkoa (7 tuomiossa), yhdyskuntapalvelua (3 tuomiossa) ja valvonta (1 tuomiossa).

Tarkastelussa aineistossa oheissakkoa on käytetty 5 kuukaudesta vajaaseen 2 vuoteen tuomittuihin rangaistuksiin ja yhdyskuntapalvelua vankeusrangaistuksen ollessa vähintään 1 vuosi 6 kuukautta. Oheisseuraamuksen tuomitsemisen perusteluina on käytetty RL 6 luvun 10 §:n sanamuotoon viittaavia ilmaisuja tai ei ole perusteltu lainkaan.

Seuraamusharkinnassa huomioon otettavia seikkoja

Oheisseuraamuksen tuomitsemisessa on kysymys rangaistuksen mittaamisen suhteellisuusperiaatteen (RL 6:4) toteuttamisesta. Ratkaisussa KKO 2008:38 on todettu, että ” Oheisseuraamukset on tarkoitettu käytettäviksi tapauksissa, joissa tuomioistuin katsoo pelkän vankeusuhan olevan riittämätön seuraamus tapahtuneesta rikoksesta. Ehdollista vankeutta ja oheissakkoa on siten pidettävä ankarampana seuraamusvaihtoehtona kuin pelkkää ehdollista vankeutta.”

Yhdyskuntapalvelua on puolestaan pidettävä oheissakkoa ankarampana rangaistuksena. Tämän vuoksi voidaan lähtökohtaisesti, että yhdyskuntapalvelu liittyy tapauksiin, joissa on kyse suhteellisen vakavasta rikoksesta (HE 44/2002 vp s. 207). Siten sen pääasiallinen käyttöala voisi olla silloin, kun tuomitaan yli yhden vuoden kuuden kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus.

Talousrikoksissa oheissakon tuomitseminen ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella voi usein olla tarkoituksetonta, koska vastaaja tuomitaan usein huomattavankin suureen vahingonkorvausvelvollisuuteen. Oheissakon tuomitsemista on harkittava kunkin tapauksen yksilöllisten olosuhteiden mukaisesti.

Työryhmässä on käynyt ilmi, että yhdyskuntapalveluun ehdollisen vankeuden ohella tuomitseminen on jäänyt vähäiseksi osittain sen vuoksi, että seuraamusselvitystä ei ole ennen pääkäsittelyä hankittu.

9. Taloudellinen rikollisuus tilastojen valossa

Vuoden 1992 konkurrenssi uudistuksen myötä luovuttiin rikosten erillisarvostelulle perustuvasta rangaistusten määräämistavasta. Yhtenäisrangaistusjärjestelmässä tuomioistuin määrää samalla kertaa käsitellyistä ja tuomituista rikoksista pääsääntöisesti yhden yhteisen rangaistuksen. Samalla rangaistuskäytännön tilastointi muuttui aiempaan verrattuna olennaisesti mutkikkaammaksi.

Tilastoinnissa voidaan erottaa kolme ryhmää. Ensinnäkin tilastoista näkyy ne rangaistustiedot, joissa tuomittavana on ollut vain yksi rikos (merkitty

jäljempänä taulukoissa tunnuksella Y). Toinen ns. päärikosperusteinen tilasto kertoo tiedot myös niistä tapauksista, joissa on samalla kertaa annettu yhteinen tuomio useammasta kuin yhdestä rikoksesta (tunnus K). Se sisältää myös edellä mainitut yhden tuomitun rikoksen tapaukset. Päärikosperusteiset jutut tilastoidaan ns. päärikoksen eli rangaistusuhaltaan ankarimman rikosnimekkeen mukaan. Kolmas tilastointitapa kattaa kaikki tuomioistuimessa syyksi luetut, hylätyt ja rauennet rikostapaukset. Näistä ei kuitenkaan tilastoida muuta kuin rikosten määrää.

Tilastointitavasta johtuen tarkempien rangaistustietojen tilasto kattaa parhaiten ne rikokset, joissa laissa määrätty rangaistus on korkea. Ne ovat yleensä päärikoksen asemassa ja tulevat siten tilastoiduiksi. Lievemmat rikokset jäävät usein ns. sivurikoksiksi eikä niistä esitetä tilastoissa rangaistustietoja.

Seuraavassa esitetään tuoreimman käytettävissä olevan tilastovuoden 2013 rangaistustiedot eri talousrikosten osalta. Yleisesti voidaan todeta, että rangaistuskäytäntö ei ole olennaisesti muuttunut lyhyellä aikavälillä, minkä vuoksi yhden vuoden tilasto kuvaa viime vuosien tilannetta varsin hyvin. Syytettyjen ja tuomittujen rikosten määrissä voi sen sijaan olla vuosivaihtelua.

Veropetos

Lievimmät RL 29 luvun vastaiset verorikokset käsitellään pääsääntöisesti rangaistusmääräysmenettelyssä. Tuomioistuimissa käsitellyistä jutuista törkeän veropetoksen osuus oli yli puolet.

Taulukko 1 Rangaistuksen määrääminen verorikoksissa 2013 (RL 29:1–4)

Rikos			Rangaistuslajit					Keskirangaistukset (ps/kk)		
			Sakko	Ehdoll.	Ykp	Vankila	Yht.	Ps.lkm	Ehdoll. (kk)	Vanki (kk) Ykp (t)
Veropetos RL 29:1	Y	N	16	39	-	2	57	61	2,6	1,1
		%	28,1	68,4		3,5	100,0			
Törkeä veropetos RL 29:2	K	N	19	48	-	2	69	62	2,8	1,1
		%	27,5	69,6		2,9	100			
Lievä veropetos RL 29:3	Y	N	-	51	-	13	64	-	10,4	13,3
		%		79,7		20,3	100			
	K	N	-	74	1	17	92	-	9,9	13,0
		%		80,4	1,1	18,5	100,0			
	Y	N	284	-	-	-	284	23	-	-
		%	100,0				100			
	K	N	292	-	-	-	292	23	-	-
		%	100,0				100			

Y=yksittäisrikos

K=tuomiossa yksi tai useampi rikos

Lähde: Tilastokeskus

Veropetoksen normaalirangaistus on ehdollinen vankeusrangaistus (70 %). Pitemmällä aikavälillä veropetosten rangaistuskäytäntö on ankaroitunut niin, että sakkorangaistusten sijaan on yhä enemmän tuomittu ehdollisia vankeusrangaistuksia. Törkeästä veropetoksesta tuomitaan vankeutta, joista suurin osa määrätään ehdolliseksi. Ehdollisten keskipituus on 6–10 kuukautta ja ehdottomien vuodesta puoleentoista vuoteen. Rangaistusten ohella rikoksiin liittyy säännönmukaisesti joukko hallinnollisia maksuseuraamuksia. Lievästä veropetoksesta ehdoton valtaosa (93 %) käsitellään rangaistumääräysmenettelyssä. Keskirangaistus on 20–25 päiväsakkoa.

Velallisen rikokset

RL 39 luvun velallisen rikoksista käytännössä tavallisin on velallisen epärehellisyys (93 %), joista törkeitä tekemuotoja on jo neljä viidestä (80 %). Velallisen rikoksiin läheisesti liittyviä kirjanpitorikoksia tuomitaan RL 39 luvun rikoksiin nähden yli kaksinkertainen määrä.

Velallisen epärehellisyydestä normaalirangaistus on ehdollinen vankeus (3–5 kk) samoin kuin törkeästä velallisen epärehellisyydestä (8–10 kk). Yksittäisestä kirjanpitorikoksesta tuomitaan useimmiten sakkoa ja törkeästä kirjanpitorikoksesta (K) 8–12 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus. Rekisterimerkintärikoksesta tuomitaan yleisimmin sakkoa, jonka suuruus on keskimäärin 40 – 50 päiväsakkoa. Ehdollisia vankeusrangaistuksia (K) oli noin neljännes (3,0 – 3,5 kk). Rekisterimerkintärikoksia koskeva tilasto voi antaa kuitenkin osin virheellisen kuvan niiden rangaistustasosta, koska nämä rikokset liittyvät tyypillisesti muihin talousrikoksiin ja tilastotieto perustuu jutun päärikokseen.

Taulukko 2 Rangaistuksen määrääminen velallisen rikoksissa (RL 39:1–3) ja kirjanpitorikoksissa (RL 30:9) 2013

Rikos	Rangaistustilajit		Keskirangaistukset (ps/kk)		Yht.	Ps.lkm	Ehdoll. (kk)	Vank (kk)	
	Sakko	Ehdoll.	Ykp	Vankila				Ykp (t)	
Velallisen epärehellisyys RL 39:1	Y	N	9	11	-	-	20	65	3,4
		%	45,0	55			100		
Törkeä velallisen epärehellisyys RL 39:1a	K	N	9	11	-	-	20	65	3,4
		%	45,0	55,0			100		
Törkeä velallisen epärehellisyys RL 39:1a	Y	N	-	37	-	1	38	-	8,1
		%		93,5		6,5	100		
Velallisen petos RL 39:2	K	N	1	65	-	3	69	-	8,4
		%	1,4	94,2		4,3	100		
Velallisen petos RL 39:2	Y	N	1	2	-	-	3	50	1,7
		%	33,3	66,7			100		
Velallisen petos RL 39:2	K	N	1	2	-	-	3	5	1,7
		%	33,3	66,7			100		

Törkeä velallisen petos RL 39:3	Y	N	-	4	-	-	4	-	6,0
		%		100,0			100		
Kirjanpito- rikos RL 30:9	K	N	-	5	-	-	5	-	8,8
		%		100,0			100		
Törkeä kirjanpito- rikos RL 39:1a	Y	N	80	55	1	1	137	44	2,9
		%	58,4	40,1	0,7	0,7	100		
Rekisteri- merkintäri- kos RL 16:7.1	K	N	86	79	2	1	168	45	3,5
		%	51,2	47,0	1,2	0,6	100		
Törkeä kirjanpito- rikos RL 39:1a	Y	N	-	74	1	7	82	-	6,3
		%		90,2	1,2	8,5	100		
Rekisteri- merkintäri- kos RL 16:7.1	K	N	-	263	5	75	344*	-	10,1
		%		76,5	1,5	21,8	100		
Rekisteri- merkintäri- kos RL 16:7.1	Y	N	74	16	-	3	93	39	2,1
		%	79,6	17,2	-	3,2	100		
Rekisteri- merkintäri- kos RL 16:7.1	K	N	110	44	6	8	169*	46	3,3
		%	65,1	26,0	3,6	4,7	100		

Y=yksittäisrikos

K=tuomioissa yksi tai useampi rikos

Lähde: Tilastokeskus

*Sisältää yhden
valvontarangaistukseksi
muunnetun ehdottoman
vankeusrangaistuksen.

10. EIT:n ja KKO:n oikeuskäytäntö

KKO:n ennakkoratkaisut rangaistuksen määräämisestä talousrikosasioissa

1. KKO 2013:93 törkeä veropetos ym.
2. KKO 2013:92 törkeä veropetos ym.
3. KKO 2011:93 törkeä veropetos ym.
4. KKO 2006:44 törkeä veropetos ym.
5. KKO 2005:73 törkeä veropetos ym.
6. KKO 2001:25 velallisen epärehellisyys ym.
7. KKO 2001:24 törkeä veropetos ym.

KKO:n talousrikoksia koskevat muut ennakkoratkaisut (1990-luvulta lähtien), joissa on muun ennakkoratkaisukysymyksen ohella myös määrätty rangaistuksesta

1. KKO 2015:1 törkeä veropetos ym.
2. KKO 2013:43 törkeä velallisen epärehellisyys
3. KKO 2013:2 törkeä veropetos ym.
4. KKO 2012:106 törkeä veropetos ym.

5. KKO 2012:16 törkeä velallisen petos ym.
6. KKO 2011:52 törkeä velallisen epärehellisyys ym.
7. KKO 2011:46 törkeä veropetos ym.
8. KKO 2011:35 törkeä veropetos ym.
9. KKO 2011:33 törkeä velallisen epärehellisyys
10. KKO 2011:26 törkeä veropetos ym.
11. KKO 2010:91 kirjanpitorikos
12. KKO 2010:85 törkeä velallisen epärehellisyys ym.
13. KKO 2010:82 törkeä veropetos ym.
14. KKO 2010:49 törkeä velallisen petos
15. KKO 2009:87 törkeä velallisen petos ym.
16. KKO 2009:77 törkeä kirjanpitorikos ym.
17. KKO 2009:70 velkojansuosinta
18. KKO 2009:63 törkeä velallisen petos
19. KKO 2009:27 törkeä velallisen petos
20. KKO 2008:18 törkeä veropetos
21. KKO 2007:102 veropetos ym.
22. KKO 2007:67 törkeä rahanpesu ym.
23. KKO 2006:39 veropetos ym.
24. KKO 2005:144 veropetos ym.
25. KKO 2005:119 törkeä velallisen epärehellisyys ym.
26. KKO 2004:134 törkeä veropetos ym.
27. KKO 2004:112 velallisen petos
28. KKO 2004:58 veropetos
29. KKO 2002:122 törkeä velallisen petos ym.
30. KKO 2002:11 velallisen epärehellisyys
31. KKO 2001:86 kirjanpitorikos ym.
32. KKO 2000:74 velallisen epärehellisyys ym.
33. KKO 1999:79 avunanto velallisen epärehellisyyteen
34. KKO 1998:10 kirjanpitorikos ym.
35. KKO 1995:132 törkeä veropetos
36. KKO 1995:64 velallisen petos

KKO:n ratkaisut oikeudenkäynnin viivästymisestä tai rikoksesta kuluneesta pitkästä ajasta

1. KKO 2014:87
2. KKO 2014:55
3. KKO 2013:100
4. KKO 2012:106
5. KKO 2010:85
6. KKO 2010:49
7. KKO 2009:1
8. KKO 2006:33
9. KKO 2006:11
10. KKO 2005:73
11. KKO 2004:58

EIT:n ratkaisuja oikeudenkäynnin viivästymisestä

1. Pirttimäki v. Suomi (20.5.2014)
2. Kalle Kangasluoma v. Suomi (15.2.2011)
3. Niskasaari v. Suomi (6.7.2010)
4. Mariapori v. Suomi (6.7.2010)
5. Uoti v. Suomi (13.1.2009)
6. Sorvisto v. Suomi (13.1.2009)
7. Danker v. Suomi (9.12.2008)
8. Uoti v. Suomi (9.1.2007)
9. Lehtinen v. Suomi (13.9.2005)
10. Savola v. Suomi (6.9.2005)
11. Kangasluoma v. Suomi (20.1.2004)
12. Pietiläinen v. Suomi (5.11.2002)
13. Beck v. Norja (26.6.2001)
14. Pelissier ja Sassi v. Ranska [suuri jaosto] 25.3.1999)